

1° Negyed.

Januáriusz, Februáriusz, Mártziusz.

1826.

Ezen Folyó-írárs minden Cs. Kir. Posta-hivatalokon kívül, a következendő helyeken, és TT. Uraknál előre fizetni lehet, a' kik erre névze alizatos bizodalommal meg-is kérettetnek, úgy mint:

Acadán: T. Pécseyi Nagy László Úr, T. N. Arad Várm. Fő Szolgabírája.
Bécsben: TT. Schaumburg Károly Úr, Könyváros, és T. Igar Sámuel Úr, az Hébr. Zsebkönyv' kiadója.
Budán: T. Kásonyi János Úr, több Tek. Familiák' Ágenze.
Beregszabán: TT. Beregszabai Nagy Pál Úr, Belsőelkérde Doktor, és több T. Várm. Tábla-Bírája.
Debreczenben: Nettek Tóth Mihály Úr, és Na. Csáthy Györgyné, Könyvárosok.
Egerben: Tek. Ivánszky Antal Úr, a' Magyar Nyelv és Literatúra Tanszója.
Eperjesen: Tek. Assalay Sámuel Úr, Prokúr, és több T. Nevez Várm. Tábla-Bírája.
Katolomban: Saigler János Úr Könyváros.
Féjérvárat: Lang Adám Úr Könyváros.
Győrött: Könyváros Schwaiger Úr.
Ásáberényben: Tek. Mihalkovits József Úr, a' Jász és Kún Kerületek' Ditrictuális Fő Notáriusa.
Kolozsán: N. Tiszt. Wagner Tibor Úr, Kolozsai Ersei Magyn Sz. Szék' Jegyzője.
Kecskeméten: Tek. Ladányi Sándor Úr, Kecskemét Város Fő Notáriusa.
Szendroban: TT. Alsó-Szopói Nagy Pál Úr, Év. Prédikátor.
Köszegen: Engel Pál Úr, Könyváros.
K. Lomnicán: TT. Meleser Jakab Úr, Evang. Prédikátor.
Miskolcon: TT. Dunay Imre Úr, Professor.
Munkácsán: TT. Balajthy József Úr, Ref. és Evang. Prédikátor.
N. Váradon: Nagytiszteletű Huszly Károly Úr, Sz. Szék' Jegyzője.
Nagy-Szombatán: T. Oskál Oskály Gáspár Tanácsos Úr.
Nyíregyházán: Kollár Károly Úr, Könyváros.
Nyírad-Városgyében: T. Fülöp és Sallasi Szilassy József Úr, Fő Birtos.
Pápin: T. Pápay Sámuel Úr, Tábla-Bíró és Uradalmi Fiskális.
Pozsony-külsőn: Nagytiszteletű Gosszics Iszidor Úr, Theol. Doct. és Professor.
Pésett: Nagytiszteletű Farkas József Úr, Theol. Doct. és Szemináriumbeli Professor.
Pesten: T. Pál Fáy Andráss Úr, több T. N. Várm. Tábla-Bírája, és Eggenberger József Úr, a' több Könyváros Urak.
Pozsonyban: Landos és Schwaiger Könyváros Urak.
Sopronban: Fő Tiszt. Kis János Úr, Dunántúli Hébr. Evang. Superintendentus.
*Szabolcs Várm. Nevez. Várm. — T. Viter István Úr, Magyarszab. és a' Veszprémi Püspökség' Inductellője.
Szatmár-Németváros: T. György József Úr, Ref. Prédikátor.
Szegeden: T. Benke Károly Úr, T. Csopád Vármegye Fiskálisa.
Temesvároson: T. Desseffy Antal Úr, Fő Sz. Hód.
Ungváron: TT. Nagy József Úr, Ref. Prédikátor.
Ühlyében: Tek. Csabai Dókus László Úr, T. N. Zemplén Várm. Fő Jegyzője.
Vasváradban: TT. Flizár György Úr, Theol. Doctor és Professor.
Érdyben: Nagy Eperjes: Tek. Szilcs János Úr, Orr. Doct. és Professor.
Erd. Katorváron: TT. Méhes Sámuel Professor Úr, és Natus. Guttmann János Úr Könyváros.
Erd. M. Földváryban: T. Szügethy Gy. Móves Úr, felekedű Ugyász.
Erd. Szebenben: T. Hochmeister Márton Úr, Városi Polgár-Mester, és Typograph.'s Könyváros.*

Teljes bizodalommal kérettetnek az elő-fizetést beszédő (Tit. Tit.) Urak, kik az 1825-diki elő-fizetésből bégyült pénzt még mind-ekkoráig is bé nem küldötték, no terheltesenek az hová hamarabb beküldeni, valamint az 1826-dik Esztendőre elő-fizető Tit. Tit. Uraknak is vezeték 's kereset neveiket, titulusaikat és lakhelyeiket azon legközelebbi Posta-járis' tudósításával, a' honnan legrövidebb úton szokták leveleiket venni, méltóztatásnak a' bégyült pénzzel együtt, vagy Póston, vagy hiteles alkalmazottság által beküldeni; az elő-fizetők' mennyiségétől függén nyomtatandó példányok' száma; mivel telmes költségekkel lévén össze-köttetve az effle Folyó-írárok' kiadása; csak úgy tétetődhetik az állandóvá, ha a' köz-segedelem megcsökkenést nem szenved, és az elindult Intézet Össze tett vállakkal támogatatik.

Továbbá ismételtetik: hogy azon Tudós Hazánk' Írójai, kik ezen Folyó-írást, alkalmazatos munkáikkal elő-fogják mozdítani, minden könyvmozdított ívét egy egy pengő arannyal tisztoltnak-meg.

Végre, a' Pest 's Budához közelebb lakó, 's ezen idő-szoki írásunkat feltartani kívánó tisztelt Olvasóink teljes bizodalommal kérettetnek, méltóztatásnak az elő-fizetést Pesten, (Tit.) Könyváros Eggenberger József Úrnál, mint centrális helyen letenni.

Szerzőtök báráj Pronyay Sándor
almáni könyvtárával 1891.

PÁZMÁNY PÉTER,

A RÓMAI SZENT SZÉK KÁRDINÁLISA, ESZTERGOMI ÉRSEK,

MAGYAR ORSZÁG PRIMÁSA ÉS FŐ KANZELLÁRIUSA,

A BÖLCSELKEDÉS ÉS HITTUDOMANY DOKTORA.

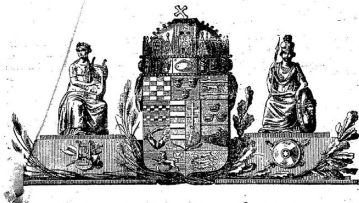
SZÜL. MDLXXXI. OCT. 42. MÉRŐKALY. MDCCXXXVIII. MÁRT. 105.

A Bécsi Kiadóiro - Intézetben.

Él Magyar, dll Buda még!

KISFALUDY KÁROLY.

PÁZMÁNY PÉTER'

Római Szent-Egyház' Kardinálisa', Esztergomi Érsek',
's Magyar-országi Prímás' képe.

Vizsz Magyar! ha Magyarok akarsz tisztelni: dicsőül

Erdőidének nyomdokait követd;

Asz, a' mit hátor fogyer, 's az aszra: kitaszít!

Sair 's kardok által védési sem lehet.

Vizsg. Benedek, Folt. Munk.

A veszélyeknek rendítő villámai között, nem csupán csak tábori lobogók, 's nem mindenkor éppen csak törvény-táblák vivák-ki a' Magyar-hont. A' legfeketébb borúk között is feltűnék itt, ott, egy egy kétség-megváltó sógár; felszárasztá a' hon' vért-gőzölgő vidékeit; 's azon tájakat, mallyek a' had' 's belső viharok' menykövei alatt elhamvadoznak; nem egyszer inték új létre visztá a' Fő-papi pártzák.

1526-dik évben gyász-halombá rogyott a' Magyar. Felrészelt honját majd Oszman bitáglá, majd belső vissza-vonások' lángja emésztgeté. Vallásbeli újítások nevelék a' tűzhalmokat; 's fogyaszták azon remény nélkül bolygott maroknyi népet is; mellyet Mohácsnak rettenetes napja, a' feketébb jövők' dühének áldozatul hagyott-fel. Hunnia újra lőng-halommá vált. Folyt a' Római hit' Sorsosinak vére; folyt az Újítóké is. A' vissza-vonások' eme' szomorú korában 1570-dikben, *) egy jöltévő sógár tetszék-fel a' Magyar-hon' egén; 's ez Pázmány Péter vala.

*) Melcsé János, Egyházi történetekben, Pázmány' születésétől 1572-ikre teszi; Boday Ernő pedig Hildfeldt Leveleiben 1570-dik évre. Ezen évre teszi Bel Mátyás is. Compend. Historias Geogr. pag. 227. Mindszenti Sámuel Levelet Histórikál-Diákonájában 1575-ikre, V-ik Dar. pag. 487. — Valamint Kéllai Vince is Nemzeti Történetes Irod. Könyvtárak 185-dik lapján 1575-ra.

A régi Pázmándi birtokos, 's már az előtt 300. 's több évvel virágzott, 's hadi érdemekkel tetéztet nemes Ősököl, Nagy-Váradon vette eredetét Ő. Atyj Panaszítóleiki Pázmány Niklós, Anyja Massai Mergith volt, mint mondják, a' Massai M. egróftól vette származását. *) Alsóbb Oskoláját Nagy-Váradon végzé; 's 16. esztendő s. orában, Kolo'svárat a' Jézus' Társasága Szerzetébe bevétetvén, nagyra termett lelkét majd itt, majd Rómában, 's több külső-országi Universitásban oly foganattal képzé-ki: hogy Gréczben a' Bölcselkedés' 's Vallás' tudományait nagy híre' terjedésével tanította.

Pázmánynak szép tulajdonait fényre hozá az 1608-dik év. Felkelle neki tünnie keskeny köréből is; 's mély belátásával, és széles tudományával, először is Fejének jávára élni. Második Mátyás Magyar Király, ezen évben koronázott-meg Po'son-on. E' pompát Ország-gyűlés előzé-meg; mellyben a' többek között a' Vallásnak szabada' gyakorlása határozatlik-meg; a' Jézus' Társasága' Szerzetéről pedig ily törvény hozatlik: „*Hic quoque Articulus de Jesuitis in vigore suo permanet, nimirum: ut ipsi nulla in Regno Hungariorum bona stabilia, et possessionaria habere et possidere valeant.*“ **) Forgács Ferencs Esztergomi Érsek 's Kardinalis, Pázmány Pétert, akkoron a' Jézus' Társasága' Szerzetének egyik tagját felszerkenté; hogy Társainak ügyét pártolná. Ama' nevezetes védelmező-beszédet, ***) még az Ország-gyűlés alatt akkor készíté Pázmány; 's ennek hallása a' R. Catholicus Papság felébredvén, azt, mint köz-ügyet, Mátyás Királynak panasz-levél formájában, ország-gyűlésén kívül benyújtották.

Át-élt még Forgács Ferencs egy-ötven, a' Jézus' Társasága' Szerzetének 1615-ben 21. évi szám-üszetése után, a' Magyar honba történt vissza-hivatattását. De azon évben történt halála szünteté nemes gondjait. Telegdy János, helytartói hatalommal következék utána; 's fő ezéjja is volt e' hivatalnak megfelelni. De maga az Anyaszentegyház, mintegy vissza-ohajtani látszaték Forgácsot. A' Hon-nagyok, kiknek úgy a' Haza

*) Ámbár ugyan László Jánosnál, a' Béli Parochiális Ecclesiá' történetében, Pázmándi es olvasatokat. „*Hae Epuscha (nempe Anno suppressae in Diocesi M. Varadensi Religionis R. Catholicae, utque restorationem per Leopoldum,) natus est M. Varadini, Parentibus Reformatis, magnus ille Catholicae Religionis Assessor et Pröpugnator, lucidissimum Ecclesiae Hungaricae Sydus, Petrus Pázmány*“ etc. membra hoc Pázmány R. Catholicus Székeltől származson, Készségének 1658-dik lapján őo-maga vallja: „*Régi Eleim' nyomokiból ki nem lépiem.*“ 58. Helységében állja: hogy a' Reformáló dolgát Szanis' Cochlan' és más könyvek olvasásból érte-nté. Nagy-Váradon ugyan a' más Pázmándi Péter' jelszóló közték, Reformató Okolása jón; de akkor a' vallásbéli világlag mást ott, R. Cath. tanítók-ék sem volt.

**) Decr. I. Mathias 2-ül Azul 1608. Art. 1-uo si 2-va.

***) A' hely szöke nem engedi: hogy e' beszédet egész kiterjedésben közljem. Csak néhány sort függeszték tehát ide. Pázmány így mel' a' többi közölt: „*Si certum aut eo plures Nobiles, sedere se quopiam adtingant, si Civis aliqui Religiosum patreem, cum ideo Nobilitas omnis excusanda, Civitas tota subvertenda? Tertio: pluresve leger Jesuitas sunt, qui sanguinem et a' Beroibus, et a' Nobilibus Hungaris ducunt; et ut de his hoc dicam: et literis et possessione honorum docere possunt, terentis abbas, et eo singulis annis, Majores meos Nobiles facio; et plurimum pro Hungariae defensione sanguinem fusio; cum igitur Leges Hungariae, cum Nobilitati praerogativam concedam, et nec Regia Majestas, nec Regnum ipsum quaquam prescribere possit, nisi accusatum et convictum, qua fronte quis potere audeat, et contra Libertatem Patriae, nos Hungaria excusandum. De caeteris non habeo quod dicam: de me illud libere profiteor: hinc me Hungariae Libertatis privilegio sustinem coram DEO, coram Regia Majestate, coram Incolis Regno Hungariae, ceteros ubi a' meo potestati, nulla me vel latum unquam hac in re, a' Jesuitas Nobilitatis recipere; nec vitare me, nisi legitime accusatum ac convictum, Hungaria excusurum.*“ Kazy. Lib. 1-o pag. 87.

mint a Vallás ügye szívökön feküdt, Forgácsot másban keresték feltalálhatni. Közvélemény volt: hogy a Honban csak egyedül Pázmányban élhet Forgács. Úgy látszott: mintha emez, abban oly Örököszt hagyna maga után; ki az Anyaszentegyháznak, Vallásnak, 's Honnak boldogítására született. Azért Kleselius Melchior, Petho László a Pósoni kir. kincstár gondviselője, Homonnay György, és Eszterházy Miklós, a Király előtt, a még személyéről sem üsmélt Pázmány Pétert, megfelelő színekkel, annyira lerajzolják: hogy egy tökéletes, virtusokkal telyes, 's ama villongó időkorhoz született, lehathatos lelkű férjfiú' képét látszattak benne ábrázolni. A Király meghallgatá a Szószólókat; 's a Hon' boldogságára figyelve, az ajánlott Férjfiú tudtán kívül, V-dik Pál Római Pápa' engedelmével a Szerzetesi állapot alól feloldoztatik; 's nem használván ellenkezése, Prágába hivatattik; 's ott a Király a Nemest Aprilisz' 15-ikén, először ugyan a Türczi Préposti, 's kevéssel utóbb — minél többet nem is adhatott Szeptember' 28-ikán, az Esztergomi Érseki méltóságokkal magasztja, 1616-ik évben. Az új, 's még fel sem szentelt Prépostban, a józan élet', 's vallásbeli buagóság' jelei tündöklének-ki. Lemonadt első tekintettel hivataláról; 's azt csak azon feltétel alatt vállalá-fel; hogy nevét, 's méltóságát ugyan megtarthassa, azon jövedelmeket pedig, melyeket Rudolf Király, a Nagy-Szombati Jézus Társasága Szerzetének rendelt, azon Szerzet húshassa.

Pázmány haladott érdemeiben. Egyházi, 's polgári kötelességekkel volt elfoglalva. II-dik Mátyás, gyöngékedése miatt, a Pósoni Ország-gyűlésen meg nem jelenhetvén, oda Ferdinand Csuh- királyt, kit halála után, a Magyar-trónusra emelni szándékozott, — mint Kép-viselőt küldi. Kőpcsésnél fogadtatik-el Ferdinand a fegyeres Seregtől, ágyúk', 's apró csövek' dürgései között. A Dunának innenső részén Pázmány Péter szószólói hivatalt viselve, a Hon-nagyokkal 's Nemességgel, a várbeli esaközök' hangjai között, Ferdinándot fényes kísérettel vezeti a városba; hol azután az országos ülések kezdődtek-el. E' gyűlésben, minekutánna Kleselius Kardinális, Molardus János a Hadi-Tanács' Elöl-ülője, és Ulmus Imperiumi Al-Cancellarius, mint Mátyás Királytól, Ferdinándnak a Magyar trónusra való jutása' kiessközlésére kirendeltetett Tagok, beszédjük által a Karokat és Rendeket megszólították, 's ezek, különböző, 's az akkori idő' lelke után járó gondolatokban haboztak volna; Pázmány Péter Érsek, honni nyelven, — a Hon-nagyokhoz valós beszédet tartván; minekutánna Ferdinánd, a Haza' jössoinak becbaban tartását, 's-annak sérelmei orvosoltatását szentül ígérné; Májusz' 16-ikán, Magyar Királynak kiáltaték-ki. Julius' első napján korán reggel, a Sz. Márton' templomába való bemenetel, 100 Német; 's annyi Magyar katona által elzárattatik; a korona 's egyéb czímerék és ékeségek, nagy pompával a várból, Kleselius Kardinális', 's több Fő-Papok' kíséretében a templomba vitetnek. A' tíz ország' zászlóji, t. i. Magyar, Dalmata, Horváth, Tót, Ráma, Servia, Galiczia, és Lodomeria, Kún, és Bolgár-országoké, — melyek-a' Hon-nagyok által vitettek — a' városban tolongó sokaság' figyelmét kiváltképen felébrezték; 's Ferdinánd, 1618-ikban, reggeli 7 óraker, valóságos szertartással, Pázmány Péter Esztergomi Érsek által, a' Magyar koronával tiszteltetett-meg. *)

*) Dacor. IV. Ercsio. II. de Anno 1611.

A' Po'soni ország-gyűlésre 1619-ben küldött Morva követek, — kik külömbféle ké-
résekkel nyújtottak-be a' Mátyástól el-pártolt Morvák' nevében, — Pázmány Péter'
bölcse tanácsa által, oly felelettel bocsájtattak haza: hogy ők, az akkori viilongások között,
legalább csendesen megnyugvának.

De fényes érdemei mellett, több méltatlanságot is kelle kiállani Pázmánynak.
Az 1620-ik évben tartott Zólyomi gyűlésben, a' pártosok által Betlen Gábor Magyar-ki-
rálynak választván, azon gyűlés által minden Püspökségek eltöröltettek; 's csak az Egri,
Győri, és Nitrai hagyattak-meg, évenként járandó kétezzer forint fizetés mellett. Páz-
mány Péter Érsek, örökös számkivetésre kárhóztatott; 's vele együtt Balásffy Tam-
ás Bosznai Püspök', 's Po'soni Prépost, Eszterházy Miklós, Homonnay György, a' Jé-
zus' Társasága Szerzetével, 's több jeles Honfiakkal együtt.

Jégre épít várát Betlen Gábor, midőn nem tellyesült ezálja, oly sok sirt vajt, az
akkor a' nélkül is szerencsétlen Magyaroknak. Felébred't benne végre a' nyugalom' óhaj-
tása, 's Turzó Imrét, Sándor Jánost, és Kassay Istvánt, béke-kötés végett Ravensburgba
küldi. A' Király' részéről Pázmány Péter, Collaltus, és Eszterházy Miklós jelentek-
meg. Innen a' Béke-eszközök Nicolsburgba mentek-át. A' béke, 1621-ben megkötöttett.
Betlen Gábor kéntelen vele lemondani a' királyi czimről, vissza-adni a' koronát, 's a'
Hon' czimereit. Birodalmi Herczegei czimet nyert e' helyett — míg éne — az Opoliai
's Ratiborai-hatokkal 's 7. Felső-Magyar-országi, t. i. Beregh, Zemplén, Abauj, Sza-
bolcs, Ugocsa, Szabolcs, 's Zemplén vármegyével, csak Szentro-várát véden-ki. *)
Ezen évben a' Sopronban tartott hon-gyűlésben, Pázmány Péter, oly Haza' javát
törvényző, 's megindító beszéddel üdvözle a' Királyt; hogy ez mindenek előtt, a' Fő-Hi-
vataloknak betöltésén foglalatoskodék.

Azon számadnak kedves emlékei közzé tartozik: hogy a' közjó' előmozdítására, 's a'
R. Cath. Vallás' szerencsésjére született Esztergomi Érsek Pázmány Péter, ama' szo-
morú idők fekete óráji között is, a' Vallás', Király' és Hon' javára törekedve, minék-
utánna az Egyházak' Igazgatójait rojtekeikből, — hova a' vallásbeli üldözések kergeték, —
Híveiknek visszaadná, II-dik Ferdinánd Király' engedelmével, 's a' Pápa' helyben-ha-
gyásával, Ausztria' fő városában Bécsben, 1623-dik évben Collegiumot állit; és azt ado-
mányokkal, bátorsággal, 's törvényekkel gazdagítja. Ez Pázmány Collegiumának ne-
vezettett. ~~Más-más első szánd' óhajítását betölté e' jeles alkotvány.~~ Ez adá a' Honnak
Gróf Csáky Imre Kardinálist, Szécsényi György Esztergomi, Gubasóczy János Kaloccai
Érsekeket, 's számtalan Püspök, Apát, Prépost, 's Kanonokat. XV-dik Gergely halála-
val, a' Pápai méltóságra VIII-dik Orbán emeltetvén, három év múlva, 1626-ban Páz-
mány' virtusait jóváhagyó dicsérettel magasztalá; 's Apostoli hatalmával, azon Bécsi
Collegiumot meg-erősíté.

Pázmánynak gyors tűző lelke, nem talált még nyugvó pontra itt. Balásffy Tamás
Bosznai Püspök, 1625-dikben meghalászván, a' Kir. Ügyvéd minden vagyonait elfogla-
lá; 's anyyira megfosztá mindenétől; hogy eltakarítására sem maradna költség. Holt
tetemei három nap feküdtek temetetlen. Pázmány Péter volt első, ki a' kir. Kincs-

*) Deacr. I. Ferdin. II. art. 24. 1622.

tartóknak a ragadozásait nem ízvelhetvén, azokra gondosan felügyelt. Serényen nyomozá e' ragadozósnak eredetét, 's úgy találá; hogy a' Bocskay Párthávei is, elidegenülők' okául, a' kir. Ügyvéd' ragadozásait tevék. Pázmány e' dolog' megviágálására a' Nádort serkenti-fel. Megtörtént a' nyomozás. Érzé a' Nádor Pázmány igazságát; de mi sükere lett, nincs róla sehol emlék. Annyi bizonyos: hogy midőn a' Nádor e' dolog' szorosabban nyomozná, halála történt.

Midőn e'ként folynak a' Haza' dolgai, II-dik Ferdinánd 1625-dikben Nádor választása' színe alatt, Sopronba hon-gyűlést hirdet. Jelen volt itt a' Királyné gyermekeivel. Caraffa Károly Apostoli Kötet, a' Spanyol- király', a' Florencziai Vezér' Kötetel, és Betlen Gábor' Özevgy-herczegnek Szószólóji is megjelentek. Ezen utóbbiak Urok' nevében kérék a' Királyt: hogy Német-országnak egyik fő-szármaszús Szűzét jegyezend-el részére. A' köz-velemény ez alatt a' Király' leányát érté; de Ferdinánd éppen más értelemben vette a' dolgot, 's mindenek előtt Gja' megkoronáztatását sürgeté. Pázmány, 's Eszterházy Miklós, a' Hon-nagyoknak e' tárgyban tapasztalt külömböző habozásai között, minden igyekezetet megvetettek. Pázmány velős beszédet tartott; 's ennek hallására meggygyezének a' Hon-nagyok III-dik Ferdinánd' megkoronáztatásában, 's meggyőződtek: mi hasznos lehet e' lépés, ily könnyűállások között. De elebb Nádor választaték. Egész Magyar-hon Eszterházy Miklóst óhajtá 's November' 25-dikén meg is nyerte. December' 8-ikán ér-el tellyes mértékét örömeinek Pázmány, e' napon kenven-fel III-dik Ferdinándot, kinek Atyját már az előtt díszesíté a' Hon' koronájával. *) E' gyűlésben vallásbeli dolgok is vétetvén-fel, Pázmány, megemlékezék Balásffy javainak elragadtatásairól; kieszközölé a' Királynál: hogy az Egyházi-személyek, végső-intézeteket tehessenek; 's est a' Király függő petsétű levele által megengedé.

Az óhajtott béke eszközöltetvén, a' vallásbeli áptatosság is lábra kapott. A' Betleni párlütés' lángjai között vallásbeli üldözésből felkonzoltatott három Papot, a' szokott megviágálás után Pázmány, VIII-dik Orbán Pápának bemutatá; 's köz-tiszteltetésüket ki-nyere 1628-dikban.

Betlen Gábor' halála' évében, 1629-ikben, a' Magyar Anyaszentegyház, tisztelté-ekkel tündökök. Pázmánynak a' Vallás, Király és Hon iránt valóított magas érdemei, bölcs belátása, 's lényes virtusai figyelemre inték a' Királyt, új érdem-díjjal magasztalá a' Nemzet. VIII-dik Orbán Pápának ajánlá őtet; hogy bíborral ékesíttetnék. Kardinalisnak nevezeték Pázmány, annál inkább; mennél jobban vonakodott ettől mértékletessége. Most tűnék-fel leginkább Pázmánynak nagyra-termett lelke. Nagy szívvel a' gondjára bizott Vallás' helyre-állításán, virágztatásán, 's az Alkotó' dicsősége' magasztalásni törekedett. Az Anyaszentegyház' jóvödelmeit, melyeket a' kir. kincstárnak gondviselőji megkevesítettek, az ítéletnek 's törvénynek fegyverei által, hathatósan védelmezé. Múlt: örök-emlékre levele, melyet ez' irányban a' Nádorhoz; Június' 15-kén írt. Be-fejezése ez: *„Denique, quod rei caput est, iure jurando obstrictus sum, ad iura et proventus Ecclesiae meae defendendos. Propitius sit mihi DEUS, nec parum, nec multum Ecclesiae meae*

*) III-dik Ferdinánd' megkoronáztatás pompá' vendégét fejté-le. A' magyarok 120 német adának-fel a' városra feltek. Kesz. Lib. 2. pag. 215. Egy vevés a' Könyvtárnak a' XVII-dik Században.

derogari patitur. Et hodie hoc dignitate Ecclesiastica carere malim, quam officio deesse. Nagy-Szombatban a nép tapsai között November 19-dikén bíborral ékesítették.

Pázmány, Nagy-Szombatban tartományi Sinatot hirdet 1630-dik évben. A gyűlésnek végzései kinyomtattak; 's ezekhez Pázmány, némely méltóságának ékesítésére szolgáló egyházi szabadságokat függesztett. Ez megsérté Esterházy Miklóst, akkori nádort, ki ezt a Királynak bejelenti. Kedves volt a Király előtt mind Pázmány, mind Esterházy, számtalan érdemük 's szelénységük miatt; 's azért a pürt a kölcsönös egyesülés útján közöttük elintézté. Ezután Pázmány 's Esterházy, együtt munkálódtak a közzé ügyében. Pázmány tanácsára Esterházy, a tápasztalt 's József életű Schlegelius Máté Papot Zolyomba küldi; 's ott a Bánya-városok Előjáróját arra inti: hogy az Isteni tisztelekre szánt jövedelmeket, — mellyeket elég gondatlanul világi dolgokra fordítának, — a Pázmány Péter által kinevezendő Egyházi-személyekre fordítsák; 's e tárgyban a régi okleveleket, a kir. Kincs-tartónak mutassák-be.

Honj reménye vala Pázmány. Kora haladással sem könnyűle vállain a munkasúly; 's úgy látszatek: csak sírja vehet akadályt hazafini gondjainak. Már 1631-dikben, a R. Cath. Vallás' ellenségei ellen, 16bb Imperiumi Fejedelemmel, szövetségre lépett II-dik Ferdinánd. Céljainak elővitelében hathatós eszköz volt a Báváriai Vezér; 's a Svékus- király Gustáv Adolf, e szövetség' elbontásán törekedett. Elérte célját a nyughatatlan A Báváriai Vezér; Lajos Francia király pártjára állott; 's akadályok okait is adja. II-dik Ferdinánd, a vallásban veszekedéseknek szomorú jövőköt tartva; Savellius vezért mint követet Rómába utazni parantsolja; 's a Pápnál, a vallásbeli dolgok' védelme' tekintetéből, segédért eszekei. Nem volt Savelliusnak kedve e' követség. Azért a Király, a tápasztalt belátású; 's hathatós ékesen-szólású Pázmányt, mintogy rendkívül való követet Rómába küldi.

1632-dikben Februárius 19-ikén, 47 főből álló fényes kísérettel, — kik közzé Tomko János, Bosznai Püspök is tartozék; — Posonból útnak indult Pázmány. A Római kapuban felette nagy tisztelettel fogadtak. Hatvan eleibe járúli hintóban, Kardinálisok, 's több fő-méltóság udvarlá a Magyar Érseket. Tüsten a Pápa eleibe vezetteték; 's Római mulatása ideje alatt Galerussal ajándékoztaték-meg. Pázmány kevéssel azután ugyan azon évben, Aprilis 11-dikén több Kardinális, 's számos lovasság pompás kíséretében, egy-összesen kövött, a Pápához vezetteték; 's szokott szertartással, azon tisztelettel ékesítették. Pázmányt a Római Lakosoknak sokféleképp vélekednek; 's bökezése' okát, méltósága' fenn-tartásában keresik. Rendkívül való dolgokat Besszének róla. De e' nagy Férjónak szerénysége, azokat alkalmasint megczáfolja.

Pázmány felette sok visszalkodáson ment keresztül Rómában. Követsége' célját felfedezé; 's több Kardinálissal vala kénytelen Királya' dolgában össze-ütkezni. Végre pénzbeli segédre ösztönözi VIII-dik Orbán Pápat; de személye követnek el nem ösméreték; illetlennek sőt tiltottnak tartván a Pápa, egy Kardinálisnak a követi kötelességeket. Védelmezé magát Pázmány Péter, 's heves haragra tüzelé Róma' sejtét. De ezen elragadtatás megszűnik; 's a süker azon ígéret lett: hogy a Genuaiaktól igyekezend majd Ferdinánd' részére pénzt költsönözni. Pázmány a visszatérésre engedelmet kért. Hallgatással felett a Pápa, 's a követség végrehajtatott.

A' természetnek is, a' Honnak is elégát látszathatának már élni Pázmány. Nem kelle addig: alhúnyia; míg ama' legszebb, 's egész Honnak hasznos óhsjtsait nem teljesítendé, mellyeket nagy lelkében rég' feltett. Nem kelle addig meghalnia: minékelőtte a' Házát Akademiával díszesítendé; és több század' reményeit betöltené. Ama' híres Pécsi, 's I-ső Lajos Magyar- királytól 1364-ben állítottatott, 's V-dik Orbán Pápától helyben-hagyott Akademiát, ama' gyász- emlékü Mohácsi vész után, a' Török-vadkény emészté-e. A' Po'soni, 's Corvinus Mátyás által szerzett Akademia, az idők' viszáljai miatt, csak hamar elenyészett. Csak a' Báthoryak által alkotott Erdély-Kolo'svári álla még, Dácia szerencsésjére 's boldogságára. De ez is eltörle némelly czudarok' dühe. Az Ausztriai házból uralkodó Királyoktól pedig, azon visszás időpontokban kívánni sem lehete ily áldozatot. Pázmány régi feltételét valóistáni óhajtván, akaratját, Ferdinándnak írásban jelentti. A' Király, 1635-ben költ arany-pecsétü levele által erősíté a' kívánságot; 's azon jussokkal, és szabadságokkal ajándékozá-meg az új Akademiát; mellyekkel az új, és ó Német-országok birnak. Azon év' első Novembere, születése' napja lón, a' Nagy-Szombati Akademiának.

Ennyi áldozatok', ennyi virtusok' útján tündöklve; Pannóniának e' nagy fénye, 's a' jövő kor' példája Kardinális Pázmány Péter, III-dik Ferdinánd Császár' köszöntésére Bécsbe sietvén, 1637-dikben Martz. 19-ikén 63. esztendő korában Hazánk' egéről eltűnt, — 's Po'sonyban, a' Sz. Márton' templomában Alami'sás-Sz. János sirjának lábához tétettek tetemei, 's kívánsága szerint ez igen rövid írás vala felettek olvasható: —

PETRUS PAZMANUS CARDINALIS.

Pázmányt erkölcsi neemes tulajdoni felejtethetlenné tevék. Az 1634-dik Soproni Hon-gyűlésben, az Ellenkezőktől feltett azon kérdést: — ha vallyon az idők' viszáljai alatt eltöröltetett Püspökségeket, szükség volna e' újra helyreállítani? — ékesen-szólással úgy megfejté: hogy a' kik ez ellen nyilvánosan kikeltek, azután czélok' elérésében csak titkosan munkálkodnának. Az Alkotó' dicsőítésében, a' Király' 's Hon' java' és boldogsága' előmozdításában betölté azon kört; mellyben fénylék. Könyörülő szívvel nyújta segédét az ügyefogyottnak; pártolá az iparkodós' törekedéseit. Ezer áldozatok, — méltók a' követésre! — bizonyítják nagy lelkét. Felei iránt szeretet tüzelé kebelét; 's a' Vallását és Honját fenyegető viharok' közepette, hőslélekkel két-ki védelmére. Élete' estvéjén is örömmel nyújtá karját; a' álllyodás' Haza' kivívására; 's ennek a' Nikelsburgi béke-kötéskor, 's Római követsége' útjában remek-példáját adá. A' honni nyelv' előmenetelét, — ment lévén minden félszeg véleményektől 's balgyanúktól, — olly igen szíven hordozá; hogy a' Hon' gyűlésein Magyar nyelven mondott fontos beszédjeiről, több író emlékezik. Szereté 's gyakorlá a' Tudományokat; 's önnön és többnyire hazai nyelven írt temérdek dolgozásai, példái 's tanúi is a' jövő kornak. Istvánffy Miklós, hajdani Al-Nádor, ama' nevezetes Híztórisai munkáját, végső-intézetében Pázmányynak ajánlván, azt ön-költségén kinyomtatattá; 's ama' nagy-Szerzőnek nagy nevét, az utó-kor előtt örökköstité. Hány Templom 's Oltár emelkedék egyházi gondjai által? A' Bécsi Pázmányi Collegium, 's a' Nagy-Szombati Akademia, ma is tiszteli benne hajdani Alkotóját. A' Jézus' Társasága' Szerzete, új fel-állítóját üdvözlé Pázmányban; 's ama' gyász-kornak sivatarai között lehnyatlott R. Cath. Vallás, új létének nagy részét általa vette.

Azon kérdés megfajtására, — hogy t. i. a' Kassán, Zólyomban, Sopronban, 's Kőszegen majdan állítandó Gyzmnáziumok miből létesülhetnek? — kiküldött Eszterházy Miksa Nádor, Lippay György Honni-Cancellarius, és Pálffy Pál kir. Kincs-tárnok Biztosokhoz, Pázmány Péter is tartozott. A' felelet az volt: hogy azon Oskolák' állandósításra, királyi igazakkal bíró javak kivántatnak; 's így állanak-fel az említett Oskolák is.

Szerették Róma' Fejei, *) álhatalos burgósága, szerette a' Hon, hazafiúi lelke; szerették Királyaink is, e' kötelességeket össze-eggyeztetni tudó Férjfiat őszinte hívsége miatt el-annyira; hogy II-dik Ferdinánd Pázmányhoz írt levelében, őjának III-dik Ferdinándnak, Római Császárságra lett emeltetésén származott örömeit is köslené.

Kéziratban hagyott munkáin kívül, nevezetesebb nyomtatott írásai e' következők:

a) Hodaegus. Igazságra vezérlő Kalauz. Egész ívben, először 1613-ban, majd 1623-ban, ismét 1637-dik évben nyomtatott 1073 lap.

b) Vasárnagra és Ianopekre készített Prédikációi. Egész ívben, utolszor 1768-dik évben Nagy-Szombatban jelent-meg 1226 lap.

c) A' setét hajnal-éssilag után bőjdosó Lutheristák' vezetője. Bécsben 1627-ik évben.

d) Nyomatásban jötték-ki Deák levelezései is Pesten: „Petri Pázmány Litterae“ czím alatt.

e) Panniculum kijött 1610-dik évben.

f) Logi Alogiae ugyan akkor.

g) Acta et Decreta Synodi Strigoniensis.

h) Kempis Tamás Latánul és Magyarul.

Vannak e' felett alkalmakra írt 's apróbb dolgozásai. Imádságos könyvek, Prédikációk, Feleletek, Válaszoló darabok, Beszédék, Tükör, Csengetyű 's a' t.

Nyugodjanak hamvaid a' sír' sötétén is átvilágító Férjfió Pázmány Péter! Az érdemet becsülni tudó Maradék, beszakadt halmodra borúl, 's feletted bú-könnyet önt. Ó! odhat e' boldogult Árnynak ennél többet az élet?

Debreczeni BÁRÁNY ÁGOSTON,

Reges-Györgyök Tiszta Vénegyetem.

*) Sámte hagyományokból tudjuk, hogy Pázmány Péter Pápaságra is candidátot.

FELSŐ MAGYAR-ORSZÁGI

MINERVA.

Első Füzet. Janudriusz 1826.

I.

A' Régiek' feleledéséről 's annak hasznairól.

A' Régieknek mindenkor, még a' leghomályosabb századokban is voltak kedvellőjük, sőt követőjük is; jöllehet a' közép-időkben csak kevés Régiek esmértettek, 's azok is sőtétben és sűrű homály által nézettek. Petrarka egygyik volt azok között, kik fáradszhatatlan szorgalmok által a' Régiek' gondolkozását magokévé tették; ezen gondolkozás nélkül ő alig teremthette volna az ő kellemes Volgare Poésiaját. Utánna többen következtek olyanok, kik a' Régieket szerették és csudálták; végre hosszszas hajnalás után feltetszett a' teljes nap. Napkeletről az elkergetett Görög Mű'sik Olasz-országba jöttek, 's ott csudálkozásra méltó enthusiaszussal fogadtattak 's mindennek új életet adtak. Igaz, hogy ettől fogva, kivált a' mindjárt következő században az anya-nyelv ~~sem nyelvet~~ olyan költőket, millyenek Dánte és Petrarka voltak; kik különbben is a' magok nemekben, minden virágokat leszettek volt és semmi utánozók által sem haladathattak-felől. De a' helyett oly kilátás nyílt, a' millyen-tiz-ezer Petrarchisták által sem nyithattatott volna. Poliziana, Pico, Dembo, Castiglione, Casa, és sok egyéb Történet-írók, Költők, Filosofusok, és Filologusok nem-csak szép deákssággal írtak, hanem classicus módon is gondolkoztak, és a' Régiek' munkájit elmélfkvedve olvasták. Strozza, Sennazar, Fracastor, Vida és oly sok mások lelkes Deák verseket írtak; a' Régiek' olvasása 's fordítása divatba jött, 's azoknak nyomán Macchiavél 's egyebek férjfiásan gondolkoztak. Mívészek is támadtak, kik a' Görögök' és Rómaiak' ízlésével építettek, festettek 's szépítettek. Ettől fogva egészen új idő 's jobb gondolkozás kezdődött: mert a' könyv-nyomatás' mestersege 's az új világ is feltaláltattak, 's a' Reformáció is ~~elvetkezett~~ 's a' t.

F. M. Or. Minerva 1. Negyed. 1826.

Nagyon szűk és keskeny korlába rekesztenénk magunkat, ha a' gondolkozás' ezen újabb módját csupán a' szerént itélnénk-meg, a' mit mindjárt hamarjában sajtó: 's ha egy-szermind azt is vi'gáslóra nem vennénk, a' minek magvát elhíntette. Ha szintén a' Ré-giek' első követőji igen rabi módon utánoztak is, ha szintén a' critica elejénten igen a' szók körül maradtott 's a' lélekkel sokszor keveset gondolt is; 's ha szintén ezen szerencsés szárad' egygyik Deák költője sem érte is egészen utól a' régi nagy Római költőket; abban nem kell megütköznünk. A' régi írók' munkájának első nyomtatott kiadásaiak sem voltak tskélletesek; mindazáltal mind jobban jobban elterjedtek, 's nem csak megjobbított ki-adásokra, hanem számtalan új gondolatokra alkalmatosságot adtak. A' Régiek' feléledése nélkül nem támadott volna sem újabb Filozofia és ékes-szóállás, sem újabb critica és költés mestersége. Európa még most is homályban ülne 's a' régi képtelen vitézi Románokkal mu-latná magát. A' Régiek' világossága úzte-el a' setétséget, ő tőlök nyertünk igaz fálást; ő tőlök kölesünöztük a' természet' és művészség' széles országában az ábrázolatok' 's képek', sőt az egész emberiségnek igaz reguláját, formáját és mértékét; a' mi nélkül jó talés nem lehet.

Ha mind az, valami természetünknek az eleibe szabott határokat igazán kimutatja 's valami azt józan gondolatokra 's természettel megegyező érzésekre szoktatja, Isteni aján-dék; melly nagy mértékben cselekszi mind ezt jól-értve és jól-alkalmaztatva a' Régiek' Poé-sise, kritikája, Filozofiaja és gondolkozása!

Valami telít a' Régiek' irásait közzöttünk elő-mozdítja, mind az összes egyen-előtűnk. Ide tartoznak pedig a' Régiek' munkájának kiadásai, fordításai, magyarázati 's himezései. Ezen-utólsók között különös megnevezést érdemel az újabb Deák Poésis is. Ez minden-kor annak jele volt, hogy az ilyen költők a' Régieket esmerték és szerették, hogy az újabb tárgyakról a' Régiek' lelkével gondolkodtak 's hogy az újabb tárgyakat a' Régiek' mértéké-hez szabták, Deák nyelven mondották azt, a' mit anyai-nyelveken, vagy nem tudtak, vagy nem mertek mondani. Sokan ez által a' magok idejének, szerzetének, nemzetének 's ren-dének bal-vélekedésin felül emelkedtek; vagy legalább a' himezés által egygyik vagy másik régi jó-költővel 's annak lelkével közelébről megismerkedtek. Végre az újabb Deák Poésis által egy olyan társaság állott össze, a' milyent a' régibb idők nem esmertek, Olasz, Spanyol, Francia, Lengyel, Prussus, Magyar, Német-országokban, Portugalliá-ban, Britanniában, Hollandiában mindenütt találtattak Deák verselők, sőt imitt-amott igaz Deák költők is. Még azok a' jelesebb elmék is, kik a' magok hazai nyelvének újabb és szebb ábrázatot adtak, tskb'nyire Deák nyelven tették első próbájukat. Csak nem minden valamire való tudósok a' Régiek' kedvellői 's különösen a' Görög és Római Poésis' barátjai voltak. Számtalan művelt eszű Miniszterek, Követek, Pápák, Kardinálisok, Deák költők voltak. Egy Helicon egyesítette őket, 's hangjaik az Aetnától fogva Hedlág, 's a' Tá-go' tocoltatjától fogva a' Visztaulág egyesítve harsogtak.

A' mi az újabbak' igaz kritikáját 's Filozofiaját illeti, ezeket úgy lehet nézni, mint a' Régiek' kertjében termett 's megújult plántákat, mert honnét vették (egyéb közönsége-sen esmértes magyarázókat elhalgatván) az Erasmusok, Grotiusok, Heinsiusok, Boileauk, Gravinak, Shaftesburik és mások, kik a' kritika' szivébe behatottak, az ő bölcsességeket, ha nem a' Régiekből? Spanyol, Német, Ánglus kritika nincsen; de van Görög és Római

kritika. Ezzel kezdődik minden Európai elő-nyelvek' kimiveltetése mind a' Poésisban, mind a' Prózában; sőt ezzel kezdődik egész Európában a' jobb ízlésre való törekedés; ezt a' História eléggé megbizonyítja.

Áz ellen a' mit eddig a' Régiek' hasznáról mondtunk, több ellenvetéseket lehet ugyan tenni, de a' mellyekre nem nehéz megfelelni. Elsőben is azt szokás mondani, hogy a' Régiek' feléledése előtt is voltak a' tudományok' minden nemében nagy emberek, valamint nagy költők is; az is tagadhatatlan, hogy az újabb időkben is éltek oly nagy írók, kik a' Régiekről keveset vagy semmit sem tudtak. Például az elsőbkek között Dánte, az utolsóbbak között Shakespeare hozattatnak elől többek helyett, még az is vitattatik, hogy valamint azokban az időkben történtek a' legfontosabb feltalálások, mellyeket barbarusoknak 's bárdolatlanoknak nevezünk, úgy talám a' legnagyobb emberek is ugyan azon időkben éltek.

Ezen ellenvetés minden erejét elveszti, ha a' dolgot minden oldalról megvizsgáljuk. Hogy minden időben, 's minden nemzetek között teremnek nagy talentumok, azt senki sem tagadhatja, a' ki a' tapasztalással ellenkezni nem akar, 's éppen azért kell minden időben 's mindenütt a' talentumok' kimiveltetéséről gondoskodni. Nem egyedül Athenében, sem nem egyedül Romában születtek Isteni emberek, 's az illyenek az ő magok meghitelesítéseket sem kölcsönözik sem Athenétől, sem Rómától. A' Mű'sa ajándéka az emberrel vele született mennyei ajándék', mellyet munkával ismétlő lehet eltemetni. De mennyit szenvednek a' nagy talentumok a' kimiveltetlen nyelv és bárdolatlan idő miatt, azt eléggé bizonyítja éppen a' Közép-idők' Históriaja. Mit tehet szerzása nélkül a' művész?

Azon kívül, melly nehéz éppen a' legtüzesebb elmének magát azon határok között tartani, mellyek között az Igaz, a' Jó és a' Szép vagyon, 's magának ugyan ez által halhatatlanságot szerezni! szüksége vagyon tehát olyan oktatásra és rend-szabásra, melly őtet a' kicsapongásoktól megoltalmazza, 's az olyan haszontalan próbáktól vissza-tartóztatassa, mellyeket utóbb meg kellene bántania. A' nagy elme sokszor olyan drága kő, melly a' földben 's kemény kéreg alatt el van rejtve, a' drága követ ki kell ásni; 's meg kell a' művésznek pallérozni 's a' t. — Már pedig a' természet egy nemzetnek sem adta ezen pallérozó művészi tehetséget nagyobb mértékben mint a' Görögöknek. Ezek mint egy természeti ösztön által vezetettek, minden formának és tudománynak mértéket, czélt és határokat találtak. Nem csak a' felesleges valóságokra nem tartóztáták elváltatották, hanem a' megmaradónak, a' képnék is tellyességet, életet és kecsét adtak.

A' másik ellenvetés, melly abban áll, hogy sokszor a' Régiek' legtudósabb esmerői igen szerencsétlen alkotók, és néha éppen ize-veszett írók, magában elenyésznek; ha a' Régiek' olvasásának igaz czélját meggondoljuk, 's tőlük többet nem kívánunk, mint a' mennyit adhatnak. Ők tudni-állik az ő olvasóikban az alsó-tehetségeket felébreszthetik, de újakat nem adhatnak 's nem teremhetnek. Nem akarnak továbbá az elméken úgy uralkodni, hogy azokat elnyomnák 's az újabb nyelveket jussáuktól megfosztanak. Egyedül azért kell őket olvasnunk, hogy általok serkentessünk, tőlük rendet tanuljunk és jó ízlést kölcsönözzünk, 's általjában tökéletesedjünk. Minthogy azomban a' gondolatok' országában sok függ a' rendtől, a' neveléstől, a' serkentéstől 's kivált a' serkentő példáktól; azért a' Régiek' bizonyos értelemben uralkodnak a' lelkeken, de nem mint önkényű Fejedelmek,

hanem mint bölcs tanács-adók. Továbbá harmadszor azok, kik a 'Régiék' becsét aláíni akarják, azt hozzák elő, hogy a 'Régiék' igaz esmerői mindenkor igen kevesen voltak és vagynak, hogy a 'szók és szó-tagok' kritikája akármely hasznos és szükséges is, koránt sem szülhet annyi jót, a' ményint némellyek a' Régiéktől várnak, hogy az igaz kritikusok száma igen kicsiny és hogy számtalan példák bizonyítják, mely kevesen tanulják a' Régiékből azt, a' mit tanulni kellene, a' 'Jó', 'Igaz', és 'Szép' helyes islést; sokan ellenben a' helyett, hogy tőlök járni tanulnának, inkább elvesztik saját járni való erejeket is. De elvesztheti é az a' mi magában jó, a' maga becsét azért, hogy némellyek vele vissza-élnék? Elveszthetik é a' legjobb írók is becsüket azért, hogy méltatlan kezekbe-kerülnek, s allyon nem megy é maga az arany is alacsony munkások és gyűjtögetők' kezein keresztül? 's kevesebbé becses é a' gyémánt azért, hogy a' szegénység ásta-ki a' földből? Ha valamely régi Írónak textusa alatt a' jegyzetekben sokszor csekélységek felett szörnyű harcz támad: Fordítsuk-el szemünket az ilyen Gladiátoroknak, kik a' megholtak tisztességére annak sirjánál egymást öldöklék, vérengző játékaról; tartsuk őket azoknak, a' mik valósággal, tartsuk raboknak. Az Író' szavai annál becsesebbek lesznek előttünk, ha a' textus alatt eláradó özönvíz felett a' hegyre felemelkedünk, 's ott a' béke' olaj-ágát leljük.

Végre minthogy az a' nyereséges haszon, melyet a' 'Régiék' írásiban keresnünk kell, nem egyéb, hanem a' józan értelem, a' józan szív, a' *bona mens*, a' *humanitas*, az életnek igaz Filozofiaja; azért azt sem kell elfelejtenünk, hogy ezen Istenségeket, nem egyszerre, hanem csak lassanként 's idő-jártával lehet magunknak és másokéknak megismerőnk. Elejénten ezen írásokat meg kellett találni, esmertetni, magyarázni, a' hibáktól tisztítani 's jól érteni; csak azután lehetett minden tekintetben bölcsen hasznokat venni. Ezen utolsó már imitt amott meg is történt 's naponként nagyobb mértékben fog történni.

S. K. J.

2.

Az Írás és a' Könyv-nyomtatás.

(Herder rida.)

Mig a' Görögöknél az Írás vagy éppen nem vagy kevésbé volt szokásban, addig a' nyelv úgy zengett mint élő-szó; a' költőnek és verselő' éneklőjének szózatja tartotta-fel az emberi érzeteket és gondolatokat. Azért volt a' legrégebb Poésis oly gazdag a' képekben és hangokban; 's a' természeti szépségekben; de egyszer'smind azért oly változó, bizonytalan és hibás is.

Az Írás' felvételével az élő-szó nagy részént sírba szállott; csak kevés része maradt fenn, mely kicsinyenként regulák alá vétetett. Az Írás' felvételével pró'za támadott, a'

történet-írás és az ékes-szóllás kimiveltetett, 's ha a' Poésis ezek mellett tündökleni akart, attól lehetett félteni, hogy fel fog fúvalkodni, 's az élő-szóbeli elől-adástól megválva érhethetetlen fog lenni. Előbb csak az élő-szóbeli elől-adás tette érthetővé és mintegy szemléltetővé. Azonban minthogy az olly eleven lelkű nemzetnél mint a' Görög, az írott munka is élő-szóbeli elől-adásra volt rendeltetve (mert Herodotus p. o. egynehány könyveit úgy olvasta-fel Olympiában, mint-ha költemény lett volna), 's minthogy a' Görög szabad Köz-társaságokban a' köz-helyen való ékes-szóllás az elől-adás' minden nemében példaként szolgált; azért a' Görögök' írásaiban szükségesképpen sokáig fennkellett maradni azon régi Poétai módnak, melly szerint úgy írtak, mintha élő-szóval beszélték volna, 's mintha minden könyvhez a' felolvasó, mint valamelly Genius hozzá tartoznék. Kétség kívül ez az oka annak, miért hogy a' Görög prózában a' periodusok mesterségesebbek és szebbek, mint akármely más nyelvben.

A' Rómaiaknál sem másképp' volt a' dolog, mert nálók is uralkodott az ékes-szóllás és a' köz-helyeket élő-szóval való elől-adás. Költeményeiket köz-helyeken felolvasták; még pedig, mint Persiusból, Juvenálisból, Pliniusból 's egyebekből tudjuk, nagy gond'al, nagy mesterséggel, 's utóbb nagy czifrázással és eszelőkészséggel.

A' Görögöknél és Rómaiaknál a' könyvek' állapota egészen másképp' volt, mint minálunk. Akkor kevesebbet olvastak; a' nagy Bibliothekák ritkábbak, 's a' könyvek drágábbak voltak; következésképpen kevesebbet is írtak. Rómában sem minden rab-szolga, sem nem minden polgár írt; hanem csak azok, kik tudóosokká vagy tiszt-viselőkké neveltek; csak a' nagyobb rangbeliek, a' hadi-vezérek, az országos hivatal-viselők, a' Császárok. A' Könyv-írás valami nemesnek tartott, 's a' jól-írás nagyobb és tartósabb dicsőségnek nézetett, mint a' triumphus.

Ugyan azért kiki különös pályát is választott az írásra, az egy időbeliek és jó barátok megosztottak egymás között a' tudományos dolgozás' mezején. Sokszor kitérültek; a' mit írtak és sokképpen jobbitolták, simították és ékesgették a' gondolatokat.

Minthogy nehezebb volt könyvekre szert tenni, azért becsesebbek is voltak azok; 's minthogy nem közönséges dolgok kerestettek benne, azért íróokra is nagyobb gond fordítatott. Melly nagy becsét tulajdonított Horátius az ő kevés írásaiknak! melly hosszas simogatás 's jobbitgatás után bocsátotta-ki egyik kis könyvét a' másjék' után!

Virgilius' munkáját fejezte nagy szorgalommal vagynak kidolgozva; 's maga még sem tartotta Aeneidét eléggé kidolgozottnak; elakarta azt halála előtt égettetni; hasonló nagy gondal készítették csak-nem minden munkák, kivált a' Rómaiak' költeményei. Ezek, a' mi könyvekkel olly igen bővelkedő időnkben, nehezen készültek volna olly nagy gondal és szorgalommal.

Minden ember tudja, hogy a' Közép-időkben a' tudatlanságot és vadságot egy részént a' könyvek' kevés és drága volta okozta. A' Régieknek melly sok szép írásait kiöserltek a' Szerzetesek; azért, hogy az ekképpen nyert pergamenra az ő Homiliájikat, és Istenek énekeiket írhatták. Áldassék a' rongyból készült papiros' feltalálója; áldásban maradjanak hamvai, akármely sír rejtj azokat. Ő többet tett a' literatúra' terjesztésére, mint a' föld' minden fejedelmei össze-véve. Mint a' verő-fény a' legyeket, úgy megszerpította ő az Irókat, 's ezek által a' Szipusokat is meggazdagította.

Mert megjegyzést érdemel, hogy a' melly században a' rongyból készült papiros szokásba jött, ugyan abban léptek azon hosszabb Rómánok is nap-fényre, mellyek előbb századokig csak elő-szóbéli regék, vagy elő-szóbéli dalok és mesék voltak, 's a' népnél szájról-szájra mentek. Ettől fogva olvasni tanultak az emberek, minthogy addig a' dalost, a' regélőt és mesélőt csak füleikkel halgták.

Ettől fogva a' Krónikák, Rómánok 's kicsinyenként a' Régiék' munkáinak kéz-iratjai is megsaporítottak. Ha a' rongyból készült papiros előbb találatott volna fel, melly sok régi írás menekedett volna meg az elenyészéstől, melly sokkal több becses régi munkákat köszönhetnének annak!

Azóban, a' mit hajdan az Egyiptomi nádból készült papiros cselekedett, hogy t. i. a' Görög Rhapszódusokat kicsinyenként elnémította, 's ezeknek eleven énekeik helyett könyveket adott az emberek' kezébe, azt cselekedte idővel a' rongyból készült papiros is. A' Provenzálok és Trobádorok, a' mesélők és dalosok lassanként elhalgtak; mert ettől fogva az emberek leültek és olvastak. Mennél inkább elszaporodtak az írárok 's könyvek, annál inkább megkevesedtek a' tulajdonképpen való szabad gondolatok.

Ehez járult utóbb a' Könyv-nyomatás, 's az írott rongynak szárnyokat adott. Most már ez, az egész világon szerte-széjjel repdes; 's ezen tudományos Fámának szárnyai napról-napra, esztendőről-esztendőre nevednek. Ama jövendőlés: ha az emberek halgatnak, a' kövek fognak kiáltani, bétellyesedtek; a' miről az emberi szót halgat, arról üfött beták beszélnek.

Oly sokaknak nyomon még most is a' nyomtatás mesterségét magasztalni szükségtelen és felesleg való volna; mindnyájan tudjuk, mit nyertünk általa. Egyedül ő általa vagyon egyben függő 's össze-hasonlított tapasztalásunk az emberi nemzetről, valamint egyben függő 's össze-hasonlított krítikánk és történet-írásunk is. A' tudományok' világát ő szülte.

De azt is meg kell jegyeznünk, a' mit vele nem nyertünk; a' mit nem adhat, a' miben inkább árt. Tulajdon lelket t. i. nem ádhat, a' Jó', Igaz', és Szép' elevenebb és mélyebb érzését pedig a' könyvek' szer-felett való sokasága által, némelly helyen elő-mozdítja, másutt akadályoztatja.

A' Könyv-nyomatás által t. i. minden régibb és újabb nemzetek' gondolatjai nap-fényre jöttek és egymásba folytak. A' ki ezeket megtudta egymástól választani, 's mindeniket illendő időben tudta hallani és érteni, annak ezen nagy Odeum igen hasznos volt; mások a' könyvek' hűgymázába estek 's esze-veszett betűzőkké, utóbb csak-nem megtestestült nyomtatott betűkké lettek.

Hajdan ez nem így volt. Eleintén az ember gondolkodott, cselekedett és örült; szólt és halgatott. Ha írni tudott, írt; de csak úgy írt, ha írni valója volt; most sokan irkálnak a' nélkül, hogy látnának vagy hallanának.

Vallyon eltűrheti ez az emberi természet? Nem fognak é ezen nyomtatott Babelben minden gondolatok megzavarodni? 'S ha napjában csak négy öt újságok és idő-szaki írárok, 's mindenikben több frók' szavai beszélnek is veled; hol less' utóbb a' fejed? Nyerhetsz é időt a' gondolkodásra 's foglalatoskodásra? Szembe-tünő dolog, hogy a' literaturának mostani formája könnyen megzavarhatja lelkünket, elveheti józanságunkat, 's könnyen megfoszthat azon, erőtől és időtől, melly magunknak magunk által való kimi-

vettetésére szükséges. Még a' társaságban is elnémult az emberi szót; 's ott is Romának és idő-szaki írárok beszélnek.

Diderot egykor a' városból a' falura menni készülvén, azt kérdeste magától, a' mit hasonló esetben minden okos ember kérdez, hogy mellyik könyveit vigye-e magával, mint jó barátjait? a' józan eszé és szívú embernek valamin a' társalkodásra, úgy az olvasásra nézve is csak kevés megpróbált barátjai vagynak; a' kidolgozások pedig örömet magánosan marad.

Vallyon Homerus és Sophokles, Horátz, Dánte és Petrarka; Shakespeare és Milton írták, 's irhatták volna e az ő munkáikat, a' mi író és olvasó világunkban? nehezen, mert tagadhatatlan, hogy mennél inkább esmeretesekké lettek a' Könyv-nyomatás által minden nemzetek munkái minden nemzetekbeli olvasók előtt, annál inkább ritkábbak lettek, 's utóbb nagy részént meg is saúntek a' saját gondolkodás által készült kidolgozások. A' ki az olvasó közönség számára ír, az már most ritkán ír egészen a' maga lelki eszméretének; azért találta Pascal és Rousseau oly sok írók között oly kevés embereket. Ha pedig az olvasó közönség éppen úgy vezetetik mint egy vak öszvér, 's az író annak a' czéhnek hízelkedik, melly azt vezeti, akkor minden írónak, a' ki vagy szükségből, vagy gyávaságból az újmódi ízlésnek, ezen rút bálványának térdet hajt, ezt kell mondani a' Profétával: Mímódon estél alá az égről te Lucifer hajnal Fija!

„Írj!“ így szólla ama szót, 's a' Proféta azt felelé: kinek írják? A' szót ezt válaszoló: írj a' holtaknak, azoknak, kiket a' régi világból szeretsz. — „De fognak e ók engem olvasni?“ — „Fognak, mert az utól-világba vissza - fognak jönni.“

Tagadhatatlan dolog, hogy a' Könyv-nyomatás által a' gondolatok országában sok megváltozott, 's könnyen megtörténhetnek, hogy még általa a' tudományok gyarapodnak, addig miatta az ízlés megromolhatnak, 's a' nagy elmék 's jó erkölcsök végre talán egészen elenyészhetnek, ha valamely jó Genius az emberi nemzeten nem könyörülne. De jó reménységgel legyünk, hogy alkalmas időben fog könyörülni.

Minekélőtte a' Könyv-nyomatás feltaláltott, mindénik Európai nemzet között kevesebb ideák voltak forgásban, de a' nemzeti bélyegek szembe-tünőbbek voltak. A' sok utazás és sok olvasás által, minden külföldi jónak és rossznak ajtó nyitattott, 's az új 's idegen ízlés a' nagy sokaságot leginkább megszokta bájolni.

A' Könyv-nyomatás előtt egyik vagy másik könyvet elfehetett némelylek' szemelől rejteni; most ez alig lehetséges, mert mindenek olvasnak mindent, akár értik akár sem; 's a' tiltott fa-gyümölcsöt legtöbben 's legforróbban kívánják. 'S minthogy azoknak, kik az ilyen ártalmas olvasást elő-mozdítják, esztelensége sokak' hasznával, kevelységével 's nyereségével szorosan össze van szövetkezve; azért az ebből származó veszedelmet egyedül csak az által lehet elhárítani, ha a' nevelők nevendékeiket e' részben is bölcseségre tanítják, 's ha minden írók magok között szent frigyot kötnek, hogy nem csak semmi méltatlan könyvet nem fognak dicserni, hanem annak elterjedését is a' lehetőségig fogják gátolni. Keverjen mérget a' ki akar, 's ám magasztalassák a' legmesterségesebben kevert mérget leghangosabban; mi mind a' mérge-keverőt, mind a' magasztalót vesszük-meg.

K. J.

3.

VI.^{ta} KÁROLY CSÁSZÁR'

's azon a' néven III-ik Magyar Király' Deák Versei *) 's némely vissza-émlékezések
a' Poésisról, vagy csak a' Vers-írásról, 's annak becsületéről.

Igen nevezetes ez a' nagy Fejedelem a' Magyar Királyok közt; kiváltképpen azért, mert
a' Magyar Koronát Leány-ágon lévő' maradékinak megszerzette; de az köszönségesen tudva
nincs, hogy hatalmas Deák Poéta is volt; jöllehet több rendű versei ki vagynak nyomtatva. —
Egy Hannoverai tudós, kit a' Császár levelezésére méltóztatott, így írt' egykor hozzá:

Sana mihi Medici affirmant vina Tokaji,
Sed terret parcum tam pretiosa s'itis.
O utinam! ut sacris dat Apollo fontibus uti:
~~Deus mihi dabo, cum Caesarem propero, uterem.~~
Non Feuda et Titulos non gemmas posco nec aurum,
— Musta peto stomacho prosperiora seni;
— Protegat Hungaricas felix victoria vites,
Fascundi calices arma virumque canent,
Quas tibi non tribuent laudes Auguste Camaenae
Si pro Pegaseis vina refundis aquis.
Cum tua vina bibam reddam tibi verba Maronis:
Divisum Caesar cum Jove nectar habet.

A Császár így felelt:

Vina tibi mitto non inferiora Falernis
Et quae lenta solent astra parare mihi.
Ehbe! nequaquam Regis meminisse dolebit:
Qui summum in toto possidet orbe merum,
Stambulam *) propero, qua fausto Numine capta
Tum graeci vini dolia plena dabo.
Nec Tokajini deerit tibi copia musti
Nam te longaezum vivere Caesar amat.

*) Ámbár több-Versek a' Híndarvas Gyűjteményben már nyomtatottak, mindazonáltal a' nagyobb publicitás okért,
jelen feltevéskor ismét a' törlésen, melék az újabb költésre.

A. E. d.

*) Stambul tazi Konstantinápolyt. — Régián régentez, per excellentiam Urbo-nak nevezék, egy az új Régián TOLÓZ-nak. Ex
ante in seculo, et TEV POLY — a' városba. Ebből lett Stambul.

Győzedelemeinek közepette írta a Császár ezen verseket, 's nagy örömmel mutogaták ezeket az ott útató Magyar tanulóknak, sokan le is írták ott helyben. — A' Vers-írás' mestersége semmiképpen nem tartozik ugyan az uralkodás' 's igazgatás' tudományához, de még is talentomot 's tudományt mutat a' Császár' abbéli tehetsége; és arra emlékeztet, hogy a' régi tudós nyelveken írt' munkák' olvasásában is kedvét találta; azon olvasásnak pedig a' lehet következtetése, hogy egyebekben is gondolkodék az ember, mint a' régi nagy emberek gondolkodtak. Úgy látszik a' tapasztalásból, hogy a' nagy elme mindenben nagy lesz, a' mire fordítja magát, vagy legalább minden nagy és szép dolgokban gyönyörködik. Ki győzné elő-számlálni azokat a' sok nagy embereket, kik az Uralkodók, a' Törvény-ádók, Ministerek, Hadi-vezérek, Fő-papok, 's a' legművesebb Theologusok, Filozofusok, Orvosok, Mathematicusok, Törvény-tudók között, a' Poéták' olvasásában, vagy csak gyönyörködtek, vagy talentomok is volt ahhoz a' mesterséghez, és azt foglalatossá tették is. Ki volt nagyobb Poéta, és más tekintetben is nagyobb ember mint Mósés, a' ki a' tudományokban, a' maga mestereit, az Egyiptomi bölcséket meghaladta? A' régiség' némely nagy buváriái, azt tartják: hogy ő volt az a' Museus, ki Orpheust a' Poésisra kapta, és hogy a' Mú'sa név is ő tőle származik. Dávid és Salamon Királyoknak némely munkái (mint a' legrégebb Rabbik' vélekedése szerint az Ó Testamentomi Szent-írásnak nagy része) versekben vagynak írva; és pedig mely felséges, vagy bölcsességgel telyes gondolatok vagynak azokban. Filep a' hadakozás' Fő-mestere, a' politika' 's Nagy Sándor' Attya, verseket is írt', mellyek közül némelyek a' Görög Anthológiákban olvastatnak. Fija nem írt' ugyan verset a' mennyire tudjuk, de senki-sem becsülte a' Poésist annyira mint ő. Tudjuk, hogy Homerus' munkáit Á'siai hadakozásaira aranyos tokba vitte-el magával, 's olvasta, sok más Poéták' munkáját maga után küldetni parancsolta, még Cherilus nyomorult Poétát is gazdagon megajándékozta. Közönségesen tudja vagyon, micsoda barátságban éltek a' Scipiók, a' Laeliusok, Enniussal, Luciliussal, Terentiussal, hogy mutatták magokat. *Dum coqueretur olus*, mint Horátius mondja. Antiochus Magnus valamint XV-dik Lajos Crebillont, azért tette Euphoriót Könyv-tárja őrzőjévé, mert híres Poéta volt, kinek Görög verseit Tiberius Császár is követte, Cornelius Gallus pedig Deákra fordította. Julius Caesar nem csak Historiát, nem csak Astronomiát, hanem Grammatikára tartozó dolgokat, 's verseket is írt'. Asinius Pollióról, Antoniusról (a' Triumvir fíjáról) úgy emlékezik Horátius mint derék Poétákról; 's midőn Julius, Flórusnak, a' Claudius Nero Adjutánsának, a' Táborhoz levelet ír, azt tudakozza tőle, mit csinálnak a' többi Úr-fiak, mit írnak, mikor egyéb' dolgok nincs? magát pedig Flórust, úgy írja-le mint a' legnagyobb Orátort, Törvény-tudót és Poétát. *Seu lingua causis acuis, seu cívica jura respondere parus, seu condís amabile carmen, prima feris hederae victriés praemia.* — Augustus Császár az akkori híres Poétákat, mind tudva van, barátságára méltóztatta, maga is szép verseket írt'. Germanicust, ama híres Hadi-vezért, úgy írja-le Ovidius, mint híres Poétát. Görögül is úgy versezett mint született nyelvén. Hadriánus és Juliánus Császárok, nem csak tudós emberek, hanem nagy Poéták is voltak. Nagy Károly Császár Énekeket készített. Negyedik Tibold Navarrai Király (ki a' XIV-ik században élt) olyan munkát írt' versekben, mellyen a' Francziák ma is csudálkoznak. A' XIII-dik században, Gaston de Foy, Franciaország' egy részében Uralkodó, a' vadászatról szép versezetet

írt; abban az időben pedig, még a Királyok közt is ritka tudott csak olvasni 's írni is. Csak ugyan a XIII-dik században, nem jut eszembe mellyik Svéd Király egykor Országgyűlését tartván, már maga béült volt a maga székibe, de a dologhoz nem foghatott, mert a Fő-papok késtek; egyszer jön az Upsáliai Érsek a Püspököktől kíséretetve; boszszankodva mondja a Király Virgiliusból: *„Venit et optulo, tardi venero bobulca.”* A régi Kalifák és Szultánok, valamint töb'nyire nagy Hadi-vezérek és tanult emberek, úgy sokan vagy Poéták, vagy a Poésis kedvellői is voltak. Esmeretes mit mondott II-dik Mahomed, midőn a nagy vér-öntés után a pusztuló féiben lévő Császári palotába bélovaglott, egy híres Nap-keleti Poétából: Itt a szőnyeget az ablakokra a pókok húzzák, 's a baglyok műsíkálnak. (*In foribus laxos suspendit aranea casses. Solaque culmibus ferat carmine bu-ko, Visa queri. Virg.*)

I-só Ferencz Francia Király, maga is írt apró verszeteket némely nevezetes személyekről, mellyekben azokat karakterizálja, a többek közt a Poétákat is igen becsülte; p. o. Marót Kelelent is, ki a Dávid Soltárjai némely részét, az ő buzdításából (mert a szent dolgokra hajlandósága nem igen volt) Francia versekbe foglalta. Ezen igen természetes képződésű 's enyelgő verseivel magát felette kedveltető Katona-poéta egyéb maga-viseletével, minthogy igen pajkos ember volt, nem igen érdemlette a Király gráziáját, de a Király (ellent nem álván az ő Protestantismusa) mindenkor csak oltalmazta őt, 's Énekeit; valamint az udvari Dámák, ő is szívesen énekelte, többeknek fordítására is serkengette; más királyi vérből lévő személyek is nagy kegyességgel viseltettek hozzá, p. o. a Navarrai Királyné, ennek eleinte Navarrába látott; azután adta magát I-só Ferencz Királyhoz, ki mellette veszedelmes sebot is kapott, 's vele egygyütt el is fogattatott Páviánál, sok más ütközetekben is vitézül viselte magát. Az ő Énekeit legelőszőr a Genevai Ref. Ekklé'sia vette-bé, az is hagyta-el legelőbb, mellyért némely Hollandiai, kivált Hugonotta Prédikátorok nagyon boszszankodtak; más Francia Ref. Ekklé'siák megtartották, de sokat változtattak rajta; úgy hogy már Bayle azt jövendölte, hogy úgy jár mint a Thezeus hajója, mellyet addig jobbitgattak, hogy végre egészen más hajó lett. Kiváltképpen azért nehezelt Jurieu, külömben igen híres Prédikátor, hogy a Genevai Ekklé'sia, a Marót munkája helyett, egy Francia Katholikus Püspök Godeannak fordítását vette-be, ki is száz egynehány esztendővel későbben írt Marótnál; az slatt sokat változott a Francia nyelv, és így tetszhetőbben írhatott. Ennek a Marótnak az Attya is udvari Poéta volt Kis-Britanniai Annánál, még kis-aszszony korában, ki is férjhez mentvén XII-dik Lajos Francia Királyhoz, a maga kedves Poétáját, a Királynak által engedte, a kívül osztán a Poéta, mindenkor egygyütt járván, Olasz-országai hadakozásait igen szépen leírta. Az említett Navarrai Királyné, I-só Ferencz testvéreje, Margaréta, igen jeles verselő volt, tizedik Mu'sának, negyedik Gráziának, a Fejedelem-aszszonyok Margarétájának nevezetett; kinyomtatattak versei halála után, ily Czim.alatt: Margarétának Margarétája az az Gyöngyei, mellyekben sok pajkosság és csintalanság van. De Bayle azzal menti, hogy nem olyan volt az élete, róá is illik tehát: *Vita varanda est, Musa jocosa mihi.* — Jutnak eszembe némely Daák versek töredékjei, mellyekről azt a Traditiót hallottam gyermek koromban, hogy azokat I-só Mátyás Királyunk írta, második Feleségéről az Olasz Baétriokról. János Királynak is azon szerencsétlen szavai: *Flectere si nequeo Superos Acheronta*

mojéba, arra mutatnak; hogy a Poéták előtte esmeretesek voltak. Er'ősbet Anglia Királynejáról bizonyos, hogy Anglus nyelven verseket szokott volt írni, de, hogy a Deák Poéták is értéte 's szerette; az is bizonyos; még gyermek korában megkedvelte Owenst verseiért. II-dik Katalin is sok verseket írt Orosz nyelven. IX-dik Károly Francia Király, soha senkit nagyobbra nem becsült mint Ronsárdot, ki tanult ember is, nagy Görög és Deák literátor, de kivált híres Poéta is volt abban az időben. Est esmerte a Király maga mesterének a Poéssiben, holott maga, legalább Franciaúl, sokkal szebb verseket írt mint Mestere, csak az a kár, hogy est a mesterséget sokkal nagyobbra becsülte az országlás tudományánál, és azt Bertalan éjszakájával eléggé bebizonyította. — Így írt egykor Ronsárdnak:

L'art de faire des vers, dut-on s'en indigner,
Doit être à plus haut prix que celui de régner.
Tous deux également nous portons de couronnes
Mais Roi je le reçois Poete tu le donnes. 's a t.

I-ső Ferdinánd és II-dik Maximilián Királyaink, a többi köz't igen becsülték a híres Poétát Dávid Chytraeust. Az első a tudós Sambucust, leginkább Poéssiről esmervén meg, tette maga Historiographusává, valamint VI-dik Károly Császár és Királyunk a Kréta Szigetében született Apostolo Zenót, XIV-dik Lajos pedig Pelissont, Racint, és Despreuxt, az Orsai Vilhelm Anglus Király Shadvellit. I-ső Leopold Császár és Királyunk sok Tudósoknak 's Poétáknak pensiót adott. Ama híres Hollandiai Deák Poétának Franczius Péternek, Buda megvételére írt verséért, más gazdag ajándékok mellett, egy drága arany lánczot is küldött, melyet midőn a Császár embere a Poéta nyakába tett, ez így szóllott:

Exornent fragiles aliorum tempora lauri
Dum cingant humeros aurea vincla meos.

Condé Királyi-herceg egy volt a legnagyobb Hadi-vezérek között, a kik valaha éltek. Sok Deák versék irattak az ő tiszteletére, akarolja ellen is. De ő hihetkedő verseket, melyekben t. i. a régi vezéreknek is elejikkbe tététt, maga megigantotta néha két három verset is, más't írt belé, úgy engedte meg kinyomtattatni, 's az ő versei által a Poéta szemmit se vesztett. Elő-hozhatnék némely verseit, de nem akarok hosszás lenni. Az egygyetlen-egynek neveztetett Feidrik, Voltaire leginkább a Poéssiről becsülte, maga Poétai munkái-irtéleti alá-bocsátotta; 's még akkor is versezett néha, mikor Tábora az ütközetre ment, minekutánna annak plánumát a Generálisoknak maga kiadta. A mely verseket énekelt az ő kis Tábora, midőn nyári hajnal előtt a (már reggeli öt óraker megnyert) híres Ligniczi ütközetre sietett, azt mondta a Király azon ének felől, hogy felért tíz Batalionnal. — Destouches, nevű híres Comicus Poétát, csak társalkodás kedvéért kezdettek vala magokkal hordozni némely Francia nagy Urak. Dubois, ki azután Cardinális és Felső Minister lett, már úgy vitte magával Angliába mint Titoknokot, a követ csak hamar vissza jött; magára maradt Destouchesre az egész követség terhe. Les intérêts de l'état confiés a des mains poetiques n'en furent que mieux conduits, így szóll a história; hasznos tractátusokat kötött, 's haza menvén Franciaországba, az ifjú Királytól XV-dik Lajostól száz ezer lívrát kapott ajándékban. — Felső Urunk Rómában létekor az Arcas

Poéták' gyűlését, nem csak jelenlétével megtisztelni, hanem azok' száma közzé, magát is Admetus név alatt beírni kegyelmesen megengedni méltóztatott, mint Ladi Morgán, ki csak hamar azután ott úszott, írja. — Princz Eugenius valamint minden tudományok' és szép mesterségek' úgy a Poésisnak is nagy gyámolítója volt. Egyedül Poésisáért vette pártfogása alá a' földön futó Jean Baptista Rousseaut, midőn az Francia-országból, hol kevésbe múlt, hogy az akasztó-fára nem ültetett, elszökött. Ez a' háládatlan ember csak ugyan elvesztette a' Princz' kegyelmét, mert Bonevállal, ki akkor Belgiomban a' Princz alatt generáliszkodott, 's azután Török Basáva lett, Pasquilusokat kezdett írni a' Princz ellen is. Sokan össze-zavarják ezt a' híres Poéta, de nem igen tudós embert, a' másik Rousseauval, ki Genévből való, és Jean Jaques nevet viselt; kiváltképpen azért, mert Voltérnak mind kettővel versződsége volt. Az ifjú Voltértól az első féltette a' Parnassuson való elsőséget, Voltér pedig már öregebb korában, a' másodiktól.")

A' Római Pápákról is azt mondja a' Poéta:

Qui moderabuntur Latiae telluris habenas

Saepe lyram posito sustinuerunt pedo.

Nevezetesen VII-dik Sándorról és VIII-dik Orbánról:

Hic citharam docta movit et ille manu.

A' Kardinálisok köz't több Bembók is, a' Püspökök köz't több Vidák is találhatunk. De senki so' szerzett a' Fejedelmi Papok között magának, a' tudós világ, nevezetesen a' Poéták előtt nagyobb becsületet és szeretetet mint Fürstenberg Ferdinánd Paderborni és Münsteri uralkodó Püspök és Angolus Maria Quirin Kardinális. Az első maga is a' legjobb Deák Poéták közé tartozik, 's az ő idejében, úgy mint a' XVII-dik század' utolsó felében, nagy gyalázatnak tartott, ha valamely tudós ember, kivált Deák Poéta, az ő figyelmességét magára nem hárta, 's meg nem érdemlette. Az ő udvarába gyűltek össze a' literátorok, minden vallás-külömbösgé nélkül, egy se ment-el tőle megajándékozatlan. Nem igen volt Német-országban valamire való tudós, vagy Académia, mellyel a' szelíd lelkű Quirini ne levelezett, vagy a' mellyet valamely tudományos ritkaságokkal meg ne ajándékozott volna, az elmúlt század' közepén. A' Zeluskiana Könyvtárról (Lengyel-országban) versket írt, valamint Kristina Ehrenfried de Balhasar kis-aszszony' tiszteletére is, ki 16 esztendő korában tudós Deák Órástióval szentelte-fel a' Greiffvaldi Universitas' 's Könyv-tár' új épületit. — Kardinális és Fran. első Minister Richelieu, sok jó Poétáknak penziókat 's jó-tétaményeket osztogatott; maga is a' fél világ' dolgaiba való befolyása mellett, nem csak Theologiai kocsordások, hanem még Poétái munkák' írására 's vi'sgálásra is rá ért. Az Írókat nagy becsben tartotta, ő benne vetették reménységüket a' tudósok kik XIV-dik Lajosnál kegyelmet kerestek. Így ír neki Barlaeus: *Fac mea Regales contingant carmina dexteras, Fac oculis sint visa piis*, 's a' t. Egykor Gamperville nevű tudós olvasott előtte valamit; a' Minister közben szöli: Nem értem. A' Poéta felel: a' nem az én hibám, 's azzal tovább olvas. Meg nem nehezelt a' Nagy Ember. Mazarin

) A' XVI-ka és XVII-dik században a' Tudósok kör't igen sok Poéta' voltak. Kigyázott közt számolni a' Seeligereket, Muretorokat, Beufurákat. Elég legyen minden Tudomány-esszélyből egyet keni' nevenni. A' Theologusok közül Barlaeus, a' Filozofusok közül Pascalius, Cartesius, Kardinális Polignusot. — A' Törvénytudók közül Grotius, Később nélenk Mollihus. A' más számból az Orvosok közül Haller, a' Mathematikusok közül Kästner.

Kardinális és Miniszter folytatta a penziókat, sőt a' híres Menáúsiura bísta, hogy szedjen össze többeket is, kik penziót érdemlenének. Nem is csuda, mert maga is már 16. esztendőskorában a' nagy tudósok közzé számláltatott; 's azoknak köszönhette leginkább, hogy Franciaországba, a' honnat a' Párisi Fő-parlamentom kitöltötte vala, vissza-hívatott; jóllehet némelylek, p. o. a' mindent neveltségessé tenni tudó Scarron, ellene is irkáltak, de azt, a' mit az emberek nevetnek, hamar elfelejtük; csak a' hazájok dolgait jól értő igazi tudósok' discursusa 's írása hajthatja e' közönséges vélekedést; azért javolja de la Bruyere, hogy azokat meg kell becsülni, de la Bruyere nek pedig ritka párja a' bölcsességben. Egy tudós Barát úgy ír rólla mint Inspirátusról. *) Nem csak a' említett Minisztereknek, hanem a' Királyoknak, Királyi-hercegeknek 's Hercege-aszszonyoknak, minden Fő-nemeseknek, Fő-papoknak, az előtt is ugyan jó darabbal, de kivált a' XVI-dik század' közepétől fogva, majd csak nem szükségesképpen való része volt az Udvarnak az udvari Poéta, valamint az előtt a' jüvendő-mondó, álom-magyarász, és az udvari-bolond is. (Azt írják, hogy az Ánglus Király Udvarnál, az udvari tiszték közt', most is ott van az örökös udvari Poéta (valamint az örökös udvari Patkány-fogó.) Megesett néha eleinte, hogy az udvari Poéta az udvari bohó személyt is viselte; mint a' XVI-dik században a' híres politikus Román-író Rabelais; de micsodás bohó volt ez? olyan, a' kinek több esze volt mint az egész Udvarnak; Franciaul, Olaszul, Spanyolul, Deakul, Görögül, Zsidóul beszélt az a' le pere de burlesque (mert e' volt az; nem Marivaux; ki Homérosz Iliáását, sőt nem is a' sokkal régebb Scarron, a' ki az Aeneist, se nem Associe, ki a' Mutamorphosist travestialta.) — Ez a' Rabelais különös bohóságokat vitt véghez, hogy ama mondás szerint: *cuncta licent stultis*, az írásiba, mellyek egészen allegorikból állanak, mindent büntetlenül beszésmocskolhasson, mindenféle vissza-éleket, hibákat kárhoztathasson. Ocsmány szavakkal írt', a' köz-népnek az tetszett; az okos emberek átszl-látták az ő szándékát, 's helyben-hagyták, azt gondolták: *ridendo dicere verum quid vetat?* Azt tartja Voltér is, e' felől a' Rabelais felől, hogy az született bölcs és olyan tudós ember volt mint Erasmus, és hogy ha más abban az időben azt írta volna a' mit ő írt; vagy a' koldusok közzé az Ispótslyba, vagy az akasztó-fára került volna; ő pedig uraságba és nagy becsületben élt; Chastillon Kardinálisnak ajánlotta a' könyvét, ki azt szívesen elfogatta; egy más Kardinálisnak, udvari orvosa volt; kövér Ekklesiái Javakat is húzott; holott nem volt Ekklesiái ember; még ez előtt nem sokkal, az ő rongyos palástját vették magokra, Montpelliérben; kik az orvos' tudományokban gradualtattak; úgy van e' még most is nem tudom. Egykor a' Theologus Doctorok, valamely fényes társaságban *de gratiá* disputáltak; némelylek közülük Szent Ágoston-t az égig magasztalták; Lafontaine is ott bémészakodott, egyszer csak megszólal: Mit gondolnak az Urak; volt é az a' Szent Ágoston olyan derek ember mint Rabelais? A' Doctorok csak egymásra néznek, de által látták, hogy Lafontaine, kinek akkor is egygyik strimfiye fonákul és a' parókája hátuljával előre volt fordítva; bizonyossan csak ravaszkodik, és csak tettetni magát egygyűgyének; hogy az ostobaság' palástja alatt szabadabban allegorizálhasson. — Még későbbben is úgy kívántak az

*) E. cordis, an sapiant, misero mortalius sepi

Et magno alioque Namine cordis libere. S. ante vili.

udvari Gavallérok az udvari Poétákkal kötődni mint az udvari Bohókkkal. IV-dik Henrik' udvarába volt egy Visud nevű Poéta; egykor ennek azt monák: Minden Poéta bolond ó egyszeribe felelt versel: a' meglehett Uraim, de látván kik légyenek az Urak, azt mondom: hogy nem minden bolond, Poéta: „J' avouerai avec vous, Que tous les Poètes sont fous; Mais sachant ce que vous êtes; Tous les fous ne sont pas Poètes.“*)

Ekkor tájban érkezett Olasz-oroszából a' Király' üntött lovas képe, midőn azt nézné a' Király az Urakkal, ezek szorítják Viandot, hogy mondjon verset rólla; ó, a' ló' farát veregetvén, monda a' többi köz'l': Ez ugyan kisebb Bucephalusnál, de nagyobb embert hordoz Nagy Sándornál. Petit cheval, joli cheval, Doux au montoir doux au descendre, Bien plus petit que Bucephal, Tu portes plus grand qu' Alexandre. — Voiture valamivel későbbben élt, még pedig csekély születésű léttire, ifjúságtól fogva, a' Királyok 's Fejedelmek, 's Fejedelmi-asszonyok' társaságában, még se hagyhatta-el egészen, talán nem is akarta elhagyni a' burlesquet, sőt a' rendtelent sem; nagy talentommal bíró ember volt, az ő Spanyol nyelven írt verseit a' Spanyolok a' magok leghíresebb Poétájak' Lopes Véga' verseihez hasonlították; az Olaszok szintén úgy az ő Olasz munkáit, a' magok legjobb Poétáik' munkájához. Scarron, kit már fellyebb említettem, 's a' kinek travestiált Aeneissét, a' híres Blumauer maga hasznára fordította, az a' felette vig elméjű, de a' legnyomorultabb, szel-ütött, köszvény által össze-húzott, de ezen nyomorult állapotjában is a' legszebb és legformáltabb kis-asszonyt feleségül' kapott, régi nagy familiából származott, pompázó, de felette szegény Scarron, még ennél is későbbben élt' valamirel, ezt a' Poétát, Hautforté kis-asszony, a' Francia Királyné'nak az Ausztriai Anna' udvari Dámaja, esmertette-meg a' Királynéval, Scarron pedig úgy ajánlotta magát, mint udvari beteg, (Malade de la Reine en titre d' office) be is vette a' Királyné, abba a' hivatalba, 's gondját viselte. Így ír osztán magáról: Scarron par la grace de Dieu, Malade indigne de la Reine, Homme n' ayant ni feu ni lieu, Mais bien du mal et de la peine, 's a' t. — De ki győzné azokat a' sok derék embereket elő-számlálni, kiket a' Francia nagy Urak, Asszonyosságok, kész-péncz fizetéssel, asztallal, szolgálattal, szállással tartottak, elváhatatlanul magokkal hordoztak. A' híres Lafontaine húsz esztendeig lakott a' Rambouillet palotában (mellynek Urai sok ideig igen hatalmas pártfogói valának a' literátoroknak, ott tartottak gyűléseket is majd mindennap) különben pedig, vagy a' királyi familiából lévő Bouillon-horczegnénél, ki még ifjú korában rá-esmert az ő talentomira, vagy a' Franczia Korona-örökös' feleségénél, ki Anglus Király kis-asszony volt, tartózkodott Lafontaine. Racinnak a' Versálmí királyi palotában rendszer szállása volt, mikor Párisból oda kiment. Az ilyen ápolgatásnak a' lett következése, hogy a' Nemzet' jalése naponként pallérozódván, a' Királyi Akadémia is (a' Negyvenek Akadémiája) fundáltatván, készültek a' Cotinok, Chapelainek; sőt az ezeknél sokkal külömb Corneillek, Racinok, Lafontaineok, Boileauk, Molierek, 's más híres írók, kik csak Franciaúul irtak ugyan, de a' Görög és Deák literaturát fő dolgoknak tartották. Csak ugyan voltak még ekkor is Cossartok, Santevüelek,

*) A' Franciaok észrevehetetlen dolgokat tartják a' magok nyelvén a' Görög vagy Deák mütében írott verseket. Vagy kesken próbálták, é. m. legutoljára Bell' a' XVI-dik század' közepeán, Rapsia Miklós (külömben híres Deák Poéta) a' XVII-dik évtized, de követőket nem találak. A' Magyar nyelv az olyan versek igen alkalmazható; ezen írhó csak slytat különbe írtak.

Raneusok, Rapinasok, *) Comminiusok, kik Deákul írtak versezeteket, kiknek munkáit, még Corneille se restellte Franciaára fordítani; de már azon panasszólkodtak, hogy a' Minister Colbert, csak a' Francia literaturát gyarapítja; holott a' Minister is megismerte azt, hogy az örökké-valósságra készítendő munkákat, Inscriptiókat, rendkívül nagy érdemeket, Deákul kell írni; mert az élő-nyelv változik, 's a' mostanit egynehány ezer esztendő múlva senki sem érti, se nem tanulja. De a' Deák nyelv, nem változik, azt világ végéig mindenkor fogják tanulni 's érteni. Nescit musa laene mori. De ha változhatatlannak volnának is az élő nyelvek (a' mia' dolog' természetével ellenkezik) még is megkívántatik, hogy a' ki azokon jól akar írni, a' régi írókat tanulja. Nem lehetetlen, hogy ma is szültesse, vagy talán neveltesse is olyan nagy elmék, kiknek azokra szükségek ne legyen. Ilyennek tette magát Aretinus, híres Olasz Satyricus Poéta, ki azzal diccezik irásaiban, hogy egy szót se tud Görögül vagy Deákul. Ezen Embernek, az akkori Császár, a' Francia és Angol Királyok, minden Olasz-oroszági Fejedelmek és a' Pápák, hogy ne moskolódjon, penziót fizettek; némelyek pedig éppen azt kívánták, hogy senkit se kíméljen, mondja-meg az igazat. III-dik Jülius Pápa egy rövid versezettért ezer darab arannyal ajándékozta-meg. Egynehány Fejedelmek ezer ezer aranyat ajándékoztak a' leánya' kiházásitására. Ilyen volt igazán a' Francia Királyi Secretárius a' Hugonotta Conrart, kinek házában már meg volt a' Francia Académia, minekelőtte az királyi levéllel megerősített, 's némely privilegiumokkal felruházott volna, és a' mellynek csak ugyan 6 volt höltig első Secretáriusa. Ez a' derek ember, se Deákul se Görögül nem tudott, és is minden Francia írók bírájoknak esmerték abban az időben. Igaz, hogy az Olasz és az (akkor igen híres) Spanyol írókat értette.**) De sokkal nagyobb része az embereknek csak ugyan rá szorúl arra, hogy akár a' magas, akár a' mély; akár a' fontos, akár a' nagyon könnyű és természetes gondolkodás' módját példákból tanulja. Továbbá a' jó írás, csak a' tudomány', a' sok gondolkodás', sok gyakorlás', 's kiváltképpen pedig a' jó ízlés' szüleménye.***) Nagy megátalkodtság, és maga elszánás kívántatik a' gyakorlásra, és az ízlés' megszerzésére; az előttünk írt' remek munkák' szorgalmatos tanulása,

*) Nescit Rapinas. A' régiök Mithé, völi.

***) Ez a' Conrart volt a' leggyóbb szült Godeau, mint maga utána legelőbb Párisi Hód korában, 's veszte-bé a' Bourbonok Párisi, 's Poitiers győzelmé, bemutatata a' Király kis-azonosság, kinek Poitiers talentuma által, bellette Mely a' formális ember létere 's' vöi grófokba esett, hogy csoda alla minden magas len, 's Párisban Jülius Császárok neveltetél. Párisi korában sokat töltötte Conrartot, de nem boldogultam. Vultus, a' ki az élet csak maga léta a' Király kis-azonosság' grófokba, leggyóbb esett Godeau előtt, leenyogta is egy Rosasuba; de talán csak tréffák: Godeau — voss — — se je arrai, ma hi, völi tálter, ceame ne gabat.

****) A' mely Poitakt Despréaux anyai János-góbbi Satyricus, sok volt azok közül ó más nagyobb Poéta p. o. Chapelain, de gatusok nem volt olyan-mint ő való: Corbillon is nagyobb Góbb volt a' Traquandus a' XVIII-dik század' kőzében, mint az előtte kőbb esé esztendővel akór Corneille, akór pedig Racin; de nem lelkészetes a' nép természetig által anyisz, mint lelkét Racin. Olyan kőbbiség vagy kőbbik mint Virgilus 's Lucanus kőbb az Egdóba. A' Traquandus természeté abban áll, hogy filófi 's zínokozat indítos: lehet módóval retentese is, 's zoha sem indítos 's dőbbőségessé. — Ilyen a' Corbillon munkája ill'nyisz; maga pedig igen szépi lelké ember volt, es a' Pompadour favoritus 's pensionáltus. 's egyedül csak a' magasságában, 's a' szüntelen vald dőbbőségében találta kedvét; 's az lelké, hogy zohad vald neki dőbbőség még Pompadourral is, ki a' Poiták erőt vald legyesfégeben, 's lelkészetében, az előtte vald, csak nem királyi hatalommal kőbb Démák, Diane de Poitiers, Góbbis 's Entrée Montepas 's Miniszterek Aazonosságokat, kőbbis.

gyönyörűséget is szerez, ezeknek hijjánosságát is pótolhatja a jó példák által. Ide járúl az, hogy látván az ember, melly nagy tudomány és bölcsesség legyen a régi írókban, és hogy *certus inopes rerum magna que canoras damnat Judicio Musa laeva gravi*, felgerjed más tudományok tanulására is. Jean Bapt. Rousseau-nak, annak a valóban nagy Poétai talentommal bíró embernek, nagy gyalázatjára szolgált, hogy a tudományokban járatlanságát néha elárulta, p. o. egyikük pólust hidegnek, a másikat forrónak nevezte. Tudták a régi Poéták, Virgilius, Ovidius, Tibullus, hogy mind a kettő fagyos. Már ma az aszszonyok is tudják, minekutánna Cook megírta második útazásában, hogy olyan jég-hegyeket talált a déli szélesség ötvenedik grádusa körül is, mellyeknek csak a vízből kiálló része 600. lábnyi magasságú volt; pedig úgy számlálják, hogy kilencez annyi van a víz alatt. Csak két három esztendeje, hogy az Anglusok a legmagassabb élő-fákat, mellyek a világon, az Europaiak előtt esmeretes részében lehetnek, Ásiának legszélső nap-keleti határán találták. Már Virgilius tudta, hogy ott vagnak. *Et quos Oceano propior gerit India laces, Extremi sinus orbis, ubi aëre vincere summum Arboris haud ullas jactu potere sagittas; Et gens illa quidem sumtis non tarda pharetris.* Bizonyossan a Nagy Sándor táborából oda vándorlott útazóknak már elveszett írásból kellett azt neki tanólni. Arriánus, a Nearchus hasonlóképpen már elveszett írásból, csak arról a terepely fáról emlékezik, melly alatt most is hét nyolcz ezer ember heverhet; Nearchus szerint tíz ezer heverhetett; az alatt szokott mulatozni az Anglus Praesidens minden elefántjaival 's embereivel, midőn arra jár vadászni. A tudós Gróf Chateaubriand Fran. Exministrer Restauratio előtt hejirta Kínát a Szent-Földet, Görög-országot, Aethiá Karthágó körül lévő részeit. Csudálkozik rajta, hogy Tasszós soha sem volt Jerusálembe; még is úgy eszmerte azt a várost, annak minden környékét, mintha ott lakott volna. Virgilius se volt Afrikába; még is úgy leírta Karthágó fekvését, a mint van: *Jamque ascendebant collem qui pluvius urbi Imminet, adversaque adspicit de super arcus.* Azt a csudálatos kikötő-helyet is; a hová a szélesség után Aeneást kiszállítja Virgilius, éppen olyannak találta Chateaubriand, a millyennek Virgilius leírja tíz gyönyörű versekben, mellyek így végeződnek: *Fronte sub adversa scopulis pendentibus antrum, Intus aquae dulces, vivoque Sedilia Saxo; Nympharum domus.* — Efféléket sokat lehetne írni a régi írókról; 's nem csudá, hogy a minden időben, 's minden Nemzetek közt él 's élő tudósok, azokat, nem csak a tudós, de mindenféle nagy emberek formálására fundamentomúl teszik, a babonás világ pedig, kivált Homerust (mint még más a szerelmes vén leányok a kártya-hányást) sors-vetésekre fordította; még a Keresztények közt is a curiositás, sok dolgokat megjövendölve talált a régi Poétákban (n. b. minekutánna megestek.) I-ső Jósef Császár 's Királyunk halálát megtalálták Ovidius ezen versében: *periculis obstita; sero Medicina paravit.* A Spanyol Princz Károlyét, a ki az Attya' elete ellen törekedni vádoltatott, csak ugyan Ovidiusban: *ILLIVS ante Diem patris InqVIRIt In annos.* Ezen versben a Princz terheltetett; de egy valaki ellenkezőt talált Virgiliusban, a ki Laususról a Mezentius fíjáról azt mondja: *DignVS patris qVI Laetor esset Imperiis;* az az: megérdemlette volna hogy jobb ember lett volna az attya; mindenikben az 1568-dik esztendő van. Midőn Mária Theresia II-dik Jósefet Corregensnek nevezte, ezt is megtalálták Virgiliusnál Evandernek ezen szavaiban: *et illi praeterea spes, et solatia nosiri palLantu adIVogaM.* Minekutánna az Anglusok a Fran-

ciatiának Indiába való befolyásokat elnyomták, 's azzal Római módon kezdettek bónni; az az: *egygyik Országot a' másik után meghódoltatni*, 1723 körül sok gazdag nyereségek jöttek *önnan* Londonba; azokra fordította egy valaki azon hasonlíthatatlan versek között, *mellyek Róma' jóvendöbeli nagyságáról* Vulcánus által Aeneás' számára készített pajazon Virgiliusnál olvastatnak, ezen verset: *Dona reCognosCit popVLorVM aptaqVe sVperbIs pos-
itV's*. 1807-ben egy Juhos-gazda reménységén felül eladván gypját, mint a' literatúra-
gyönyörködő ember forgatja Virgiliust, nevezetesen a' Jüh-tartásról; piszmog ezen versen: *kInC LaVDeM fortes sperate CoLoni*, hát! a' mondott esztendőt találja benne. — Sok van
ilyen a' múlt századok' historiájában, kivált az északiban; p. o. míg XII-dik Károly Leng-
yel-országban és Sakszóniában hatalmaskodott, addig I-ső Péter terjeszkedett a' tenger
partokon, 's majd minden Város' megvételeit 's apró ütközetek' megnyerését megtalálták
az ő hízkelődjéi a' régi Poétákban: p. o. *reMeante Die VICtrICIA stgna. eCCVpat aVDenteM.
aCClpt In MeDlo. CeCIdere ab orlgne pRIMA*. 's a' t. 's az a' különös, hogy mindenik
rá illet az alkalmatosságra; egy Silius Italicusból van véve, a' többi Ovidiusból. Azt
mondja valaki: ezek gyermekségek és igen nagy apróságok! bizonyosan azok; *de hae nugas
in seria ducunt*, az ilyen játék mellett sok jót tanul a' gyermek; — én is gyermek korom-
ban tanultam ezeket, 's most se tudom mit tudtam volna akkor jobbat tanulni. Nem ré-
gen Német-országban egy Matheseos Professor, beköszönő Orátiojában, *De literaturae
antiquae Mathematicae necessariis*, beszélt: Hát egyebnek? hát mindennek? Ha a' viszsza-
lékezés meg nem csal, Lord Chesterfield, a' legfinomabb udvari emberek között egy,
azt a' tanácsot is adja a' fijának, hogy a' Poétákból mennél több szép helyeket könyv-
nélkül tanuljon-meg és hogy azokkal módjával, még a' társalkodásban is lehet élni. Ezt
már olyan dolognak néznek ma, mint a' mi kiment a' módiból, 's pedantismusra ma-
gyarizának a' szegény legénybe, a' kik nem tudnak hozzá; de midőn Canning Minister, az
Oppositiónak felelgetvén, úgy él a' Virgilius (külömben a' nexuson kívül semmit sem tevő)
verseivel is, mintha azok ott termettek, 's mondva oda lettek volna készítve, azt talán
senki se meri pedantismusnak mondani; valamint azt sem, hogy, midőn a' hasonlókép-
pen híres Minister Fox' jelenlétében, egy nagy társaságban, némely Literátorok, Gú-
rög nyelven frott bizonyos verseket rostálgatván, egy szó-tag' mértéke' felett vetekedtek,
Fox, más felé discurálván, észre-vette mi a' kérdés; hozzá' szólott, 's *kévés-gondol-
kozás közf. éppen 20. verseket-citált-a-Görög Poétákból*, mása vélekedésének bizonyít-
tására*). — Ilyen forma régi módi pedánt ember lehetett az öreg Gróf Oxenstirna, Svecus
Minister és Fő-vezér a' 30 esztendős háborúban; jövének egykor ő hozzá a' táborba né-
mely külső országí követek, kik igen csudálkoztak, hogy győzi a' Svéd sereg azt a' sok
sanyrságot, 's téli táborozásokat; az öreg csak elkezdí recitálni Virgiliusból azokat a'
verseket, mellyeket mondat Namánussal, a' Turnus sógorával népe' dicséretire (*Durum et
Stirpe genus. Cautem galea premimus 's-a' t.*) 10 vagy 12 versben; ott esztán, a' hól Nu-
mánus az Aeneás' táborát, csúfolódva leírja, mosolyogva megszűnt az öreg; hogy ne lát-
tassék ellenségeit gyalázní; minthogy nem is illett volna azokra. Talán tovább is lehetne

*) Sz. Pál is citál a' Görög Poétákból, Epimenidésből, Menanderből, Anaxandából; 's egyebet is múlt vett a' régi írókból,
kerdője nagy munkát írt egy Ovidiánus szűz Tufjé.

menni a' Pedantismusban; talán Deák verseket is kellene próbálni előbb írni, azután magyarul; az igaz hogy arra sok idő kell, és még több alhatatosság, sok gyakorlás; stílus (az az gyakorlás) est optinus scribendi magister; csak maga az igazi Deák nyelv' tudása felette sok munkába kerül, és igen ritka dolog; de nem is éppen azért kell Deák verset írni, hogy mindjárt nyomtatassuk; hanem gyakorlás végett, *nonneque prematur in annum*, — addig meghalnak azok a' régi-módi emberek, kik még tudnak hozzá, 's a' kik pedig a' Delille' 's Gótho' munkáit is esmerik; azoktól kellene félteni a' Magyar versezetekeket is, ha szabad volna nekik szollani; már ugyan megszűntek a' Magyar Írók közt a' mocskolódások; de bár eddig is elmondhatnánk magunk felől a' mit Crébillon mondott, midőn versekkel köszönti-be a' Francia Akadémiába, hogy az ő író-tollát soha az epe meg nem mérgecsitette: *Aucun fel n' a jamais empoisonné ma plume*. Hosszas tapsolással helyben hagyta a' nagy sokaság, hogy a' Poéta magának igazságot szolgáltatott. Osztan, mai világban csak a' Deákság legyen jó, középszerű Deák verseket is lehet nyomtatatni, akár mit beszél Horátius; — más időben élt Ariosto; ezt az igazi Görög és Deák embert sokat unszolta Bombó, hogy írja Deákul, de ő csak azt felelte: inkább akar az Olaszban első lenni, mint a' Deákban második. *) Csokonai Vitéz Mihály jobb Deák verseket írt 12 eszt. korában, (mint némely különben tudós öreg Urak, kik hamvait illették, kivált 1824-ben. **) A' Görög, Olasz, Francia Poétákkal is esmeretes volt. Ha ez a' némelyek által (azért, hogy mikor akart, burlesque tudott lenni, a' mire a' Francziák igen nagy talentumot kívánnak) rossz gustusának tartott fiatal ember, Angliába írta volna munkáit, Urrá lett volna utánnok; sőt, csak azért az egyszerű is az a' len volna, melyben az Európai Fejedelmeket a' Francziák ellen nógatván, karakterizálja. Hát ha ifjúságától fogva a' Ram-bouillet palotába, vagy éppen a' Királyi személyek' társaságába élt volna, a' Királyi kis-aszszonyok által alkalmasint per mon ami nevezetett, 's levelezéseikre méltóztatott volna; — mint azok a' Fran. Poéták, kikről fellyebb szólottunk. Igaz hogy olyan forma temperamentuma volt mint a' híres Chapellének, ki Condé Hercege által egykor ebedre hivattatván megígérkezett; azonban el nem ment; másnap a' Princz ismét hivattván, pi-rongatja; de ő azszal mentelte magát, hogy igen jó szívd' mu'sikusokhoz akad't a' kör-mában, azok marasztalták-meg 's azokkal mulatott. Egykor Hercege Brissák nagy ne-hezen rá vette; hogy menne-el vele jószágába egynehány hétre; elindúl, az úton tőr-ténetből valami rongyos Plutarchus akad a' kezébe, olvassa benne, hogy a' nagy Urakkal társalkodni szolgaság; mindjárt jelenti a' Hercegnek, hogy ő tovább nem megyen, 's nem volt annyi lelke a' Hercegnek, hogy megtagadhatta volna, vissza-ment. Sok egyéb tettei is éppen olyanok, mint a' Cs. Vitézéi; — a' hirt is egyformán szerették; — erről is egyforma Anecdotát tudnák mondani mind-kettőjükéről; pedig neveltetésekre nézve nagy különbség volt köztük, mert Chapellének az Attya Parlamentáris Tanácsos volt, 's a' híres Gassondit házánál tartotta, 's ő általa taníttatta a' fiját Filozofára, 's látván hogy

*) Még akkor talán az öreg Meszáros is élt, Vida hírséggel kezdett; Szannariusz pedig, a' ki Valeszo (Venetia) háson Dilectissim' oly gazdagon megajándékozott, viszást; több másik is sokas.

**) De azonnai, Cicérol is azt mondja Juvenál, hogy: ha olyan gyáva Orator lett volna mint Poéta, nem verselt volna utána a' feje. Aditoseórol is azt olvastam valahol, hogy, nem tudott volna háson becsillato verset írni; pedig a' Poétának most is mestere. Plató, az ő tanítója, erre-ör is hírsé volt.

soha se leszsz Gazda a' s'jából, minden Jószágát az Attyafijai kör't elosztotta, a' s'jának pedig csak nyolcz ezer frankot rendelt esztendőnként, holtig. — A' Csekonai Vitéz gustusra nézve, azt is meg lehet jegyezni, hogy ő csak nem jeget tört. — A' Francziák még 1230-ban kihagyták a' községes dolgokból a' Deák nyelvet (ki vévén még akkor némely csupa Diplomaticumokat) senki se lehetett ottan hivatalban, a' ki Franciaíul nem tudott; már a' XV-dik században az Orleáni Herceg' udvara tele volt Franciaíul író tudósokkal, csak hamar azután a' Királyoké is tele lett; még is felette ritka Francia író volt az egész XVI-dik században is (ha a' két Marótot, és a' Tibullus követőjét, Despar-test és Plutarchus' fordítóját Amyot Püspököt kivesszük) a' kinek tiszta vagy csak tűrhető gustusa lett volna, *) sőt még a' XVII-dik század' elején is kevés Francia Poétát lehetne olylat mutatni, mint a' millyen a' Magyaroknál Cs. Vitéz Mihály; — pedig nálunk minden ellenkezőképpen van, mint ott volt. —

De hogy oda vissza-térjünk, a' honnét eltértünk, azt szokták mai időben mondani, hogy a' mai Deák vers-írás Cento leszsz, *Reminiscencia* (vissza-émlékezés) az azután irandó Magyar vers pedig csak *imitatio* és lopás. Hát a' nélkül mi leszsz? Töb'nyire semmi: nem mondom mindenkor. — Már fellyebb is említettem, hogy ma is születethetnek olyan emberek 's talán nevelthetnek is, mint a' régiek. A' bizonyos hogy magokat nevelhetik, de csak a' régiek' példója által. Osztán, mit veszt Gyöngyösy azzal, hogy mikor ama gyönyörű sorait olvassuk:

Virágzik vala már teste sok sebekkel,
Mint-a' búsuit vad-kan oly lévén ezekkel,
Kít mikor üzetnek a' szelindekkel,
Megáll, vissza-fordúl ellenvetésekkel.

Eszébe jut az embernek Virgiliusból:

Ac velut ille canum morsa de montibus altis
Actus aper: 's a' t.

éppun annyit a' mennyit Virgilius, hogy majd csak nem azon szókkal írja-le a' Labirinthust, mellyekkel ő előtte Catullus leirta; és hogy Horátius' ezen kitételét: *Mors nigris circumvolat alas*; így követte: *Nox atris circumvolat alas*; **) mit veszt Lotichius midőn Propertiusnak verseit:

Siccine plorantem potuisti linquere Gallam

Miles et Augusti martia castra sequi,

így követte Czobel nevű barátjához írt' versében:

Sic igitur dulces potuisti linquere musas

Martiaque imprudens castra Zobelie sequi.

vagy Vida, (a' kibe mihelyt belé tekint az ember, mindjárt észre-veszi; melly igazán nevesi őtet Scaliger: *incomparabilem Virgillii imitatore*) mit veszt mondom Vida, midőn a' mit

*) A' kik Deákul írtak, úgy írtak mint kellett; de Franciaíul a' nép' írásához alkalmazották magokat. Az Angliások 1870. körül hagyták-el a' Deák nyelvet; úgy tartják még is, hogy az Anglis nyelven írt' munkákba, hamarabb elterjedt a' jó írás; ennek okai a' Magyar nyelvre is tartoznak, de hozzájárul vala kibontásnak.

**) Némelyen véve volna Horátius Várjának elsőnek az Epigram Carmenbe; ha már akkor az Aeneis kétszen lett véle: és így néin Horátius vehetett Virgiliusnál, hanem es ottól.

Virg. a hajnal-csillagról mond: *Extulit os sacrum caelo*, magára Virgiliusra fordítja; éppen annyit, mint midőn Claudianus Ovidius' ezen verseit:

Aurea pellebant rapidos umbracula soles,

majd csak nem egészen kirja; vagy Ovidius, midőn Virgilius' versét: *Quem Venus ante alios, asperum diligit ignes*, a' róssa-szalme így alkalmaztatja: *Quem Venus ante alios sibi vindicat ipsa colorem*, vagy mikor azt mondja Virgilius után: *Circumdare brachia collo*, 's a' t. — Illyen példákat ezeket lehetne össze-szedni, nem is kellene nagyon keresni. Mit veszt Faludi Ferencz azzal, hogy többnyire verseit Olaszból, Franciaából, talán Angliából is, mert ott is járt, vette; p. o. Hív társom, dohányos bőrbünczém, Te tisztítod fejemet. Szép pipám, égő kiskemenczém, Te enyhíted mellyemet, 's a' t. *Doux charme de ma solitude, Fumante pipe, ardent fourneau, Qui purge d' humeurs mon Cerveau, Et mon esprit d' Inquietude* 's a' t. éppen annyit, mint Virgilius hogy sokat fordított Homerusból, vagy mint Desportes, ki ellen az irigyek egész könyvben mutogatták, mit lopott légyen az Olaszból; — ő csak azt felelte, hogy ha előre tudta volna, mit akarnak, 's miben fáradoznak, adhatott volna nekik több mesterisét, mert ő többet és több helyekről lopott; de azok a' tudatlan emberek nem tudják honnan, 's nincs annyi eszük, hogy magok okossan tudnának lopni. Megmaradt a' Desportes becsülete, és a' tíz ezer tallér jövedelme a' XVI-ik század végén; valamint Gróf Biron is, a' világon eddig élt minden Poétáknál nagyobbak tartatik; jóllehet ellene is egy olyan egész könyvet irtak; holott, mint már kétszer is mondtam, lehet olyan nagy elme, ki maga erősebb is mind felhatja, 's éppen úgy elő-adja azt az igazat és szépet, a' mit más valaha feltalált; különbben is a' képzelődésre nézve (jóllehet annak mértéke 's minéműsége is a' természet' szemlélésétől, sok megessett dolgok' tudásától, 's fontolásától, a' szemlélő tudományok' tanulásától, a' lélek' erejétől, a' vér' és nedvesség' temperaturájától (mérseklet) függvén, igen sokféle lehet) a' képzelődésre mondom, és annak külső jelekkel leendő elő-adására nézve, csak nem lehet az emberek közt' oly véghetetlen különbség, mint azokra a' tudományokra és mesterségekre nézve van, mellyek vagy csak a' hosszas tanulásból, vagy csak a' tapasztalásból származnak, még is ezekben is, elég van olyan valamire való találmány, a' mellynek ellene-mondhatatlanul Urát lehetne adni. A' hível mink Európaiak dicsekszünk, többnyire mind tudták az Egyiptomiak Káldeaiak, Khínsiak; de a' mit egy kitalált, azt más is kitalálhatta; vagy az előtt, vagy azután, vagy akkor tájban. Micsoda találmányok miatt volt a' vetélkedés Scheiner Jézsuita és Galilaei közt', Maupertius és Kónig neve Leiden Professzor között, Leibniz és Newton felett, — az ifjú Paschal, és az öreg Toricelli felett, és más igen sok alkalmatosságokkal, jobban tudják nálam a' kiknek tudni illik; ha az illyeknek is oly kétséges feltalálójok, 's megeshetik hogy mind a' két résznek igazsága van, hogy ne eshetne-meg a' csupa képzelődés' munkái körül? ha tehát egész mértékben igaz volna is Terentiusnak azon mondása: *Nihil dictum est quod non dictum sit prius*; még sem mindenkor következne, hogy a' ki utóbb mondotta, mástól tanulta. Az is tapasztalt' dolog, hogy minekutánna az ember 40 's több esztendőök alatt. Poétát nem olvasott, hanem egészen más nemű dolgokkal foglalkozkodott, ezeket is megunván, verseket kezdett írni, 's hízeltkedett magának némelly előtte szépeknek látszó gondolataival 's kitételeivel; későbbben, forgatni kezdvén valamely,

vagy olyan Poétát, kit ugyan olvasott valaha, de már egészen elfelejtett, és a' ki éppen olyanná lett előtte mintha soha se látta volna; — vagy olyat, kit soha az előtt nem olvasott, talált' oly gondolatra vagy kitételeire; mellyet jó lélekkel magáénak tartott, mellyet bajos is volna tőle elperelni, és a' mellyel, italan még alkalmatossabban éit, mint más ő előtte; p. o. Martialis ezt mondja: *Turbida solliciti commutere Cocuba sacco*. Egy valaki nem tégen így ír: *Turbida solliciti fit concensatio vulgi*. A' *Turbida*, a' borra is rá illik, mellyet meg kell szűrni; de a' *sollicitus* jobban illik arra a' köz-népre, a' melly hallya, hogy az őtet kommandírozó Korona-Brökösnek feje felett elhordta az ágyú-golyó-bis a' sátozt, mint a' zsákra. Többnyire, haszontalan költemésködés tehát a' Centó', Reminiscencia', 's Poétai lopások, imitációk' hánytorgatása. Szóvjének az Ifjú emberek Centót, fordítsanak, imitáljanak, loptanak; — mennél tovább űzik ezt a' mesterséget, annál derekabb Poétákká lehetnek; mert sokára, de igen sokára, mikor már mintegy a' véreкке mentek a' régi Poéták, origináloknak fognak tartatni; pedig akkor sem lesznek, csak-hogy ezeredik tudákos ember se veszi észre, hogy nem azok. Így kellene készülni annak a' nagy embernek, a' kire szükség van, és a' ki a' maga nemzetében a' köz-nép' formálója 's jöltévéje lenne; mennél tudatlanabb embereknek írunk, annál nehezebb írni; még eddig, többnyire, csak a' tanultaknak írtak a' Magyarok; — sőt talán csak azoknak. — Gellért' Meséi több hasznót tettek Német-országban erre a' végre, mint ezer más külömben jó Német Írók. — Hol van az Ideál? — Péczelének is sokkal tartozik a' Magyar. — Hát a' I. . . fordítója mit hágy magáról remélni? Talán itt leszz az Ideál? vagy talán még nem született? Orfeus versekkel szelidítette a' fél-vad embereket, erre a' mi időnkben felette nagy talentom kellene. Valamivel kisebb mesterség lenne folyó beszédbe egy Nép-könyvet (*Weltbuch*) írni, annak pedig a' Schmitt Phiseldék' plánuma szerént kellene lenni. — Lásd: *Petitif* nagy ben *Gruntz*ben ber *Heiligen* *Allianz*. Koppenhagen 1822. De hogy a' poétai lopásra visszamenjünk: eleitől fogva mint fellyebb nevezetes példák-ból láttuk, a' legnagyobb Poéták vádoltattak azzal a' bűnnel: *Sieur Despreux* azt állította, hogy a' Menagius Úr *Ecclógája*, mellyet itt' Kristina Királyné' dicséretére, valóságos Centó. Ő rólla pedig a' ki külömben a' Poéták' mestere volt, és most is az, azt állították *Saint Pavin* és *Cotin* Urak, hogy *Horáciust* és *Regniert* lopta meg:

Despreux groupe sur *Parnasse*, avant que personne en sut rien,

Trouva *Regnier* avec *Horace*, et rechercha leur entretien,

Sans choix et de mauvaise grace, il pillá presque tout leur bien,

Il s' en servit avec audace et s'empara comme du sien 's. a' t.

Az említett *Regnier*, IV-dik *Henrik* igen tudós *Satyrics* Poétája a' legoriginálisabb embernek tartatott, még is *Brossét*, ki az ő munkáit nagy dicséretekkel kiadta, igen sokat kijegyzett, a' mit másoktól vett. *Ariostó* felől azt írták, hogy *Bojándot* lopta meg, e' felől pedig azt, hogy *Pulci*. *Lafontaine* felől azt beszéllették, hogy a' *Iscondát* *Ariostó*ból, a' *Gontessit* *Rabelais*ból, *Maró*tól, a' *Meséit* *Aesopus*ból, *Phaedrus*ból, a' *Psychét* és *Cupidót* pedig *Apulejus*ból vette; e' mind meglehet, de mind azokat felyül múlta. — Valamint *Racin* is felül-múlta a' nagy *Cornéillit*, annak némely matériáját újra kidolgozván. *Apulejus* is meghaladta, mind *Luciánust*, mind a' *Patrasi* *Lúciust*, kikől a' matériát vette. *Metastasio* híres *Olasz* Poétáról, ki *Bécában* a' fellyebb- említett *Zenó*

Apostoló alatt formálta magát, tudva van; hogy a' Franciaia Tragédiákból vette munkáját. Crebillonról egy a' három fő tragicus Poéták közül a' Franczoknak, azt hirtelték, hogy egy Attyafia, egy öreg Carthusiáns Barát írta neki azokat a' híres munkákat. Virgiliust, Homerus', Hesiodus', Theocritus' majmának mondották; de egy derék ember azt írja, hogy: *tres illi superantur ab uno*; másik pedig azt, hogy: *Stupet ipsa pavetique, Quamvis ingentem miretur Gracicia Homerum.* — Miltonról még eddig csak azt beszéllették, hogy Homerusból 's Esaiásból boldogult; de mostanában a' Franciaiak azt a' hírt futtatták (a' mint a' Budai Német Ujságból olvastam) hogy megtalálták az elveszett Jeru'sálemet, melyet Milton előtt 80 esztendővel Campanelli adott-ki Olasz nyelven. Sőt Homérustról, *ò quo* (Ovidius szerint) *ceu fonte perenni, Vatam pterius ora rigantur aquis,* Huetius ugyan csak azt tartotta, hogy Mósésből sokat vett, de Eustatio' bizonyossága szerént, azt írta felőle, egy Nancrates nevű régi, már elveszett Író, hogy Egyiptomba jártában a' Thébai nagy templomból lopta-ki a' neve alatt lévő munkákat, hozzá azokat, egy Phantasia nevű asszony, mint maga munkáját, a' Papok' gondviselése alá letette vala. Phantasia nevű asszony, honnan lopta, arra a' vissza- emlékezés (*reminiscentia*) nem terjed; talán nem is akadtak még nyomába. —

Kövy Sándor.

4.

Statisztikai Észre-vételek az Észak Amerikai szövetséges Státusok' nevezetesen az Új-Yorki Oskolák' állapotjáról.

Nincs e' Világon olly' Ország, a' hol oly sokféleek volnának a' tanítás' segítő-eszküzei és a' hol a' társaság' mindenik Classissának, oly könnyű út és mód volna nyitva a' tanulásra, mint az Észak-Amerikai Státusokban; de egyszer'smind olyan sincs, a' hol a' tanítás' módjára kevesebb ügyelés lenne, s egy sincs, a' hol minden tudományokba 's mesterségekbe, oly sebes lépések tevődtek volna, a' mellyekben, az említett Észak-Amerikai szövetséges Státusok, általában vévén, Európával hasonló lábon állanak; némelly ágaiba pedig azt felyül is haladják. Az Új-Yorki Oskolák' Fő Fel-ügyelőjének 1823-dik esztendőre elő-terjesztett tudósítása, nyilván mutatja, hogy 1823-dik Esztendőben Új-Yorkba 7382 Oskolák (331-el több, mint 1822-ikben) voltak, mellyekben 400534 gyermekek jártak, vagy 25861-el több, mint 1822-ben. Igen szembe tűnő az, hogy az 1823-ik Eszt. Oskolába járók' száma, az ezen Státusban az 5 — 15-ik esztendőbe lévő gyermekek' számát, ugyan azon időben 4026-tal haladja felyül. 54 Grófságok közül 19-czel haladja így meg a' tanuló'k' számát, az oskolába járható gyermekek' száma, a' mit onnan lehet megmagyarázni, hogy sok gyermekségekbe oskolába nem járt 's ember kort ért' személyek is

megkeresik az iskolákat. — A' pallérozott Világ' Történet-könyvei, egy Státusról sem mutatnak hasonló példát, a' mellyben több számmal lennének a' tanulók, mint a' Tartománybeli gyermekek. Ezen tekintetben, mitsoda külömbölg legyen sok országokban a' Nép-és-Oskolába járók között, megtetzük e' következő jegyzésből:

Az Orosz-birodalomban, a' tanulók' száma a' Nép' számához úgy van mint az 1, a' 954-hez, vagy világosabban szólván 954-ből 1 gyakorolja az iskolát; Portugalliában 80-ból 1. Lengyelországban 78-ból 1. Franciaországban 30-ból 1. Párisban 21-ből 1. Stiriában, Burkusországban és Hiberniában 18-ból 1. Angliában 16-ból 1. Ausztriában 13-ból 1. Hollandiában, Morvaországban és Sziléziában 12-ből 1. Csehországban 11-ből 1. Skótszában 10-ből 1. a' Gráci Kerületben 9-ből 1. Új-Yorkban 4-ből jár egy az iskolába.

Amerikában a' Tanító-intézetek' költségeik, nagyobb részént magános személyektől telnek-ki. 1823-dik eszt. az efféle költség egy millió Dollárra (2459167 fl.) ment, mellyből $\frac{1}{2}$ résznel (850000 Dollárnál) több került a' magános személyek' adakozásaiából. Az Új Yorki Kis Státusra nézve, e' valósággal felette nagy summa. Meg kell még azt is jegyezni, hogy ez a' tudósítás sem az Academiákat sem a' Collegiumokat nem említi, hanem csak az Elementáris Oskolákat. — Most Új-Yorkba 36 Academiák vagynak, a' mellyekben 2683 tanulók' szívják a' bölcsesség' tejét. — Ezekon kívül 3 Collegium, a' Collumbiai, Hamiltoni és Uniói 464 tanulókkal, és két Orvosi-tudományt tanító Collegium 291 tanulókkal. A' fellyebb-említett 3 Collegiumokban 1811-dik Esztendőben csak 273 tanulók voltak. —

Igy hát Amerika, többet költ a' Tudományokra, mint az Európai Státusok a' Hadseregekre. A' Mivelő-intézetekre tett költség minden *Budgetekbe* melly csakély a' Dülő-intézetekre tett költségekhez képpst!!*)

Balajthy József.

5.

A' Győr Vármegyei Hegyek.

Nagy Győr Városától mintegy egy órányira délnek, kezdődik Csanaknál az a' hegy-sor, melly több ágazatokban kiterjedve, egynehány órányi meszszeségre nyúlik-el a' szomszéd Veszprém Vármegye által határosítatik. Rajta termékeny szőlő-tőkék gyümölcs-fákkal, zöld halmokkal és berkekkel vegyülve gyönyörködttetik a' szemeket. Itt erdő emeli-fel bizonyos

*) A' tudósítás előtejtészen arról, hogy XIV-dik Lajos Francia Király Uralkodásától fogva, több Európai Fejedelmek, köntelenek nagy hadi erőt tartottak a' miatt, hogy a' szomszéd Fejedelmeknek, éppen oly nagy vagy még nagyobb Hadseregek van. Csak az 1800 Apúvár és az 1811 Sároshát által elmozdított Európa Fejedelmek közt kitűnő Urak és Hadseregek kevesebb számmal a' fegyver-vimlókak.

kiterjedésre zöld koronáját, amott a kivágottnál vén tőkék helyén egy vagy két darab szántó-földek látszanak. A föld természete különböző: majd székes-feketés, vagy sárgás-agyagos; majd homokos, majd kövecses; majd apró termés kövekkel vegyes, a hol többnyire egynehány lábnyi mélységen a termés-kövek nagyobb darabokban is találhatóak. A nagyobb és kisebb völgyek, mellyek ezen hegyes vidékeken számosan találhatók, elzárják egészen a benne magánosan járó vándort az egész világtól, — nem lát egyebet mint hegyet és eget, a édes érzéssel ragadtatik-el a vidéknek egyszerű szépségei által, — a midőn hol egy magános madár hangos éneke hat ki hozzá a közel-lévő vagy erdőből vagy bokrosból, vagy meszszeről juh-nyájok a csordák bőgése, vagy valamely magános hegy-lakos dalja költi álmodozásainból.

A hegyekről lerohanó vizek árjai a zápor-essők alkalmatosságával imitt amott rémítő mély árkokat ástak magoknak, mellyek hol megszakadva, hol csavargósan a hegyek övében lévő sikra szolgálnak-le. Hol a rohanó víz-árra a földet kiásta különböző föld-nemeknek vegyületek tűnik szembe, mellyek egymás felébe lerakatta azt láttatnak bizonyítani, hogy hajdan ezen vidékeken is tenger hánykódott a az eszközölte a föld réteges egymásra halmozását. Az említett halmozatban a föld-nemek ezek: halvány-barna, sárga és hamuszín agyag, keverve homokkal, és tiszta homok; a homok alatt néhol termés-kő fekvések — de a melly termés kövek itten fejtetnek, könnyen törhetőek és pulverizálhatók vagy porrá zuzathatók.

Ezen hegyeken több helyen utak mennek által, mellyek az ott lakóktól horgasoknak nevezetnek. A járát-ezekben, a mellettük lévő mély árkok, mellyeket, mint fentebb említettük, a hegyekről eseben és nagy mértékben lerohanó eső-vizek ástak magoknak, veszedelmesekké tessik — csak egy sebes meglődülés vagy marha megijedés által mind marha mind ember veszedelemben lehet, lerohanván a mély árokba. A vizek ottan ottan a hegy alatt lakó mezei gazdáknak gabona-veteményjeikben is kárt tesznek, midőn vagy elborítják azoknak egy részét, vagy a barázdákon leömlővén, a könnyen mozdítható homokot elhordják a ez által mély és beszakadozott árkokat csinálnak.

A hegyek tetejére felmenvén, gyönyörködöttél kilátás nyílik-meg a vizsgálódó szemnek Győr Városára, a körül-belől elnyúló termékeny vidékre, nevezet szerint annak falaira, rétjeire, rengeteg erdejire, a szántó-földjeire. A setetellő Bakony pompásan emeli a távolból borongó fejét. Ha a Rába megárad a a rétekre kiönt, egy szép jelenetnél a kilátás igazán tárgyai között több van. Ha az idő nem homályos, a Pápai tornyok, Töküz, sőt más távolabb vidékek is látszózókká lesznek.

A vidék szépségétől vonattatván, tavasszal és nyáron meglátogatják ezen hegyeket sokan a szépet érző a szerető Győriek közül a új életet szíva a megelégedve térnek haza. Közülök sokan szőlőket is bírnak benne, mellyekben vasárnaponként barátjaikkal mulatni kijárnak, hol rendszerint házok és pinczék is vagyon.

A Csanaknál kezdődő hegy-sor által-megy a Csanaki, Méhfői, Kis-baráti, Nagy-baráti, Nyuli, Tinyói, Écsi, Pátkai a több más határokon a Bakonyig. Győri Szemerénél délnek kezdődik egy másik, megszakadva az előbbtől a által-megy a Győri Szemerei, Felpeczi, Kis-peczi a Kajári határokon ugyan a Bakonyra. A másik oldalon napkelet felé a régi Pannon-hegyi Monostorral emelkedik egy harmadik a által-megy a Sági, Szent-Mártoni, Pázmándi a több határokon a Bakony északi szélének.

Sok ezer emberek laknak ezen hegyek' felsőbb részeiben, kik ha a' síkra leszállítatnának, több faluknak építésekre és népesítésekre elegendők lennének. Mindnyájan a' bor-termesztést űzik. Szőléjk rakva vannak különbözőféle gyümölcs-fákkal. A' Győri piac ezéeknek szorgalmok által telik-meg jó ízű gyümölcs-nemekkel. Ezek virágot, tehén-hasznót, főzeléket 's több e' feléket hordanak-be a' városba. Az esztendő' minden részeiben, hidegben, melegben, hegybeli lakost mindég találhatni a' Győri piacon; hol csirkéket, hol tojást, hol tejet, hol söldséget 's más egyebet árulgatva. A' közelebb lakóknak mintegy elementomjok Győr, mert csak igen ritka ház az, mellytől minden héten legalább egyszer, csak egy személy is ottan meg ne jelenne, vagy eladni, vagy venni valsmít, vagy pedig dolgot keresni, midőn már a' munka a' hegyekben megszűnt. Vagynak közöttök egynehányan, kik vászonnyal, dohánnyal, sovány sertvésekkel 's több e' félékkel kereskedést űznek. Ha elő-jön a' hidegebb ős, közszülők otthon nem kevesen kővér sertvéseket ölnek-le, mellyeket vagy magok hizálnak, vagy vesznek, 's azokat feldarabolva a' városba viszik, vagy font, vagy darab számra eladják. Aratás' idején az egész hegy-ség kihálva-látszik, mert csak az aszszonyok, dologra alkalmatlan gyermekek és öregek maradnak otthon. A' férjfiak 's munkára alkalmas gyermekek mind a' két nemből 's a' két nembeli felserdült' ifúság, aratni mennek. Leginkább a' Fejér-vármegyei puszták szoktak arató-helyeik lenni, hol ötvenen, hatvanon, sőt néha százan 's többben is egy társaságba öszzesze-állva aratnak öt 's hat hetekig. Nálók is minden arató-csoport két részre oszlik-el: arató gazdákra és cselédekre. Az elsőké a' gabona-jövedelem vagy a' kereset; — az utólsók, kik kettőzöknök nevezetnek, az elsőktől pénzben fogadtatnak-meg. De megtörténik nem ritkán, hogy az arató gazdák vagy az olcsóság, vagy a' szűk termés miatt, minden kereseteket pénzé tévén, drágán megfogadott arató-cselédjeiknek tartoznak fizetni 's haza-térvén köntelenek azt mondani utánnok búsongva óhajtozott kedveseiknek, hogy ingyen dolgoztak. Győr' városa ezen emberek közül sokaknak ad a' hegybeli munkák' megszűnése után munkát és keresetet.

Házak ezen hegybeli embereknek vagy magánosan épültek szőléjek' végében, vagy pedig több házak' sorában egymás' szomszédságában. A' szőlőtől csendesebb helyeken fenn a' hegyekben egész utzak' látszanak, mellyeket faluknak gondolnál, majd két-soroson egymás' ellenében, majd egy sorosan elterjedve. Szint' egy a' hegyek' alján vagy mellékén is, mint Méhfő-nél, Csanaknál, Kis- és Nagy-barstónál, Nyúlónál, Tinnyónél 's máshol is láthatni, házak vagynak építve a' szőlőknek végükben. Nem kevesen vagynak ezen házak között olyanok is, mellyek csinosságokra 's tisztaságokra nézve, mind tulajdonosaiknak mind a' vidéknek becsületére szolgálnak; de vagynak olyanok is, mellyek gazdajiknak mostoha sorsok miatt dűledező állapotban vagynak 's tetejeken a' nád helyett kukuricza körök szolgálnak fedélül. A' Nyúli hegyben egy helyen, egy mély horgásban, mellyet hajdan a' lerohanó víz-ár zúhatott-ki, a' hegynek oldalában egynehány földbe' beásott lak-helyekre is találtam. Ezek közül egyből egy aszszony jövéni-ki, az, véle beszédbe erecskedésemmel azt beszéllte, hogy az előit egynehány esztendőkkel Földházáról egy nagy föld-darab leszakadt-án, lak-helyét eltemeté, melly, ha kinn lettek volna, a' lakosokra is veszedelmet hozott volna.

Kellemetes és csendes lakás van ezen hegyekben. A' faluk' lármás neszek ide sőt nem hat, ritkán hallani tűz által megkárosodottokról, vagy ha tűz támad is, egy vagy két

húznál több ritkán ég-el. A hegybeli lakos, háznál minden szükségessét feltől, csak kenyérét kell neki a' síkon keresni. Lakhelye' szük körében mindent takarékosan örsze-szorít. Tartanak sokan teheneket, mellyek a' falubeli pásztor' elejébe a' hegy-alyba lohaj-tatnak 's estve vagy magoktól haza mennek, vagy gyermekek által hajtának. Némelylek-nek lovaik is vagnak, mellyeknek nyomtatásra, szekerezésre 's más egyebekre veszik hasznokat. Laknak közben-közben talyigások-is, kik egyes lovokon hol gyümölcsöt, hol más egyebet visznek-bé a' marhátalanoknak Győrbe eladni, — onnél pedig lisztet, korpát, kenyeret, üres hordót 's több e' féleket hoznak-ki pénzért. Marhájiknak nyáron, ha tenyés-ző idő jár, tére szőlejkiből mohart gyomlálnak-ki 's megszáragatva elrakják. Használják erre a' végre a' bab-szalmát 's a' kukuricza kórót is. Ezen kívül elmennék a' Patónai, Koronczói 's más rétekre felében sarjút takarítani, vagy vesznek pénzen vagy szénát vagy sarjút tére marhájiknak. Némely jobb módú hegybeli lakosok tehenciket moslékolván, szép jüvedelmet húznak azoknak tej- hasznokból. Ezen moslékolás' eszközölhetése vé-gett Győrben len-mag pogácsákat vesznek, mellyek nem egyebek mint azon len-mag' tör-kölje, mellyből olaj ütettet. Sertvéseiket, ha-csak a' faluhoz felette közel, a' hegy-alyban nem lagnak, csordára nem hajtják, hanem házok előtt vagy udvarjokon megkötik 's nyá-ron által szőlő-levéllé vagy más gazzal tartják. Az ilyen bánás-mód által megnevedé-vén könnyen hizlalhatókká válnak. Ezeknek orrokba drót karikát húznak, hogy ne túr-hassanak. Midőn már a' szőlő érni kezd, tyúkjaik és csirkéjük vagy megkötötnak, vagy béborítottak, hogy kárt ne tehessenek 's így maradnak száret végéig.

Szőlejkiben, mellyek részint a' háznál, részint a' házon kívül vagnak, természetnek babot, borsót, kukuriczát, répát, káposztát 's t. e' f. Innét vagon, hogy sokaknak szőlejk, kivált a' marhát nem tartható szegényebbeké, elsóvinkodván, hamar elromla-nak 's helyre sem hozajthatnak, ha csak újra be nem plántáltatnak. Alig nyílik a' ta-vasz, a' hegybeli lakos már kezdi szőlőjének hasznát venni; mert befőle gyenge öltásokat, hüvelykes cukor-borsót, úgy nevezett hüvelykes hártáflan babot, egróst, virágot 's több e' félet egymás után hord a' Győri piacra eladni. Ezeket követik az érett is- gyümöl-csök, mellyek a' cseresnyán kezdődván, 's télen is jó darab ideig tartanak. A' gyümöl-csök' nemei, mellyek nem megvető jóságúak, a' következők: cseresnye, sárge, kajszi és édes-magú baraczk, nem különben ősz-baraczk, körtvély, alma, lasponya, dió, több-féle meggy-fajták, nevezet szerint: hólyagos, fekete, Spanyol és kolontár meggy, mellyutól-só különös nevére névaz Magyar Hazánk' több részeciben úgy gondolom esmeretes nem lévén, mivel más neve ezen fajtnak nem esmeretes előttem, annak leírását rövideden ide mellékelem. Es a' meggy-fajta hozszá csutkán függ-le, nagysága csak nem egygyez a' Spanyol meggyével, csak-hogy gümbölyegjebb annál, egészen nem feketül-meg, hanem csak barnás piros lesz az bár jól megérjék is, jó és kellemetes ízű 's a' vidékben nagyon becses, fájának ágai lefelé csüggenek. 'S mind ezen 's több e' fele gyümölcsökből szép hasznok van ezen lakosoknak, midőn diszlenek. Megjegyzést érdemel, hogy ezen lako-sok a' téli gyümölcsöknek természetekben közel sem fáradoznak annyira mint a' nyária-kóban — talán azért, mert későn haszon-vehetők — holott amazok szépen meg jutal-maznak fáradozásokat akkor is, midőn már a' nyáriak elfogytak.

A' nép ezen vidékeken nagyobb részt csinos és barátságos, örömet közli még ide-gen esmérősekkel is, a' mit a' föld hív munkája után elő-hozott. A' Győrhez köze-

fébbek bizonyos udvariságnak nem által is megkülönböztetik magokat. Közönségesen véve egészségesek és erősek. Nagyobb részint szorgalmatosok és takarékosok. A' restag és pazérás itt is, valamint mindenütt, szegénységgel büntetetik. Mivel bor-termesztők, őszszel, midőn boraik megforrottak, a' tele hordó mellett felejtetik a' nap' terhét, melly őket nyári munkájok közben bádjosztva nyomta. A' menyekezőkből tartós vig kedvűek. Szobájik minden fény-űzés nélkül tiszták és csinosak; ruházatjuk egyszerű és tisztességes. Télen ködmön és bunda, vagy posztó vagy bőr-nadrággal, nyáron posztó ruha és saúr ruházatjuk. A' Csanakiak és Méhfőjiek fekete prémes setét-kék térdig érő mentét is viselnek. Fejér-népjek is magyarosan ruházkodnak, 's a' módi és a' régi viselet között ruhájok szabására nézve, szépen eltudják a' közép útát találni. A' komaság' megtartása több lakig kiterjed náluk, annyira, hogy gyakorta némely azt sem tudja, miért komázza a' másik. Hasonlóképpen szoknak bánni az atyafisággal is. Hol több gazdák és aszszonyok is laknak egy háznál a' fiatalabb férj-estivérnek felesége az idősebb férj-estivért örebbik Uram néven nevezi, színt úgy az öregebbik a' fiatalabbat kisebbik Uram néven. Esméretes nálok az örebbik (öregebbik vagy öregek helyett) aszszonyom, kisebbik aszszonyom nevezet is. Fijataljaiknak daljaiktól, midőn könnyebb dologban foglalatoskodnak, vagy a' munkáról haza-munnek, hangzik a' vidék. Ezt cselekeszik különösen akkor, midőn estve csapatokban vagy a' robotról, vagy az aratásról haza térnek. Hegybeli házitól, az Uraságnak kiki tizennyolcz napot szolgál robotot. Birják ezen felsőbb hegybeli vidékeket urasági jussal, a' Méltóságos Viczay 's Eszterházy Gróf Familiaik, a' Pannon-hegyi vagy a' Szent Mártoni Apát-Uraság, a' Csornai Prépostság 's t. Két dolog különösen becsületekre válik ezen hegybeli lakosoknak kivált a' felsőbb vidékeken t. i. hogy lopás és megesés ritka történetek nálok. Hordók, gabonás és lisztes 'sákok 's t. e' f. hevernek több éjszakákon által a' tornáczokban a' nélkül, hogy csak kár esnék is benne. Történt ugyan ez előtt egynehány esztendőkkel, hogy némely elfajzott hegybeli lakosok aratás' idején az aratásrament' férj-fijaktól üres hegyeket nyughatatlankodtatták rablásaik által, de nem sokára ezek is megzaboloztattak 's azután ismét minden bátoriságban lett. A' leányok segesen mennek a' csárdákon tánczoló legénység közzé tánczolni a' nélkül, hogy a' szülők ebben nagy akadályokat tennének 's még-is csak igen ritkán vetemedik -ol valaki közsáljuk. A' szeretkezést többnyire házasság váltja-fel. A' szép természetű, képű 's jó magok-viseletű leányok; béc szegények legyenek is; hamar és jól férjhez mennek. Az azonban gáncsolást érdemel nálok, hogy őszszel éjszakán megtörténik néha, hogy a' hegyben járó vagy városi, vagy más egyegy elkésett idegenek a' pinczében jó kedvet ivott pajkos fujataloktól szóval megtámadtatnak, 's ha bekével túrni nem tudnak, meg is verettetnek. De kicsinyenként a' büntetéseknek nyomban következesek által reménylhetők, hogy ezen vissza-élések is eltöröltetnek. Nyelvök ezen hegybelieknek a' helyes beszédű Győriekéhez közelit, 's ámbár tökéletes tisztának nevezni nem lehet is, de csak ugyan tisztább mint némely Győr Vármegyei falabelieké, a' kiknél az e betű sokszor íé hanggá olvad által a' beszédben. Szólójiknek bokros és fás végeket menteknek nevezik, a' melly szót még sem nem hallottam máshol, sem nem olvastam. Több vissza-tetsző szavakra 's beszéd-formákra, ide hozván a' fentebb említett keveseket is, nem akadtam nálok.

Szokásaik között megjegyzést érdemelnek a házasság-kötésiek. A kőrök megjelen-
 vén a leányos háznál, az Ó Testamentombeli Szent-Írásból elbeszéli az embernek te-
 remtetését, a házasságra rendeltetését, Évának alkottatását, Ádám mellé adtatását,
 Pésk' házasságát 's P. e. f. Alkalmaztatják ezeket a házassalendő személyekre 's megszól-
 títják a szüléket, meg a leányt is, ha nincsen é valamely ellenvetések az eszközendő
 házasságra nézve. Ha sem a szülék, sem a leány nem ellenkeznek, megkészi a ház-
 fogás vagy akkor mindjárt, vagy a leány szüléjől kirendelt 's kikért időben. De néha
 megtörténik az is, hogy a möring vagy más egyéb véletlenül közben-jött dolgok miatt
 a házasság-kötés egészen elmúlik. Közvetlén az öszszé-keles' ideje, a vőfények csinosan
 öltözködve, kezekben nagy bokor pántlikákkal kiczifrázott rozmarintot vevő, pisztolyokból
 löveldeve, ének-szóval, eljárák háromszor egy más után a hivatalos házakat 's a vő-
 legény 's menyasszony' nevében meghívják a ház-népet a következő módon: „Ké-
 vagyunk küldetve a kegyelmek tisztességes házához Csorbás Mihály vőlegény Urunk-
 tól és Dörgös Panna menyasszony asszonyunktól, hogy meghívánk kegyelmeket
 kedre vacsorára, szerdára ebédre, jó és tisztességes mulatozásra, egy vagy két pár
 táncra, mellyre is az Isten segítse kegyelmeket 's a t." A vendég-hívó vőfények ez-
 után a házi-gazda vagy asszony által, vagy borral vagy palínkával kínáltnak-meg, melly
 megléven, rikongatás, ének és lövöldözések közben tovább mennek. Bégyülvén az öszsze-
 hűtetés után a hivatalos nép a menyeközs házhoz, a nász-nagyok leültetik. Ez meglé-
 vén megszólalják egyköt vőfény a szoba-szótól, a leveles tálcá kezében lévén, el-
 beszéli tréfásan, hogy külsőbfele módon öszsze-szerzett állatokból, madarakból 's több e'
 felekből éteket készített a bégyűjtött tisztességes vendégek számára, mellyeket ha néki
 megengedtetik az asztalaikra felhord. A nász-nagy erre egy két szóval engedelmet ad
 néki, 's következik a vacsorálás. Ez a vőfények 's más egyebeknek tréflalkozásai közben
 vígan megy véghez. Ekkor a vőfények a mu'sikusoknak és a szakácsné' fáradsága' ja-
 talmául, pénzt szednek. Némely határban szokásban van az is, hogy a vőfények a ven-
 dégektől a menyasszonynak gazdaságbeli segedelmére pénzt szednek 's minden egyes
 vendégnek adományját a következő szóval nyújtják-által néki: e'béli szíves jó akarattját
 kívánta megmutatni menyasszonynak Póznási Gergely, vegyen rajta bölcösö-
 kött. Minden egyes adakozásnál más-más eszükre szánja a vőfény a pénzt, a melly
 beszédje közzé nem ritkán neveltség' okáért moedatlan metaphorákat is kever. Vége lé-
 vén ennék, a vőfények a többi fannforgódókkal 's a mu'sikusokkal együtt, vacsoráinj
 mennek, előbb mindazonáltal a nász-nagy a vőfény Uramtól vőfény helyett vőfényt 's
 mu'sikus helyett mu'sikust kér. Ekkor elő-áll valamely tréfás fíjatal a sereg közül 's a
 nász-népet tréfás versekkel, cigány prédikációkkal 's más egyéb furcsaságokkal mulat-
 tatja. Megvacorálván a vőfények, mu'sikusok 's más egyebek, az asztalok kihordat-
 nak egygyen kívül, mellyen sütemény 's bor marad rakva. A nász-nagyok tánczosokat
 osztnak, 's elkezdődik a tánc, melly reggelig, sőt néha tovább is tart, míg végre a ven-
 dégek egygyenként eltakarodnak.

Lakják ezen hegyes vidékeket Római Katholikusok, Evangélikusok 's kevés számmal
 Reformátusok. Kivén a Csanaki, Méhői 's Kis-baráti csekély számmal lévő Németek,
 mind Magyarok. A Németek is egy pár tized múlva egészen megmagyarosodnak,
 mert már csak egynehány kevés öregek tudják jól, eredeti anyanyelveket, a fíjatalabbak

örömeztobb 's jobban beszélnek magyarul, mint németül. Ezek a Németek, mint magok állítják hajdan a' Nyulasról szakadtak ezen vidékekre.

Ezen hagyek jó és kellemetes ízű borokkal kedveskednek, melyeket nagyobb részint a' Győriek vévén-össze, egy 's két esztendőök mulva szép nyereséggel adják-el az Idegeneknek. Nevezetesen: a' Tinnyői, Nagy- és Kis-baráti, Csanaki, Méhüsi, Nyúli, Ecsi, Fel-pécsi. Ezen borok nagyobb részint színekre fejérek, olajosok, erősek 's jó gondviseléssel több esztendőig eltarthatók. 'S mivel természetekre vastagok, a' Győri bor-vásárlók jónak tartják soványabbakkal és higabb természetűekkel keverni őket, állítván, hogy annál jobb ó bor válik belőlök asztali bornak.

A' szőlő-fajták a' következők: a' szala vagy szalai szőlő, fejér és fekete makra, ezen utolsó hárs-levelűnek is nevezetik, gyöngy-szőlő, bajor (fejér és fekete), az apró szemű fekete csóka-szőlő, czirifandel, fekete kádarka, zöld-szőlő, veres-dávid, boros-piros, vácsi-szőlő, gróf-szőlő, barát-könlősi szőlő, kecske-csecs, török-bajor, sár-fejér, nagyságos 's t. A' szala vagy szalai szőlőnek, mely tömött fejú és keményes héjú, és a' fejér makrának, melly gyenge-héjú szőlő-fajta, borát legjobban dicsérik. Némely fajták különös nevekre nézve esmérletlenek lévén, rövideden leírásokat ide mellékelem: a' fekete kádarcha: öreg szemű, tömött gerezdú; a' veres Dávid: későn piruló, leves; a' boros-piros: apró ropogós piros színű; a' vácsi-szőlő: öreg gömbölyeg szemű; a' gróf-szőlő: öreg szemű, leves; a' nagyságos: öreg 's korán érő 's nagy gerezdú; a' hárs levelű: kőszűség fekete, tömött gerezdú szőlő. Mind ezekben a' hegyekben a' tőkék hamar megvélnének, nem teremnek, 's gyakori plántálást kívánnak. —

Kiss József.

6.

A' SZERENCÉS MENYKŐ.

Csak igaz: hogy nem tudhatjuk

Mit fejt a' jövő óra;

Bánatot vagy kedvet hoz é

A' jámbor halandóra?

Sokszor egy kis perczenet is

Nagyot fordít dolgunkon,

'S néha a' mitől nem várjuk,

Az is segít bajunkon.

Lám én, hogy most vig életem,

Egy menykőnek köszönhetem:

Ugyan ki hinné már ezt,

Hogy menykő gyógyít, 's nem vesz?

Lidimet rég' főző hévvel

Imádtam, és szerettem,

De híjába sóhajtozék,

Kedvét meg nem nyerhettem.

Hervasztó epedésemet

'S kinomat fel sem vette,

Hódolásom' esküvésem'

Csak gúnyolta, nevette.

Mert a' Szépek, bár sziveket

Birjuk is már: szerelmeket

Míg csak lehet, titkolják,

'S egy könnyen meg nem vallják.

Hogy megifjult a természet,
 'S zöld színét felöltözé,
 Lidim egy szép nap mulatni
 Kiment a' hegyek közé:
 Én mindenütt, mint árnyéka
 Ott is híven követtem,
 De hasztalan, mert mint eddig,
 Falra borsót hintettem.
 Mikor keblem gyötrelmeit
 Festém neki, ő szemeit
 A' tájra függesztette,
 'S be szép! azt emlegette.

Így eddig táplált reményem
 Most végképp' elcsüggedé,
 Komor bú ült' homlokomra,
 Szívem hajh! mint szenvedé.
 Magánosán tébolyogtam
 Bánatomtól gyötrelme,
 Hogy egyedlen Szépem nem szán,
 Sebem' nem felejthetvé.
 Táncz, muzsika nem ébresztett,
 Sőt még keservet gerjesztett
 Vérző kínos keblemben,
 Fájdalom dült lelkemben.

De hogy a' nap a' hegy megett
 Lenyúgodni indúl,
 Az ég szörnyü fellegekkel
 Hirtelen leborúl:
 Erre a' fúrge lányoknak
 Vidám gyülekezete,
 Hogy az essőt elkerülje,
 Haza felé sieté:
 Lidit itt újra követém,
 'S a' hegy' ormán levezetém,
 De hogy szívem bú ette,
 Némán mentem mellette.

Süvöltött a' szél a' hérczről,
 Por-tornyok kavargottak,
 A' hömpölygő nagy fellegek
 Leszakadni látszottak.
 Lidim félvén az ázástól,
 Kére, hogy csak siessünk,
 Hogy valahol még idején
 Fedél' alá jöhessünk.
 Léptem' én is kettőzteltem,
 Csak hogy magával lehettem,
 'S így másra nem ügyelve,
 Menénk gyorsan lépdelve.

De néhány száz lépésnyire
 Csak alig haladhatánk,
 Már a' nagy zápor utól ért,
 'S tovább el nem futhatánk.
 Nagy cseppekben, és oly sűrűn
 Kezde is az szakadni,
 Mint ha még egyszer özön-víz
 Akart volna áradni.
 Egy kunyhó a' szálló-szélben,
 Állott ottan dülő-félben,
 'S hogy odáig juthattunk,
 Csak az alá szaladtunk.

Azomban vakító fénnel
 Villámlott, és ropogva
 Hullott a' sűrű jég-esső,
 Dörgött az ég csattogva,
 Száz felől ordíták vissza
 A' hérczek a' roppanást,
 Hogy utolsó ítélet leszz,
 Magam sem véltem már mást.
 A' szél rettenetön visita,
 Sok fát többől kiszakita,
 Kunyhóak is úgy inogott,
 Hogy majd majd össze-rogyott.

Az én Lidiam elrémülve
 Másként beszélt' most velem,
 Mert annyira erőt veve
 Szegényen a' félelem,
 Hogy mellém térdre omlva
 Imádkozott éltéért,
 Ne hagyjam-el! siránkozva
 Össze-tett kezekkel kért.
 De biztató beszédemre,
 Reszketve simúlt mejjemre,
 'S képét ott elrejtette,
 Bár eddig azt nem tette.

Nőtt azomban a' zivatar,
 A' dörgés nem tágitott,
 Csattant, — 's kunyhónk előtt egy fát
 A' menykő szét-hasított.
 E' borzasztó durranásra
 Csak-nem megsiketültem,
 'S a' kő-padról, melyen ülénk,
 Majd hogy le nem szédültem.
 Lidi is szörnyet kiálta,
 Képe legottan színt váltta,
 'S a' fojtó göztől fúlva,
 Ölembé dült ájúlva.

Erre én elrémültömben,
 Nem tudom mit csináltam,
 É~~l~~ é, vagy hólt? verő-erét
 Kétségesen vizsgáltam.
 Meleg volt, de mozdulatlan!
 Jég-cseppeket izzada
 Homlokom, fennyen veri szívem,
 Egész testem borzada.
 Karjaim közé szoritám,
 Nevén gyengéden szállítám;
 Hah! de nem szól't, nem felelt,
 Hogy él, nem adott több jelt.

Felnyitám mejjén szorossan
 Össze-fűzött ruhát,
 'S forró csókokkal borítám
 Halványodott orcáit;
 De nem éledt, sőt úgy tetsze:
 Meghült, — már csak azt lestem,
 Mikor mered meg? éltéről
 Éppen kétségbe estem.
 Végre friss vizet markoltam,
 Próbául még azt locsoltam
 Sáppadt szedres képére,
 Nyakára és mejjére.

Most kinyitván lankadt szemét
 Karomból kivetkeze;
 „Hol vagyok, — mi történt velem?“
 Bádjadtan így kérdeze.
 „Itt kedves! mondám — ölemben,
 Boldog vagyok, hogy élsz még,
 Hogy kegyes szavad hallhatom,
 Áldassék a' magas ég.
 Már éltédért kesergettem
 'S noba mindent elkövettem,
 Sokáig nem mozdulva
 Fekvél itten ájúlva.“

Akkor látá a' dió-fát,
 Mellyet széllyel repesztett
 A' menykő, melly még ekkor is
 Kénköves gözt terjesztett.
 'S hogy leírám néki, ért'e
 Kiállott félelmemet,
 Esküdvén, hogy magam inkább
 Vesztém vala életemet;
 Szeme könnyekbe lábbadott,
 Nyelve hálára fakadott,
 'S est rebegé: „míg csak él,
 Élt'e mentőjének vél.“

Egyre zúgott kinn a' zápor,
 Még maradnunk kellete, —
 De szerelmét ostromolai
 Legjobb módom lehet; —
 Meg is vallá, hogy rég' szeret,
 'S kezem' szive környékén
 Tartván, mejjemre borúla, —
 Százszor boldog valék én!
 Oh felséges kis deszka-bólt,
 Oly boldog halandó nem vólt,
 'S nem lesz' soha kebledben,
 Mint én e' perzenében.

Itt nyertem első bév csókját,
 Ah mennyei érzelem!
 E' pillantatot éltemben,
 Többet én fel nem lelem.
 Hulljon mellettem száz menykő,
 Megállok ellenébe,
 Csak Lidimnek mindenkor így
 Nézhessen szép szemébe.
 Mert éltet tűz pillantása,
 Elevenít mosolygása,
 Ha ő véle lehetnék,
 A' sirtól sem reszketnék.

Mig élek, mindég áldom én
 E' szörnyű fergeteget,
 A' nagy záport, a' kis kunyhót,
 'S a' reá hullott jeget.
 Áldom a' dörgő menykövet,
 Melly a' fát szét' feszíté,
 Mert óhajtott boldogságom'
 Súlyát feldönté.
 Áldom a' forgó zivatart,
 Mert élttem csak általa tart:
 Az hozott irt sebemre,
 'S napot bús fellejtemre.

Megvettem a' dió-fát is,
 'S hogy frigyünkre általa
 Emlékezzék, most abból van
 Lidim' varró-asztala. —
 Héj ha minden fiatalnak
 A' menykő így szolgálna,
 Tudom Franklin' vas-póznája,
 Házán nem soknak állna.
 De mindemik szerelmesnek
 Illy jó menykövek nem esnek, —
 'S tám minden leánykának
 Nem is használhatnának!

Jakab István.

FELSŐ MAGYAR-ORSZÁGI

MINERVA.

XXXXXXXXXXXXXXX

Második Füzet. Februariusz 1826.

7.

A' CULTURÁRÓL.

Ad similitudinem patietum suorum extrinsecus culti Crusta est et quidem tenuis.

Szorca.

Sok ember csak azért marad hátra a' tökéletesség' ösvényén, mivel az önn-szeretet által megigéztetvén szeméi, azt látja magán a' mi nincs; azt a' mi van, nem látja. Azért is egy részről nem törekeedik azon tökéletességekre, mellyek nélkül szükségük; más részről nem igyekezik levetkezni magáról azon hibákat, mellyek megmocakolják benne a' szép emberi természetet.

A' külső, vakító önn-szeretettel egygyütt jár a' vak-tudatlanság. Az ember mennél tudatlanabb, annál gondolatlanabbul 's annál vakmerőbben ítél mindenről, a' mit nem eszmé, nem ért. Nem érti pedig azt, a' miről világos megfogása (conceptusa) nincs; ezen esetre pedig nem ítélhet helyesen a' meg nem eszmért dologról. És még is szüntelen halljuk a' közönséges életben nem csak az okos, hanem az oktalan tudatlan embereket is ítélni p. o. ember társaiknak morális karakterjeiről, egész társaságokról; sőt, a' mi még nehezebb, egész Nemzetekről, azoknak nemzeti karakterjeiről, erkölceikről, erkölctelenségeikről, culturájokról 's t. e' f. nehéz, 's szemek előtt elrejtett dolgokról. — Ezen dolgokról való gyakori beszélgetés, mely csak-nem mindég helyes és helytelen ítéletekből áll, nem kis része lévén a' társaságos élet' örömeinek, talán nem lesz' szükségtelen, ezen dolgokról való ítélet-tételt, némely megfogásoknak kifejtötetése, 's megvilágosítása által, könnyebbíteni, 's így a' helytelen ítéleteknek, vélekedéseknek megigazítását eszközölni, F. M. Or. Minerva 1. Negyed. 1826.

6

hogy senki, sem önön maga méltóságáról, 's erkölcsi állapotjáról; sem más emberek' Nemzetek' culturájokról helytelenül, vakmerően ne ítéljen.

A' bölcs Teremtő nagyra rendelvén-el az embert, oly sok, oly nemes és nagy, oly csudálkozásra méltó testi és lelki erőkkel ruházta-fel őtet, hogy azokat 's az emberi természetnek méltóságát szemlélvén és csudálván Dávid Király, költői elragadtatásában így fejezné-ki magát: „Kevésbé tette alább valóvá az embert az angyaloknál; dicsőséggel és tisztességgel koronáztad-meg őtet, és a' Te kezeidnek művein Úrrá tetteid őt.“ Valóban az egész látható világon nincs szebb, 's szeretetre és tiszteletre méltóbb valóság az embernél, ha magas rendeltetéséhez képpent elméjét szívét, minden tehetségeinek kifejlesztése által felemeli a' bölcsesség' és tökéletes *humanitás'* méltóságára: valamint ellenben rótabb, útálatosabb teremtése nincs az Istennek az embernél, ha minden nevelés, méltóság nélkül elvadulván, rendeltetéséről semmit sem tudván, vagy arra semmit sem hajtván, eltávolzik a' természettől, az emberi természetet 's méltóságot levetkezteti, 's mélyen a' baromi állapotig lealacsonyítja magát.

Hogy még a' porig megalacsonyított, megvetett pórság is ama magas emberi méltóságra rendeltett legyen-el, nyilván kitészik abból, mivel a' legnyomorultabb, a' legmegvetettebb állapotban lévő ember is ugyan azon szép és felséges lelki erőkben és tehetségekben részesült, mellyeket az előkelő, nagy rangú, cultus, tökéletes, nagy emberekben csudálunk; kitészik abból is, mivel gondos és bölcs nevelés, oktatás által még a' legalacsonyabb sorsú embernek fiából is köz-hasznú nagy embert, nemzetének, sőt az egész emberi-nemzetnek *úszárá* szolgáló embert lehet nevelni. (Perfectionismus *).

Az embernek testi és lelki erei csak szüntelen való *gyakorlás* által fejltethetnek-ki, 's vitethetnek nagy tökéletességre: csak állandó munkásság és foglalatosság által tartatnak és erősítetnek-meg; különben elásott, haszonvehetetlen talentumok maradvány, 's elenyésznek. Ezen szép, nagyra rendeltett erőkkel való *cél-erányos*, az az, az okosságnak törvényeihez alkalmaztatott élés, végső célja az ember lételének, 's abban áll az ember' legfőbb *méltósága*. De hogy az okosság' törvényei szerint élhessen az ember mind testi, mind lelki ereivel, ezeknek nevelés, oktatás, gyakorlás által *össze-egygyezőleg* (harmonice) az az: úgy kell kifejlesztelnük, hogy egy erő, még a' legnemtelenebb (testi) erő se maradjon művelés nélkül, és hogy mind a' testi, mind a' lelki erők szoros össze-köttetésben legyenek egymás közt', de kivált a' legfőbb erővel, az okossággal, úgy hogy ennek *végső céljára* meggyőzzzen a' munkásságok, és e' végre annak mint fő uralkodónak alája legyenek vetve, szolgálnak, *empedelmeskodjenek*, az emberi nemzet' javára szünet nélkül munkálodjanak. Az erőknek ily méltóságok, és tökéletességök nélkül *el-nem éri* az ember lételének végső célját; a' neveletlen elvadult ember állati állapotban az emberi méltóság alatt marad.

Ezen szó: *Cultura* (pallérozásnak, mint látszik, nem helyesen mondattatik**) kétféle értelemben vétettetik közönségesen: mert majd azon *foglalatosságot* jelenti, mely által tö-

*) Esaz perfectibilisták melő elvont Jelené. über die Perfectibilität und Entwicklung des Menschen, in seiner physischen, geistigen, über Dant.

**) Es ezen szóval mai csak ott akarták, a' hol szines culturáról lévén szó, nem éppen azért, mivel nem eredeti Magyar szó, a' Deák yelire rófoló végső eredeti; hanem azért, mivel csak tökéls, csillámló-érett jelene, Szecsa szerint

kellétesebb állapotba helyeztetetik az embert, úgymint a' nevelést, oktatást, tanulást, gyakorlást; majd azt a' mi ezen foglalatosság által szerzetetik, a' test' és lélek' tökéletesítéséig. Ezen két értelem köz't a' különbség vagon, melly van az ok és a' következés, (*causa et effectus*) az eszköz és a' czél, a' tökéletesítés és tökéletesség között. Az első értelemben vette p. o. Horátius a' Culturát ezen versében:

Nemo adeo ferus est, ut non mitescere possit,
Si modo Culturae patientem commodet aurem.

Cicero is: Tusc. Quaest. L. II. Cap. 5. *Ut ager quavis fertilis, sine cultura fructuosus esse non potest; sic sine doctrina animus. Cultura autem animi philosophia est.* — A' második értelemben kell venni a' Culturát ugyan azon Cicero' ezen mondásában: *Homines à ferâ vitâ ad humanum cultum deducunt.*

Ezen *humanus cultus*-nak (humanitásnak) felsőes értelme jobban ki fog tetszeni, ha közelebből megismerjük a' Culturát — 1. *nemeire*, 2. *tárgyra*, 3. *grádusaira* nézve.

I. A' *Cultúra*, — *nemeire* nézve.

Ezen tekintetben kétféle a' *Cultúra*: *testi és lelki*.

1. A' *testi Cultúra*ja általjában áll a' testi erőknék kifejlesztésökben, nevezetesen a' test' 's tagjai' épiségenék megőrizésében, erejének munkásság által való erősítésében, gyarapodásának egészséges tápláló eledel, ügyességének gyakorlás által való elő-mozdításában. Így tökéletesítetvén a' test és annak tagjai, ezek alkalmas eszközei lesznek a' léleknek, részint a' lelki tehetségek', és erők kifejlesztésükre, 's tökéletesítésükre; részint az okosság belső munkásságának elő-mozdítására, az eszméletben és akaratban; részint a' bölcsesség és virtus magvának az emberek köz't való elhintésére 's az emberek' boldogítására. A' test' ezen tökéletességeire ügyelt' a' régi, szép test-állású Görögöknél és Rómaiaknál az úgy nevezett *Gymnastica*. Egyébiránt

Bátor a' test és annak tagjai, 's erei elkerülhetetlen eszközei az okos léleknek a' hasznos munkásságra, és azért méltók a' megbocsúlásra; bátor a' testnek ezen tökéletességei, a' szép ábrázat, szép termet, a' testnek kellemetes maga-tartása, ékes mozdulásai, a' hangnak kellemetessége a' beszédben, és éneklésben, továbbá a' test' erőssége, 's tagjainak különbözőféle, szép mesterségek' gyakorlására való ügyességük — noha mondom, mind ezen tökéletességek nem megvetni való ajándékai a' természetnek, és a' nevelésnek, sokszor nagy kedvességet is, és tekintetet szereznek az embernek a' világ előtt; sőt olykor csudálatnak is: még is mind ezen tökéletességei a' testnek, minden reá ragasztatott piperével és szépségekkel, az elmés, jó izlésű luxus' szüleményeivel egygyütt inkább szemfény-vesztés, mint valódi *Cultúra*. *Crusta est, et quidem tenuis*: Távol van a' valóságos *Culturától*, a' ki ezekben büszkélkedik.

2. A' *lelki Cultúra*ja annyi ágazatokra terjed, a' mennyi fő (fundamentális) tehetségekkel és erőkkel bír a' lélek. Ezek pedig az *érzésnek*, az *eszméletnek*, és a' *hívásnak* 's

crusta azaz kéreg, *tenuis* azaz vékony, a' millyesel sok *Cultúrának* látszó ember valója a' világot, oly szép mint, a' millyesel, a' Krisztus' mondása szerint meg vannak feleve a' koporsók, melyek kívül ugyan szépeknek látszanak, belül pedig rokona vagnak holtak' léteivel, és minden anatósiággal. A' *Cultúra* többet jelent a' pallérozságnál, melly csak az egyik része.

akaratainak tehetségei. E' szerint a' lélek' Culturája három féle: a. *aesthetikai*, b. *elmeleti*, c. *erkölcsi*.

a. *As aesthetikai Cultura* (tágasabb értelemben vévén ezen megfogást) a' lélek *érzékeltségének* kifejlesztésére ügyel. Ezen tehetség, a' Teremtőnek bölcs rendelése szerint, abban áll, hogy a' lélek a' külső dolgoknak benyomásai, és az okosság' képzelődési innellett, majd gyönyörűséget, (kedvet) majd kedvetlenséget érez. A' külső dolgok csak közben-vetőleg, a' test által, illetik a' lelket, a' testnek érző miv.-szereiben (*organis sensorius*) okozván kedves vagy kedvetlen érzéseket, az okosság' képzelődési ellenben egyenesen a' léleknek belső érző-erejét illetik, *és a' jóvátevés, és eszmélés, és az erkölcsi* örömeit megéreztetik az emberrel a' szerint, a' mint a' gyönyörködés vagy a' szép vagy az igaz', vagy az (erkölcsi) jó érzéséből származik.

a. *A' testi kedves és kedvetlen érzések' Culturája.* Ez a' test Culturájának egy része. A' természet a' különbözőféle temperamentumú emberekben különbözőféleképpen organizálja a' testet, és annak öt érző miv.-szereit és más tagjait, annyiban, hogy egy emberben nagyobb, másban kisebb mértékben teszi érzékenyekké azokat. Ezen különbséget még nagyobbá teszi a' jó és rossz' nevelés, a' gyakorlás és gyakorlatlanság. Innét van egy részről azon tompa *érzéketlenség* (*apathia, indolentia*) mely sok neveletlen embert alkalmatlanná tévesz a' természet-szerint való nemesebb testi gyönyörűségek' érzésére, úgy hogy p. o. szemei nem gyönyörködnek a' természet, és a' szép mesterség' munkái' szépségükben, fülei a' kellemetes hangokban, más részről azon *féltékenység* *és érzékenységek*, melyeket a' Németek *Empfindlichkeit, Empfindlichkeit*-nek neveznek, mi nyavalyás *érzéketlenségnek*, nevezhetőnek, mely szerint valamint a' testi gyönyörűségeket, úgy a' külső dolgok által okoztatott kedvetlenséget is mód nélkül ézi az inkább szerencsétlen, mint szerencsés ember. Az érző inaknak ezen természet ellen való ingerlőségeket nyakúra vonják az embernek, rész-szerint a' beteges szülék, rész-szerint a' testi igen kedves rossz' nevelése, rész-szerint a' testi gyönyörűségekkel való mértékletlen élés, a' testnek vétkes kivánsága, a' szemeknek, a' toroknak, és más nem nevezendő tagok' bűjalkodása. Ezen két végpő pont köz't is a' tompa-érzéketlenség, és a' felettebb való érzékenység köz't középt *) van a' tökéletesség. A' bölcs-nevelés, a' gyakorlás, a' mértékletesség, a' jó diéta viszik az embert ezen tökéletességre, részesítik a' Culturá' ezen nem utolsó nemében, az érzéketlen emberben késztetés, izgatás, gyakorlás által érzékenyebbé tévén az érző-tehetséget; a' még meg nem vesztegettetett ép természetű gyermekektől eltávolítván a' nyálánságot, a' nem természeti szükségeket, és mindent, a' mi az embert elpuhítja; végtére a' torkos, dobozódó, feslett életű, a' testet lelket elgyengítő Sibaritai puhóságban elmerült embert vissza-hozván a' természeti szükségekre, és a' természet által szabott mértékre.

β. *As aesthetikai*, az az, a' lélek belső érzéseinek *Culturája* (szorosabb értelemben) oly szoros össze-köttetésben van a' testi érzékek' Culturájával, mint a' lélek a' testtel, mert ezen *Cultura* azon lelki-tehetség' tökéletesítését eszközi, melynek ereje által a' szépet a' kellemetes formákban, melyeket a' külső érzékek, és a' képzelő-erő (*imaginatio*) szem-

*) Medicinában tessit, quae est inter aliam et parum. Cic. Of. Lib. 25.

létnek, megismerési, 's ezen eszmét által gyönyörűséget érez az ember. Ezen tehetség *szépségnek* nevezetik. Ez cultiváltatik; az az: élcsitetik és nemesítetik a' természet miun-
 igánknak; és az azokat szerencsésen követő szép-mesterségek' műveinek, az azokban lévő
 kellemetes formáknak, a' részek' egymáshoz való illendőségöknek (harmonikusnak, symme-
 triának neveztek a' Görögök) és czél-erányosságnak gyakori szemlése által; nem külömb-
 ben a' rajzolás, festés, mu'sika, 's más szép-mesterségek' gyakorlása, és szép költői, 's
 más aesthetikai jó munkák' szorgalmatos olvasása által.

Az így szerzett jó izlésnek nem kis befolyása van az elméleti és erkölcsi Culturára *),
 mert hathatósan ébresztgeti az emberben az igazság', a' virtus'és az illendőség' szeretetét,
 a' rend' és az összszegyezés' érzését, a' természet ellen valónak, a' rútának, az illet-
 lenségnek, a' rendtelenségnek útálóját és megvetését. Így a' jó izlésű ember mind-
 gondolkozása' módjában, mind beszédében, mind cselekedeteiben rendesebb, kellemes-
 tesebb, mások eránt nyájásan kedveskedőbb, és humánusabb, mint más emberek. Ez
 az igazi jó-izlés, melly nem csak a' Grácia'knak, hanem a' Humanitásnak is áldozik. Ez
 ama' Római kellefemes, nyájás urbanitás! Ez a' valódi aesthetikai Culturát! nem ama
 aesthetikai fényes pallérozás', ama' finomított izlés, mellyel a' nagy világban élő, magas fa-
 lábakon járó, a' büszkélkedő, 's szem-fényveztő merevény (Stiife) udvariaságot gyakorló,
 czifra emberek ragyognak. *Ad similitudinem parietum suorum extrinsecus oculi Crusta est,*
et quidem tenuis! Távoly van az is az igazi Culturától, a' ki ezen finomított izlésben hely-
 keztesi becsét!

7. Más megbecsülhetetlen jóbán, az igazság' eszméletben, a' tudományban, a' bölcses-
 ségben részesésé' akárván tenni a' Teremtő a' Nagyra rendeltetett embert, beöltötte szívébe
 azon édes öröm' érzését, melly az igaznak vizsgálásából és feltalálásából származik; és az
 eszméletnek, 's tudománynak nagy szeretetét, melly által ezen gyönyörködtető 's az okos
 emberhez illő dolgok' kívánására húzattatik és vitetetik az ember, mellyekben, a' mint
 Cicero mondja, másokat felyül-baladni szépnak tartjuk; megcseni pedig, tévelyegni, nem
 tudni, megcsaladni, mind rósznak, mind rútának ítéljük. Hogy az eszmét, 's a' tudomá-
 ny szeretének oly nagy ereje van, hogy azoknak kívánására és keresésére, még a'
 belőlök hársámlo haszon' reménysége nélkül is elragadtatik az ember, hogy azon dol-
 gokéit sem a' gondtal és bajjal, sem a' fértadsággal, sem a' veszedelemmel, még a' halál'
 (mint az öregbök Pínius) veszedelmével sem hájt semmit — ezen senki nem fog csu-
 dálkozni, a' ki tudja, melly édes örömmek kimerithetetlen külfeje, és melly nagy töké-
 letesség légyen az igazság' eszmérete, az értelem' megvilágosítás, és sok, 's külömb-
 féle köz-haszonra fordítandó eszméretek. Ezekből könnynű által-fítani, melly nagy töké-
 letessége légyen az embernek az igaz' eszméretéből származó örömmek eleven érzése,
 és ezen érzés' tehetsége; és melly fontos dolog, 's igen szükséges légyen ezen megbecsül-
 hetetlen tehetség' tökéletesítése. De fontosabb még ennél is:

8. *A' erkölcsi érzés' Culturája.* Ezen idvességés érzés' hathatós tisztán lévén az er-
 kölcsi jónak kívánására, nagy segítségére van az akaratnak az okosság' törvénye eránt vá-

*) Plátó azt mondja Symposiumban és a' Phaedrosban: A' szépség egy az igazsal és a' jóval, 's gazságnak azon érzés-
 tetét, melly a' virtusnak vezet.

ló engedelmességnek eszközzésére, és az erkölcsi jónak véghez vitelére. Tudniillik az emberi természet (értem a' még meg nem romlott emberi természetet) úgy van elrendelve, hogy az ember az okosságnak, és azért önön maga, mint okos valóságnak törvénytévő hatalmát (autonomia) 's méltóságát megemlérvén, ezt elevenen éri, hogy az okosság' erkölcsi törvényét tiszteli; hogy abban, a' mit ezen törvény jóvá hágy, 's jónak lenni mond, gyönyörködik, a' belső ember szerint, a' mi azzal ellenkezik, megveti, utálja; 's azért némely indulatokat és cselekedeteket a' jóvá-hagyásnak, tiszteletnek 's magával való megelégedésnek kellemetes érzése, másokat ellenben a' helybe-nem-hagyásnak, a' magával való meg nem elégedésnek, a' maga megvetésnek, és az abból származó bántódás' kedvetlen érzése nyomban követi. És ez nevezetik *erkölcsi érzésnek*. Ehez számílják némelyek azon érzéseket is, mellyek a' finomabb p. o. a' sympatheticus az egoisticus indulatokat mérséklő hajlandóságok' kielégítéséből származnak; sőt mások még az okosság' azon erkölcsi homályos idejét is, mellyek, bátor nem gondoltatnak is világosan, még is nagy befolyások van az embernek az igazságról és az igazságtalanságról teendő erkölcsi ítéleteire, 's ezek által cselekedeteire is.

Valamint az tagadhatatlan, hogy ezen erkölcsi érzés' tehetsége minden embernek szívében meg van, és nagyobb vagy kisebb erővel befoly akarajára a' szerint, a' mint az érzés nagyobb, vagy kisebb elevenséggel bír: úgy az is minden kétségen kívül van, hogy ezen erkölcsi érzés az okosság' erkölcsi ítéleteiben való gyakorlás, a' lelki eszméretnek (melly nem egy az erkölcsi érzéssel) ébren való tartása, 's jó embereknek példájok által ébresztgethetők, táplálhatók, erősíthetők, és tisztíthatók. Így cultiváltatván az erkölcsi érzés, az ember minden cselekedeteire nagy befolyása lehet, és az erkölcsi princípiumok' fogyatkozásait, kivált azon esztendőkből, mellyekben az okosság ki nem fejtegetődött még egészen, és a' nem tökéletes, nem teljességgel bölcs emberekben, nem némüképpen kipótolhatja.

Így kedvelti a' természet az emberrel az érzés által a' szívet, az igazat, a' jót; utálatja a' rútát, az illetlent, a' tévelygőt, a' gonoszságot. Így könnyebbíti neki az igazság' eszméretére, és az erkölcsi tökéletességre való törekedést! a' gyönyörűség által a' virtushoz édesgetvén, kedvetlenség, utálat által, a' gonosztól, a' bűntől elidegenítvén őtet. — A' melly emberben az aesthetikai érzések (α — β) épségben, 's egész erejekben megvannak, úgy hogy megmaradt ugyan a' közepszerűségben, és a' természet által szabott határok között, azonban elevenen éri a' jó izlés' az eszmét és az erkölcsiség' örömeit, és ezekkel ellenkező dolgokból származó kedvetlenséget és utálatot, bátor még jó távol el-van az emberiség' végső céljától, a' teljes erkölcsi tökéletességtől, nem lévén teljességgel bölcs ember, 's a' virtusnak csak külső formája lévén benne; még is igen méltó a' szereteire és tiszteleire, mert a' szelidebb virtusokkal, az emberséggel, a' maga megtartóztatással, (moderálással) mértékletességgel és igazsággal már is fel van ruházva 's a' bölcseségre és a' tökéletes virtusra vezető úton jár. De ez csak tiszta természet; még nem tiszta erkölcsiség, nem tökéletes humanitás.

b. *As emelőlő Cultúra*, (Cultúra intellectualis.) Az elme alatt értem itt a' gondolkodásra való eszmérő - tehetséget legszélesebb értelemben, és így nem csak a' nemesebb, az úgy nevezett felsőbb eszmérő-tehetségeket, úgy mint az értelmet, az ítélő-tehetséget, és az okos-

tágot, hanem ezeknek segédjeiket is, az alsóbb esmérő-tehetségeket, úgymint a külső és belső érző-tehetséget, a képzelő, és az emlékeztető-tehetséget (*sensus externus et internus, imaginationem et memoriam*). Sem Logikát, sem Pedagogikát itt nem írván, csak röviden szólhatok ezen elméleti tehetségekről, 's azoknak Culturájokról.

Nagy lévén az embernek e' világon elrendeltetése, a' végre adattattak néki az alsóbb és felsőbb esmérő-tehetségek, hogy azoknak segítségök által okosságra, ez által bölcsességre, a' bölcsesség által tellyes erkölcsi-tökéletességre juthasson.

Az esmérő-tehetségnek tökéletessége kétféle *formális és materialis*. Az első abban áll; hogy mindenik ágazatja ezen tehetségnek, minden külső és belső akadály nélkül hathatósan munkalódjék a' néki szabott törvények szerint, természetéhez képpeszt való képzéldések mintegy gyümölcsökkel bőven teremvén; nevezetesen a' *külső érző-tehetség* elevenen érezze, világosan szemlélje a' jelen lévő külső dolgokat (*sensus externus*) a' *belső érző-tehetség*, mintegy éles szeme az elmének, magában a' lélekben lévő dolgokat, úgymint a' gondolatokat, érzéseket, indulatokat, kívánságokat, 's más állapotjait a' léleknek, sebes folyamatokban is élesen lássa, szemlélje (*intuitus internus*) a' *képzelő-tehetség* a' távol lévő dolgokat oly elevenen képzélje, mintha jelen volnának, 's látatnának; az *emlékeztető-tehetség* megőrizze a' gyűjtött gondolatok' és esméretek' kincsét, hogy feledékenységgel által el ne enyészzenek; az *értelem* számtalan megfogásokat sebesen formáljon, 's azokat világosan gondolja; az *ítélő-tehetség* minden dologról helyesen ítéljen, kerék formákat négy szegletűekkel össze ne zavarjon; végtére az *okosság* mind a' vizsgálódó mind a' cselekedtető (*theoretica et practica*) minden megfogható dolog', gondolat', cselekedet' okát élesen által-lássák. — De hogy az esmérő-tehetség' ezen ágazatai tökéletesen megfeleljenek rendeltetésüknek, oly szoros össze-köttetésben kell lenniök egymás között; kiváltképpen pedig az okossággal, hogy egymást segítsék, egymásnak munkasságokat előmozdítsák, könnyebbítsék, az az: össze-gyűjtött esméreteikkel az okosságnak megegyezőleg szolgáljanak, 's mintegy világítsanak. De hogy illy állapotban tökéletes lehessen az elme, szükséges, hogy világos, éles, által-ható, mérjen-látó, helyes és gyors legyen, és hogy könnyen tudjon észre-venni, és figyelmezni. Ezekben áll az esmérő-tehetség' formális tökéletessége.

A' *materialis* tökéletessége, a' tapasztalás, oktatás, olvasás, és elmélkedés által gyűjtött *esméretekben* áll. **Hogy okos legyen** az ember, nem éppen szükség, hogy sokat tudjon, hogy tudós legyen. — Sok tudós ember van, a' kinek okossága nincs, — a' ki sokat tud, de haszontalan dolgokat; mert az esméretleneket oktalanul esméreteknek gyanánt tartja, 's helybe-hagyja, és a' mint Cicero mondja, igen nagy igyekezetet és sok munkát fordít a' homályos és nehéz, nem is igen szükséges dolgokra (*difficiles nugae inanis speculatio*). — Vannak tudóskák is, kiknek sűrű kőd az elementomok, mellyben hogy szemfény-vesztés által valaminek lenni látszassanak, elrejtik magokat, és hogy ezen homályban még is rájok esmérjen a' világ, nagy neveiket phosphorussal homlokukra írják. Ezeknek egész tudományok a' szemfény-vesztés', vakítás' mesteriségében áll. Vannak *practice* eszes, szemes emberek is (*prudenter et circumspecti*), kikről azt mondja az Írás: A' világ' fiai eszesebbek a' világsóság' fiaiánál. Ezeknek annyi eszek, annyi esméretek és tudományok, egyszer-ámind ravasságok is van, hogy a' világot csalhatják, vakíthatják, ezer csiközöket esmérnek, mellyek által elérhetik önzésit. — (*egotisticus*) tölzjüket; gazdag-

vágra, tekintetre, hatalomra szert tehetnek: tudniillik a világi boldogság a test kívánóságának kielégítése, a szemeknek bujálkodások, és az élet kevelysége végső czéljok. — Tavól lévén az okos ember mind ezen világ-faitól, mind ama tudákos emberektől, a azoknak hiú tudományoktól, esztét, gondját, munkáját, tisztességes és tudásra méltó dolgokra fordítja; kiváltképpen pedig erkölcsi-eszméreteket, hogy azok által bölcsőbb és jobb lehessen, igyekszik megszerezni magának az embernek rendeltetéséről, testi és lelki tehetségeiről, kötelességeiről és jussairól, a virtusról és gonosszagról, mind ennek mind ámanak következeiseiről, az igaz és szines képzelt boldogságról, a világi dolgok folyamatajáról, s t. e. f. erkölcsi, a közönséges életre hasznosan befolyó dolgokról. Ezeknek világos, helyes eszméretében áll a bölcsesség, és a valóság elmebeli Cultúra. —

c. Az erkölcsi Cultúra. Fellyebb említém immár, midőn az erkölcsi-érzésről szóllottam, hogy ezen érzés, ha eleven az emberben, és akadály nélkül befolyhat annak akaratjára, igen kedvelteti az emberrel az erkölcsi jót, könnyebbíti az erkölcsi tökéletességre való törekedést, sőt némely virtusok megszerzésében is nagy segítségére van; de ha az illy embernek csak az erkölcsi érzés vezére a tökéletességnek ösvényen, a virtusnak csak külső formája van benne. Ezen virtus csak külső legalitás (*rectitudo juridica*) nem erkölcsi tökéletesség, nem moralitás, (*rectitudo ethica*). Tudniillik csak a cselekedetek egygyeznek-meg az okosság erkölcsi törvényével; a belső ösatón a jószágos cselekedetekre, vagy az önn haszna kívánása lévén; vagy hiúság, vagy a becsületre, a nagyra-nyagvágás, vagy reményesség, vagy félelem, vagy szeretni vagy gyűllöltség, s más e féle-vesti vagy szívbéli indulatok, nem tiszta külsőben megmaradt a jószágos cselekedet. Csak az öffy emberben van valóságos erkölcsi jószág, szent és jó akarat, ki az okosság, és annak törvénye eránt való tiszteletből és engedelmességből viszi véghez a jót; csak az illy embernek, és az ő cselekedetének van erkölcsi becs, az az: méltósága; csak az erkölcsi tökéletességek a karakter jósága, az indulatok, és cselekedetek szentségek az, a mi mindennek, a ki okosan ítél, sőt még a nem legjobb ember, még az ellenség szívét is tiszteletre gerjeszti.

Ily tökéletes csak a bölcs emberben lehet a virtus, ki azt az okosság legnagyobb Culturája által, melyet Cicero bölcsességnek nevez, érheti-el. Mert csak a bölcs ember tudja meggyőződésből, hogy a jót a belső ember szerint, nem az abból háramló haszonért, hanem magáért a jóért kell szeretni és akarni; hogy nem a büntetéstől való félelemből, hanem a virtus eránt való szeretetből kell öjni magát a büntől; hogy csak a kötelesség bétellyesítése szolgál az ember tisztességére, annak elmúlása becsületességére, s gyalázatjára. Azért is csak a bölcs lehet állandó a jóban, csak ő semmi módon el nem idegeníthetik, el nem választathatik a virtustól, sem a haszon reménysege, sem az inségtől való félelem, sem a fájdalom keserűsege, sem a gyönyörűség édesgető csalogatásai által. Csak a bölcs ember tudja is, akarja is mind testének, mind saivének érzéseit s indulatjait nemesíteni, és az okosság törvényeivel harmoniába hozni; tudja azokat maga megtagadásával is az okosság hatalma igazgatása alá vetni. Az illy nemes indulat és gondolkodású emberben nem csak hasonlatossága, és külső formája van a virtusnak, mint azon emberben, kinek tiszta természetéről, tisztességes külső maga-viseletéről fellyebb szóllottam; hanem azon tökéletes jószág, kegyesség, mely erkölcsi tökéletességnek, tiszta humanitásnak nevezetik. Ez a valódi erkölcsi Cultúra!

II. *A' Cultúra tárgyára nézve, közönséges és különös.*)*

1. *A' közönséges Cultúra.* Értekezésem' folytatában több ízben figyelemessé tettem az *örd.* Olvasót az ember' nagy és felséges rendeltetésére és tökéletesedhetésére, (*perfectibilitás.*) E' világon még a' mérges plánta, a' ragadózó állat sincs ok nélkül; mennél inkább az ember, 's annak nemes, csak-nem az Isteni erőhöz hasonló lelki-tehetséggel. A' természet minden organizált dolgot, 's annak erejét csírájából kifejleszteti, és nagyobb tökéletességre érlelteti; mennél inkább kell az okos lélekkel megajándékozott ember szép és felséges tehetségeinek az elérhető tökéletességig kifejlesztetnie? Minden ember bölcsességre és erkölcsi tökéletességre teremtett. Ezt csak az emberi nemzet' ellenségei tagadhatják, oly emberek, kik önn-hason keresésből ember társaikkal gazdagító rabokkal kereskedést szeretnének űzni, azokat ökrök gyanánt járomba fogni, 's több e' féle módokon használni, 's mintbogy ezt nem tehetik; tesznek, a' mit tehetnek, elhivatván magokkal, hogy egy része az emberi nemzetnek a' test' fárasztó munkálkodására, és az azzal járó butaságra, bárholatlanságra: más része ellenben, a' világi gyönyörűségekkel való élésre, uralkodásra, kipallérozott fényességre teremtett legyen. De nem így van! minden emberből válhat, ha él nem ásatatik talentoma oly tökéletes valóság, mely az emberi nemzet' dicsére, teremtője' dicsőítésére szolgálhat. De ez meg eshetik más-képp', mint, ha minden akadály nélkül, mind lelki mind testi tehetségeinek telyes és össze-egygyező (*harmonica*) kifejlesztésére, az az: bölcsességre és erkölcsi tökéletességre törekedhetik az ember.

Midőn a' közönséges Culturáról szólok, nem értem azon silány nyomorult Culturát, melyet közönségesen látunk az emberek között; hanem azon tökéletességet, melyben az ő rendeltetése szerint, minden embernek kell részesülni; az pedig a' rendeltetése: hogy külső és belső *érvő-tehetségénél* fogva, elevenen érezze a' testi ártatlan gyönyörűségeket, és a' jó izlés', az esméret', és az erkölcsiség' örömeit; az *esmérvő-tehetségénél* fogva a' gondolkodásban gyakorlott legyen, élesen, világosan és helyesen tudjon gondolkodni elrendeltetéséről, az emberi természetnek, és az életnek méltóságáról, az erkölcsi tökéletességről, és az azt elő-mozdító eszközökről, a' virtusról, és a' gonoszságról; ennek keserű, amannak édes gyümölcséről, az igaz és képzelt' boldogságról; mind ezen dolgokról annyi esmérete legyen, hogy azokról tökéletesen meg lehessen győződve, 's ment' lehessen minden ártalmas, az okosságot elmoskoló tévelygéstől, bal-velekedéstől, babonáságtól, végtére a' *cselkéső-tehetségénél* fogva mind testi, mind szívbéli eleven természeti kívánságai, indulatai, hajlandóságai, *érzési* legyenek ugyan, hogy hathatósan ösztönözzék őtet a' testi és lelki dolgok' kívánására, és a' fáradhatatlan munkálkodásra; de mind ezen indulatok szolgáljanak a' *szabad-akarat'* céljainak elérésére, ezen akaráttal egygyütt az okosságnak alávetve legyenek, 's annak önként engedel-mesködjenek, minden kicsapongásoktól és mértékfeleltségtől mentek lévén. — Hogy ezen közönséges Culturában az elsőtől az utolsóig minden ember részesüljön, annak szüksé-

*) Cic. Or. Lib. I. C. 50. *Intelligendum est eam deabus quasi non a natura inditus esse personis: quorum una est communitas ex eo: quod omnes participia animi rationis, praesentiaque ejus, qui aeternissimus deus, à quo omne beneficium, decorumque trahitur, et ex quo ratio invenienda officii exquiritur: altera autem, quae proprie singulis est tributa.*

F. M. Or. *Minerva* 1. *Negyed.* 1826.

ges voltáról senki sem kételkedhetik, a' ki az emberben megismeri 's tiszteli az emberi méltóságot.

Ha azt mondandja valaki: „Soha sem volt az úgy, nem is lehet“ — azt felelem az elsőre: nem arról van a' szó, milyen értelembeli és erkölcsi állapotban voltak légyen az emberek az elmúlt időkben; hanem arról, milyenbe kellett volna akkor, és *heltene* most lenniök. A' mi a' másodikat illeti, hogy t. i. nem részesülhetnek mindnyájan az emberek az esztétikai, elméleti, és erkölcsi Culturában oly nagy mértékben, mint itt kívántatik: ezt, fájdalom! tagadni nem lehet. Tudniük oly véghetetlen sok és nagy akadályokat tettek ezen Culturának magok az emberek minden időkben, mind e' mai napig, hogy lehetetlen, hogy azon állapotból, mellyről azt mondja az írás: az egész világ a' gonoszban helyzetetett, — minden ember felemelje szívét, elméjét, az érzés' és gondolkodás' nemességére, a' bölcseségre és erkölcsi tökéletességre, a' nyers bárdolatlanságból emberhez illő Culturára, az állati-től életből telyes lelki életre, az alávaló, elvetemedett méltatlanságból emberi méltóságra. De ez másképp' volna, ha' az emberek mind az elmúlt századokban, mind a' mostani időkben másképpen rendelték volna el dolgukat. — Hogy el nem rendelték; *hinc illae sordes! hinc illae lacrymae!* — A' mi a' harmadik ellenvetést illeti, hogy t. i. az emberi nemzet soha sem lesz' jobb 's tökéletesebb állapotban; az igazat a' jövőendő idő jobban meg fogja, mint a' kételkedők, mutatni.

2. *Költésis Cultúra.* Azon tiszthoz és állapothoz, mellyben a' természet az okossággal, és az abból következtetendő kötelességekkel helyzetetett minden embert; hozzá járul egy más állapot is, mellyet élet-nemesség, 's módjainak okosságok. Ezt vagy az idő, vagy valami történet szerzi az embernek, vagy maga tulajdon ítéllete által választja magának ifúságának kezdetében, mikor legnagyobb gyengesége van az okosságnak, és az okos tanácsnak. Így minckelötte meg tudná helyesen ítélni, mi légyen a' legjobb, már belé bonyolódik a' következtetendő életnek o' vagy ama' nemébe és módjába. Így létszen egyből pásztor, másból szántó-vető ember, harmadikból mester-ember, vagy művész, vagy kereskedő, vagy katona; ismét másból tudós, pap, iskola-tanító, bíró, vagy más világi nagyobb vagy kisebb hivatalbeli ember. Akármellyik állapotban légyen is az ember, mindenikben kötelessége, megszerezni magának azon ügyességet, és hasznos esmérteket, mellyek az ő élete' nemében elkerülhetetlenek, mellyek alkalmatossá tehetik őtet hivatala' dicséretes és szerencsés folytatására, és a' legnagyobb haszonnak megszerzésére. Egy két vonással megjegyzem a' mindenik élet' nemében szükséges Culturát, a' nélkül; hogy a' módját megmutatnam, mellyen azra szert lehetni temni de a' nélkül is, hogy ítélteimet vissza-tartóztatnam azoknak ítéletek; vagy gúnyosó stolsyások által, kik a' mostani világnak és embereknek állapotjokat vagy legjobbák, vagy megjobbíthatatlannak tartják, jobbat sem nem esmérvén, sem gondolni nem tudván. Nem azon Culturáról értekezem, melly itt vagy amott van; hanem arról, a' mellynek *heltene lennie*. Hiszen a' költők is beszélnek az arany időről, mások az Istennek még csak eljövendő Országáról, melly még sehol sem, 's soha sem volt úgy, a' mint képzelni szoktuk azt magunknak.

*) Cic. Off. L. I. C. 39. 33.

Az én *pásztorom* nem csak az emberiség külső formáját, 's színét viselő állat, hanem valóságos ember; tud olvasni, írni, számolni; oktatás, olvasás, tulajdon tapasztalás által a' szükséges eszméretet megszerzi magának, mellyeknél fogva jól esméri a' házi állatoknak természetüket, azokkal való bánás' legjobb módját, a' plántáknak mind mérges, mind hasznos, hasznosabb neveit, *) a' marha betegségeinek gyógyítására szolgáló eszközöket, a' barom tenyészésnek és nemesítésének módjait 's t. e'féle dolgokat. Vajmi boldog pásztor lesz', a' ki ezek mellett elevezen fogja érezni a' szép természetnek, mellynek kebelében múlatozik, szemléléséből származó, és a' pásztori élet' örömeit, 's ezeket füres óráiban majd pásztori verseknek, idylláknak, és más szép és hasznos könyvek' olvasása által **) nemesíti, neveli, 's pásztor társaival közli:

Majd ismét terjedt ágú bik-fának elatta,

Veszteg heverve parasat dalokat fűj gyenge furuglyán.

A' *szántó-vető ember*, azon kívül, hogy az eke után járni és a' marhával bínni tud, jól esméri a' föld' neveit, 's azoknak természetüket, 's egyeltetésök' 's jobbitások' módját; esméri a' gazdaságbeli plántákat, azokkal való bánás' legjobb módját; e' végre tavol lévén a' buta, gondolatlan ag-szakástól (Schwärmium-tól,) nem iszonyodik próba-tételektől, mezei dolgokról írt' könyvektől, a' mezei gazdaságban bevett szokással ellenkező módoktól; ezen különböző módokat esmérven, jól tudja megítélni, mellyik légyen legjobb az ő környül-állásaiban; továbbá jó rendbe tudja szedni, 's abban megtartani külső és belső gazdaságát; Jegyző-könyveket tartván, azokba pontosan beírja a' kiadott és bevett summákat; ezen jegyzésekből tud hasznos következtetéseket kiháznai; előre látó okossággal és szemességgel gondolkodik a' jövendő időkről, 's azokban történhetendő szerencsétlen esetekről; azért is ha lehet legalább két esztendőre mind embereinek, mind marhájának elegendő elességet és takarmányt gyűjt, 's tart. Egy szóval: oly szerencsés állapotba igyekszik helyheztenni magát, úgy intézi-el dolgát, hogy a' mezei foglalatosságok mellett még is maradjanak füres órái, mellyeket hasznos könyvek' olvasására, elmélkedésre, és okos, jó emberekkel való társalkodásra fordíthasson. Egyébiránt okosan által-látja, gyakran gondolóra veszi a' Mezei-gazdának megelégedésre való okait, 's gyakran merít a' mezei élet' édes örömeinek sok és kimeríthetetlen forrásaiból. Az ily cultus Mezei-gazdáról lehet oszán elmondani Virgiliussal:

O fortunatos nimium, sua si bona norint,

Agricolas! quibus ipsa procul discordibus armis,

Fundit humo facilem victum justissima tellus.

A' *mester-emberek is és művészek* (***) érdemes tagjai a' közönséges társaságnak. Amazok hasznos ügyességükkel készítik a' test' ruházására és az élet' könnyeb'ségére szükséges dol-

*) A' Helvetus pásztorok Helvetziának völgyében és hegyain az őb plántáknak Látó szerint még Deak neveket is használnak.

**) Vanak Scythian pásztorok, a' kik Virgilius' Pásztori-verseit, Szókjait, és Anonim' olvasnak.

***) Mőbi Schillernek a' művészekről (Die Künstler) írt költeményét olvasni, a' hol a' öbölök kőv' a' természetje a' lelkes műb:

Trut euch der ehrenvollen Stük,
Worauf die hehe Dichtung euch gefüht!
In die erhaben Weisheit
Wart ihr der Menschheit erste Stük!

Der Menschheit Würde ist in euch ganz gegüht
Bewahrt sie!

Sic fuit mit euch! mit euch wird sie sich fügen.

Der Dichtung heilige Nagel

Trüt einers weihen Weisheitane,

Stük tenke sie zum Ersten

Der großen Harmonie!

gokat; ezek szépítik, 's gyönyörűsége tészik az életet. Mind a' két rendbéli emberek' Culturájok abban áll, hogy nem himpellér módjára, hanem tökéletesen tudják mesterségüket, annak a' munkát könnyebbítő minden fogásaival, jól esmérők mind azon dolgokat, melyek körül foglalatoskodik hasznos munkálkodások; elhithetvén magokkal, hogy e' világon minden dolgot és mesterséget nagyobb tökéletességre lehet vinni, ezen tökéletességre fáradszathatlanul törekednek; főképpen pedig izléstök nemesítik, a' természeti egygyűgy szépségnek szemlélése által nevelik; ezen szépséget mint remek példát, nem különben az illendőség' reguláit is minden műveik mellett szemek előtt tartják, 's hűven követik.

A' *Cultus kereskedők* nem csak azt tudják, a' mit a' *közönös kereskedés* tud, mit, hol kell jutalmasan venni, milyen árron 's mi módon haszonnal eladni; hanem az alkalmatosságot is úgy tudják használni a' Culturának és a' megvilágosodásnak elterjesztésére, és Fichte nagy ideájának realizálására, mint hajdan a' Magyar és Erdély-oroszági Német-kereskedők használták.

A' *civis Katona* nem csak a' jobbra-balra való mozdulásokat 's fegyvereit használja tudja, a' mit a' *közönös Katona* is tud; hanem azt is tudja bizonyos okoknál fogva, mivel tartozik hazájának, mivel a' felsőségek; azért is mindenen felett szereti hazáját, tisztelettel a' felsőséget, 's annak örömet és minden zöglődés nélkül engedelmeskedik, mint a' Maratóniai ötközetben az Athenásbeliek, hazájáért kész vérért is ontani, életét is feláldozni.

A' *civis valódi tudás Pop, és iskolai Tanító* nem könyv, ítélet és ész nélkül tanult dolgokat, tévelygéseket, babonasságokat, kórholt igazságokat (*opinum commenta*) tud; hanem az okosságnak örökké megmaradandó ítéleteit (*naturae iudicia*) teljes meggyőződésből tudja; 's a' Theologus, a' Törvény-tudó, az Orvos meg van győződve arról, hogy minden tudománya keveset vagy semmit sem ér; ha annak talp követ meg nem vetette a' józanon bölcselkedő okosság. A' *Pop* nem dőltyos, fellengző lélek-tudó, nem szines kép-mutató Farizeus, nem szem-fényvesztő bájoló, hanem a' népnek az idvesség' útján bölcsességre és erkölcsi tökéletességre vezető út-mutatója, hív Lelki-pásztorja. Az *Iskolai-tanító* nem félhatalkodott, nagyra látó, maga itél sokat tartó, szesz Pedánt, a' ki inkább kérkedve figogtja iskolai tudományát, mint az iskolai ifúságnak hasznára fordítja; hanem az emberi elmébe és szívébe mélyen belátó, különösen az ifúság' természetét, tehetségeit, gyengeségeit, foglalkozásait, 's hibáit jól esmérő Bölcs, a' ki ezen ifúságnak nem csak elméjét, hanem szívét is epél-örányosan formálja, aesthetikai, elméleti és erkölcsi tehetségeit nem hirtősen csak egy oldalról, hanem minden oldalról megegyezőleg (*harmonice*) kifejlesztetvén, a' ki a' tudományokat úgy tanítja, hogy azok által a' tanítványa hasznos és idvességes igazságok' eszméretére, 's ez által bölcsességre juthasson; (*non scholae, sed vitae docet*) a' ki végtére minden személy válogatás nélkül kinek kinek megadja, a' mi az övé; csak a' talentomnak, a' kegyességnek, az érdemnek adván az elsőséget, és dicséretet, az érdempeltlen, erköktelent majd szelid intéssel, majd kemény dorgálással, majd érezhető büntetéssel maga eszméretére, 's jobb útra hozván. *)

*) Az illy érdemes Tanító távol van a' kórholt, kikről azt mondja vagy Quintilianus, vagy Tacitus de causis corruptae eloquentiae 1° könyvében Cap. 23. Colligunt discipulos non severitate disciplinae, non laetitia experimento, sed ambulatione solentium, et illucubrati a' dulationis.

A *cultus* *Frédrik* nem rabula, hanem Themisnek tiszta szíjvel Ajdózó-papja lévén, az igazságnak, a' jusnak kinyomozása mellett inkább néz a' lelki-*eszméret*' intésére, mint az *Al-* vagy *Felperes*' erzányére; midőn a' *grex rabularum* (a' mint Varró nevezi ezen emberséges embereket) fortélyos mesterséggel félre magyaráván a' törvényt, savorba hozza a' just; a' bölcs nemes lelkű *Ügyész* telyes-igyekezettel eszközi a' jusnak megvilágosítását, 's kifejtését, az igazság' győzedelmét, 's uralkodását.

A' *cultus* *Bíró* nem csak tudja a' Haza-törvényeit, és a' törvényes nemzeti szokásokat; hanem tántoríthatatlan lévén az igazság' útján, minden jobbra, balra,*) minden-részre való hajlás nélkül a' jól értett Törvények' igaz értelmük szerint ítél is;**) szüntelen emlekezvén emberi és polgári rendeltetéséről, szembetűnőképpen megkülömbözteti magát azon közönséges Bíraktól, a' kik árúlják az igazságot; 's minden értelme, tudománya, tehetsége Hazájának, Nemzetének lévén szentelve, minden erejéből igyekezik fenntartani a' polgári társaságban a' rendet, elő-mozdítani Polgár-társainak megelégedésöket, és boldogságokat, bátorságossá tenni jussaikat 's birtokjokat.

Hát a' világ' hatalmas Naggyai *Culturájokról* mit mondjak? mit mondhatok jobbat, mint ha felhozom Plátó' ama híres mondását:

Regna besta forent si vel contingeret esse

Philosophos Reges, vel Reges philosophari;

's említem ama mivel, nagy lelkeket, Aristidest, Themistoklest, Epaminondást, Trajánust, M. Aureliust, Hunyadi Mátyást, II-ük Fridriket? Plinius Panegyirikusát, és hogy *opposita justa se posita magis illustrentur*, Machiavellnek Principéjét?

Eddig úgy vettem az embereket, a' millyeneknek az aesthetikai, elméleti és erkölcsi *Culturá* nézve *hellens lenniök*, ezután úgy veszem, a' mint *vannak*.

III. A' *Cultúra*, *grádicsra* nézve.

Három, alább felyebb helyhez tetett grádicsokon látni az emberi nemzetet a' méveltség' magasabb léptsőjére verekedni. Az alsón állnak a' *vad-emberek*, a' másikon haladnak a' *civilizátus-emberek*, a' harmadikra jutottak az *erkölcsi-emberek*. Csak egy két *vonással fogom rajzolni mindenik grádicson lévő Cultúrát*, az érd. olvasóra bizván a' *rajzolat*' kifejtését. De előbb azt jegyzem meg meg, hogy a' *Culturának* véghetetlen sok *modificationji* lévén, oly közel járúnak két grádics köz't lévő emberek egymáshoz, hogy *in concreto* lehetetlen meghatározni, hogy az illy embereket a' vad, vagy a' civilizátus; ezeket vagy az erkölcsi emberek közé kell é' számfálni, vagy nem? E' mellett azt is kell említeni, hogy némelly ember bizonyos tekintetben a' vad, más tekintetben a' *páléozott emberek közé* számlálhatatik. Az erkölcsi ember mindenkor *civilizátus* *egyszermind*; ellenben ez nem mindenkor erkölcsi ember.

*) Sacre alibi tartván Heródot' mondást: „Est modus in rebus, sicut ceteri denique fens, quo ultra sitique nequib' considerare iustem.”

**) Plinius Epist. Lib. I. epist. 10. affirmat (Extrahit philon.) esse hunc philosophiae, et quidem palcherrimum-pautes agere negotium publi. cognoscere, iudicare, promovere et exercere iustitiam, quaeque ipi docent, in sui habere.

1. A vad ember, mint az oklatan állat, csak az élet megtartására, a nemzésre, a másokkal való társalkodásra ösztönöztetik 's törekedik, ezen dolgoknál nagyobb 's nemesebb jót nem eszmérvén. A vad embernek már tekintetéből is, szavából, beszédéből, minden cselekedeteiből kitérjük a nyers hárdolatlanság, a tompa érzéketlenség, a gondolatlan tudatlanság, a szilaj fenevadság, a becsületet nem tudó goromba embertelenség. Ezen baromi állapotban csak az húzza magához az embert, csak az foglalja-el egész figyelmét, a' mi a testi érzékeket gyönyörködteti. Így a' vastag testiségben elmerült, elvadált embert nem az okosság, nem a' szív' és a' jó ízlés, nem az illendőség finomabb érzései, hanem csupán csak a' testi kívánságok, és indulatok vezérik minden cselekedeteiben. Nem érezvén, nem is eszmérvén az emberi méltóságot, heves indulattal kinyújtja erős karjait minden igasságtalanság' elkövetésére, a' prédának elragadására, kártékony pusztításra, és kegyetlen gyilkolásra. Emberi módon nem érezvén szíve, hosszú-állás kívánsából dühösségében nem kételkedik pokolbeli fájdalommal kinozni ember társát, elevenen nyársra húzni, megégetni ellenségét, felboncolni melléből a' még verő, 's vérző szívet kiszakítani; sőt vért-szomjúhozó kegyetlenségében még az ember-vér ivástól, az ember-hús evéstől sem irtózik, a' szenvedő haldokló ellenség szörnyű kínjainak látásától nem iszonyodik. Im' ez az ember a' vadságnak baromi állapotjában! Nem kell kimenni Európából, ha ezen állapotban lévő embereket akarunk látni. Legio az ily emberek' száma még a' civilizált világban is. Juttassuk csak eszünkbe a' Czigány-kunyhókat, a' puszták' lakosait, nérmely iskolákat, a' számtalan tele rakott tömlőszőket, és az égbe kiáltó igasságtalanságaf, és szörnyű kegyetlenséggel 's dühösséggel viselt, pusztító, zápor gyanánt ember-vért ontó háborúkat.

2. A civilizátus ember törvényt, szabadságot és egyenlőséget kíván, és minden éton-módon keres a' végre, hogy könnyen, gond nélkül és vigan élhessen; hogy igasságtalan emberek által ne nyomattassék; hogy másoknak vélekedésökben magának becset szerezzen, legalább másoknál alább-valónak ne tartattassék. Ezen háromféle az emberi szívbe a' természet által mélyen beoltott kívánság hathatós ösztön a' Culturában való elő-menetelre. Azért is a' civilizátus ember szelid virtuosok, és a' törvényt 's a' felsőség eránt való engedelmesség által különbözteti-meg magát a' vad embertől. Ezen szelid virtuosokhoz, az emberséghez, mértékletességhez, törvényes (külső) igassághoz (melly csak surrogatuma*) a' belső igasságnak) járul sokszor nagyobb, kisebb ügyesség is, és a' közönséges és szép-mesterségekben való jártasság; másokban jó-ízlés is, és finom csinos pallérozás (Cultura aesthetica et urbana). Némelyek még ennél is nagyobb tökéletességre törekedvén, hasonló eszméreteket és tudományt szereznek magoknak. De nem mind arany, a' mi fénylik. A' legnagyobb tudomány is még nem bölcsesség; a' szelid és kellemetes jó erkölcsök még nem erkölcsiség; a' civilizáció nem erkölcsi tökéletesség, a' jó polgár nem mindenkor jó ember. Tudnillik a' tudós, és a' jó erkölcsű ember (bene moratus) beteljesíti a' törvényt betű szerint, és azért törvényesen (legaliter) cselekszik; az erkölcsi ember (moraliter bonus) ellenben lélek szerint teljesíti-be a' törvényt, és azért moralliter jól cselekszik. Egy szóval: a' civilizátus ember nagyobb kisebb mértékben részesül a' fellebb érdeklött aesthetikai, elméleti, és erkölcsi Culturában.

*) Szabad légyen ezen szóval a' törvénynek szelid, éton által. —

A' birtok' szabadság' és egyenlőség' kívánása valamint hathatós Százlón a' tökéletes-ségben való elő-menetelre; úgy más részről, ha megromlott, és mintegy méreggel meg-vesztegettetett, az úgy nevezett *Culturának vétkei* belé oltattathatnak, úgymint a' szerencse irigylés, a' szerelem gyanúság' (*zelotypia*) az elsőségre és az uralkodásra való vágyako-zás; mely vétkek onnét származnak, mivel a' maga-mérséklése nélkül való ember meg nem elégedvén azzal, hogy másokhoz hasonló; azokat tekintettel, dicsőséggel, befolyás-sal, és hatalommal felyül akarja haladni. Ezen vétkek a' romlottságnak és gonoszság-nak legfelsőbb lépcsőjén *ördöngös vétkeknek* méltán nevezetnek. — Vannak ismét mások, a' kik ezen vétkektől menttek ugyan; de a' finomabb testiségbe, a' dobzódásba, puha-ságba, a' Sibariták' módjára elmerülnek és kényesen, negédesen élnek, gyönyörködve, 's holdogságokat helyheztetvén a' fény-űzésben, pompás készületekben, gazdagon meg-
rakott asztalokban, a' csinosággal és bővséggel egygyütt; mely dolgok miatt lett az, hogy a' birtoknak, és a' pénznek kívánása véghetetlen, és kielégíthetetlen.*) Im' ez az ember a' *Civilizáció*' állapotjában!

3. Az *erkölcsi ember* (*albo rarior carvo*) a' *szépet*, az *igazat*, az (erkölcsi) *jét* szereti, 's ezen három dolog minden igyekezetének végső czélja. A' fellyebb mondattakból kitetszik, hogy az erkölcsi embert a' civilizátus, szelid, jó-erkölcsű embertől a' józan okos-ság' törvényei értánt való engedelmesség, a' szentes jó akarat, a' *tiszta szepítőlen vörös****) kül-lömbözöti-meg; ötöt és csak egyedül ötöt helyhezeti a' bölcsesség, és az erkölcsi jóság az emberi tökéletesség' legmagasabb lépcsőjére, a' hol a' bölcs Seneca mondása szerint: ***) *expectant nos, si ex hac aliquando fece in illud evadimus sublima et excelsum, tranquillitas ani-mi, et expulsi erroribus absoluta libertas. Quaeris quae sit ista? non homines timere, non deos; nec turpia velle, nec nimia; in se ipsum maximam habere potestatem.* — Im' ez az ember az *erkölcsiség'*, a' *tökélletes humanitás'* állapotjában!!

Végezre ide teszem Kant' rövid értekezését:

A nevelésben való Disciplináról.

Csak az ember az az egy teremtés, kinek *nevelnie* kell, a' nevelés által értjük a' *dajkálkodást*, (táplálást) a' *discipinát* (fenyítéket) és az *oktatást* a' *formálással* egygyütt.

Az *állatok ereikkel*, *mellyekkel bírnak*; rendesen élnek, az az: oly módon, hogy azok nékiek nem ártnak. Azért ápolgatásra nincsen szükségük; hanem legfellyebb ele-delre, melegítésre, vezérlésre és ótalomra.

A' *disciplina*, vagy *fenyíték* az állatíságot emberiséggé változtatja által. Az állat, *instin-tusa* által már minden, a' minek kell lennie; egy idegen okosság minden szüksége felől gondoskodott. De az ember a' maga tulajdon okosságával él, tulajdon okossága van; ma-gának kell élete' plánumát csinálni. De minthogy ezt gyermek, és fiatal korában nem te-heti, nyersen jövéen e' világra; azért másoknak kell azt helyette csinálni.

Az emberi nemnek rendeltetése szerint, az emberiségre nyert' természeti dispositió-ját, tulajdon igyekezete által kell lassanként kifejőztetni. A' *disciplina* megőrzi az em-

*) *Ge. OE. L. C. s.* — **) *Lid Kovegates' felső; költőférfi: Ö; men an die Zugend.* — ***) *Epist. 36.*

bert attól, hogy állati ösztönei által rendeltetésétől, az emberiségtől el ne távozzék, határok közé szorítván őtet, hogy vadúl, és vakmerően veszedelmbe ne hozza magát. A' fenyték tehát *negativa* nevelés, mely által a' vadságtól megszabadítatik az ember; az oktatás ellenben *positiva* része a' nevelésnek.

A' vadsága' törvényektől való függetlenségben áll. A' disciplina az embert az emberiség' törvényei alá veti, és elkezdí vele megéreztetni a' törvényeknek kényszerítésüket. De ezt korán kell kezdeni; mert ha ez későbbre halasztatik, nehéz az embert megváltoztatni. Ha fiatal korában kényére bocsájtatik, és senki semmiben ellent nem áll néki; egész életében majd többet, majd kevesebbet megtart. vadságából. A' gyengédeden nevelt embereknek sem használ semmit az, hogy az anyai szives szeretet által fiatal korokban igen kéméltetnek, és elkényeztetnek: mert később minden oldalról annál jobban ellent áll nékik a' világ, és mindenütt ütégettetnek és döfötettenek, mihelyest hivatalbéli foglalatosságokba ereszkednek,

Az ember csak nevelés által lehet ember. Ő semmi sem egyéb, mint a' mit csinál belőle a' nevelés. Azt is meg kell jegyezni, hogy az ember csak emberek által neveltetik, emberek által, a' kik magok is neveltettek. Azért is a' disciplina' és oktatás' folytatása némelly embereket alkalmatlanokká tesz' nevendékjeik' nevelésére.

Az, a' ki nem cultiváltatott, *nyers* ember; a' ki disciplina által meg nem szelídített (niht disciplinirt ist) *sad* ember. Azért is a' disciplina' elmulasztása nagyobb rossz' mint a' Cultura' elmulasztása; mert ez idővel még csak kipótoltathatik; de a' vadság soha sem törölthetik el; a' ~~disciplinában egyenlő háta soha sem hozhatóan többé helyre.~~ A' nevelés tén időről-időre mindig jobb leszén, 's a' következő Generatio egy lépéssel közelebb fog jönni az emberiség' tökéletesedéséhez; mert a' nevelés megett van az emberi természet' tökéletessége' nagy titka elrajtja.

Az öröm által elragadtatik az ember' szíve, ha meggondolja, hogy az emberi természet nevelés által mindig jobban-jobban fog kifejőztetni, és hogy ezen természetet oly formába lehet hozni, mely az emberiséghez illő. Ez szép kilátást szerez minékünk a' jövődöbéli boldogabb emberi-nemzetre nézve.

A' nevelés Theoriáinak kidolgozására szolgáló előleges rajzolat felséges ideale, és nem ért semmit, ha nem realizálhatjuk is azt mindjárt. Csak nem kell mindjárt költeménynek (Chimérának) tartani ezen ideát, és azon, mint egy szép álmon kiadni, ámbátor véghez vitelének akadályok szeszéik is ellene magokat.

Az idea nem egyéb, mint megfogás egy oly tökéletességről, a' millyet a' tapasztalás az életben még sehol sem mutat. De lehetetlen é azért ezen tökéletesség' csak helyes legyen az ideánk; minden akadályok mellett is, mellyek véghez-vitelének ellent állanak, éppen nem lehetetlen. Ha p. o. minden ember hazudna, egya-fürttség' volna é azért az az igaz-ánondás? Már pedig azon nevelés' szép ideája, melly az ember' minden tehetéseit kifejőzteti, igen is valóságos.

Sok tehetségek és felséges erők mintegy csirában vannak az emberi természetben, és most a' mi dolgunk azokat össze-eggyeszöleg és érányosan kifejőztetni, az emberiséget csirájából kifejőteni, 's azt művelni, hogy az ember elérje magas rendeltetését. Az állatok elérik az ő rendeltetésüket a' nélkül, hogy esmérnék azt. Az embernek törekedni kell arra, hogy rendeltetését elérje; de el nem érheti, ha arról még csak megfogása sincs.

A' nevelés, mesterség, mellynek gyakorlását több generációnak kell tökéletesíteni. A' következő generációk az előtte lévőeknek esmérteivel fel lévén készülve, végre **vihetnek** (realizálhatnak) később hamarabb egy oly nevelést, melly az embernek minden tehetségeit össze-egygyesítőleg és cél-erányosan kifejleszteti, és így közelebb viszi az emberi nemet az elrendeléséhez. Az Isteni gondviselés azt akarta, hogy az ember maga hozza-ki magából a' jót, és úgy szólván, azt mondja az embernek: „Eredj a' világba! felruhásztalak a' jóra való minden tehetségekkel; a' te dolgod azokat kifejlesztetni, és így magadtól függ mind boldogságod, mind boldogtalanságod.

Magda Pál.

8.

A' Világ^{*)} alkotmányáról egy lépessel feljebb, mint Cartész és Newton.

(Folytatás.)

A' csillagok' forgásáról 's kerengéséről, magdban.

21. Newton' Felvétele szerint a' két erő golyóbis' közép-pontjában ellenkedik egymással, 's e' miatt nem hagyatik semmi köz-pont, a' mi nélkül lehetetlen a' forgás. (§ 11, 12.) Én tehát résztém ennek kiesszkészíthetése végett, résztém hogy e' Napunk' országát egész Világ' alkotmányának szövetjébe avathassam-be, 's bízatosabb resultátumokra juthassak; csak egygyetlen-egy közép-ponti erőt hagytam-meg próbára, 's ezt is megfordított viszonyban. (§ 13.) A' másik erő pedig a' golyóbis' felső saínét, vagy is felületét illető. (§ 19.) Ez a' székestől vissza-rugás képpen dolgozik a' tolongó drabant ellen; ama meg a' drabanttól önként a' székesbe rohanni indul. Ilyféle *Antagonia* meg van ugyan a' Newton' szemlélődésében is, de Isten elegyítették bele, és e' miatt már nem természetes — már gyáva-^{*)}

*) Talán szemtelen szándék lenn' ez egy vallásos szem előtt: Isten nélkül akarni boldogolni a' nagy Teremtőt legelőször-ebb ünnepségeink magasztalójában! a' ki Ily kiütsélelemre botránkszik; az: **őszadsága magfialai való emberem**; Mincz is az Isten személnél való fellegesebb Nőző-sim a' természetű, és szeretem csak-coppast nagy csuda természet' théodromáfái — a' Mindeuragsai, mellynek alkotmányáról értekelek. Ebben a' mi csak bölcs, a' mi feledes és nép: az mind annak az egy Össze-választás véssza-vevő tényje. („Nöbünz be' Feigern") A' ki az említett módon nem tudja nézni; az ugyan szűz névre egy ösökre nyomorok — és annak két még csak Egz-ik tekiestén Hogy én nézem az Isten a' Teremtésben, 's másokkal is névezi akarom, bizonyos a' hamadéji Ily ez az Isten kiadott Irómagyasz: A' világ' magasztalásból a' teremtő 's gondviselő Isten' léte természetesen mutatva. — De magyazon szem nézet értelmező emberem. Nincstelenze vég-előt át a' motali Munkán, műszekatasna szeszőlének tehetése szeretet használja a' Világ' alkotmány; akkor thnk majd fél az egész Alkotmány rend-örnyelkező Isten' képe; és pedig egy sokkal magasabb fogásban, mint sem ha Neozotókat az égi golyókokat hálaknál véle az ember. Ez akkor, nagyon reménylen de, hogy mi kint fogunk kettre az én vallási emberemmel. Mind idejétek' csendes legyen ö, 's vigyázzon, hogy a' Hozótlók én.

A' mi a' kerengést illeti különösen, ennek Theoriája helyesen ki lévén dolgozva Neutonéknál, *nalam* is megmarad ugyan azon fogása szerint, csak-hogy a' szegletnek, mely alatt egybe-ütközik a' két erő, minémúsége eránt meghasonlásban leszünk; mert nálam ez változó fog lenni — hol éles, hol tompa; nem csak mindég derék, mint nálók. De azért a' kerengés szintőgy, könnyű móddal fog következni, az én változtatásim után is. Ennél fogva hát nékem kötelességem az én Felfogásom szerint (§ 19.) mind ezt magyarázni, mind a' forgást leginkább. — Fogom is.

22. A' drabantnak abban áll a' természete, hogy házzaon székesé felé, hogy törekedjék egyesülni vele. E' szerint hát az ő aránya mindég a' székes felé fog tartani akár-misoda környülményben, a' meddig csak lehet, az az: a' meddig erejét felmúló ellent-állásra nem akad. Ha tehát ezen aránya után indulván, 's egyenesen a' székes' testéhez közeledvén, beront ennek forgó-körébe; lehetetlen, hogy itt ne szenvedje arra felé hajolt félre-törését (*refractióját*) arányának, merre a' székes' forgásából kisugárzó arányok csapnak, tehát a' székestől *ferden távozolág* (*oblique*.) Mert a' forgó-kör nem valami gondolom-kör, hanem alább kinevezendő folyó-szerrel teli tájék, mely vissza-rugó erővel bír, 's tehát a' drabant felületébe (*superficies*) csapó-képpen hathatósodik. Ha hát ezen forgó-körben folytatja menését; (és hogy ne folytatná, mikor egyszer elindúlt?) ezen félre-tört arányon mehet csak. Ezen menve pedig, minthogy ez a' kettőből összeszített, u. m. az egyikből, mely szerint a' székestől távoznia kell; a' másikkól, mely szerint közelednie, és ama' a' székes', eme' a' drabant' hatásából ered a' forgó székes' karimájának akármelyik pontján, melyhez a' közeledést tárgyazó drabant arányozni fogna, körsőkörül minden szempillantásban ilyen környülményre akadván útnak indult drabant, szükségképpen karikát ír-le futásával a' székes körül, mely szerint közeledvén is, távozván is egyszer'amin, egy harmadikat viszen véghez, de soha sem végzi; t. i. azon pályáján örökké fut körül, 's futván forog is maga-tengelye körül.

23. Még ez csak nagyjából van. Fejtsük-fel jobban a' dolgot:

Mennél beljebb a' forgó-körbe, vagy is mennél közelebb a' székes, testéhez, annál nagyobb az ellent-állás; mert annál hatósabbak a' vissza-rugó arányok. Ez majd alább ki fog bizonyodni. Tehát a' drabant csak bizonyos határ-pontig nyomulhat-be a' forgó-körbe. Hol lehet az a' határ-pont? Ott a' hol a' hatás egyenlő foganatú a' vissza-hatással; tehát ott, a' hol a' drabant maga aránya után való menésre szükséges erejének, felit vesztí-el a' vissza-hatás mjjatt; mert csak ott jöhet oly helyzetbe, hogy mind a' két arány után egyaránt indúlhasson. Ott hát — és éppen ott a' határ-ponton, két ellen-kező, de egy forma erejű aránynak ki lévén tétetve a' drabant, az egyiknek, mely szerint a' székeshez, a' másiknak, mely szerint a' székestől esnie kell; mind kettőnek egyaránt engedvén, minthogy golyóbis, és a' két erő úgy munkál benne, hogy az egyik a' közép-pontból kifelé, a' másik a' golyóbis' felületénél fogva befelé dolgozván, fel állalóval osztozhatik, következésképpen egy köz-pontot formálhat; megfordúl tengelye körül. És így fog hozzá a' székesé forgó-körében való egyikik rendes mozgásához — a' Forgáshoz. (*Motus veriginis*.)

24. Továbbá: Ha a' két ellen-arány parolában csapna szembe egymásnak, úgy forogna ugyan — a' mondottak szerint — de tán csak egy helyen maradna a' drabant, további haladás nélkül; de ez az eset lehetetlen az én Felvételemben; mert mihelyt a'

székes' forgó-körébe merül, már nem egyenes a' székeshez, hanem félre-hajolt' arányon mehet teste felé közelebb; tehát ez az ő aránya a' székestől jövővel mindenkor egy *üznyes-szeplet* alatt vágja keresztül egymást. Ezt a' szepletet én *futó-szepletnek* fogom nevezni. Itt hát nem eshetik másképpen a' mozdulás, hanem vagy ferdén közelítőleg, vagy ferdén távozólag; azomban az említett keresztül-vágás nyílást csinál egygy új útnak — diagonálisnak — sem ez, sem amaz, hanem egy harmadik, egy köz-arány után valónak, mellyen, mivel így mind a' két rendbéli sógatásnak egyszerre tehet eleget, természetesen indul-el a' drabant, és ha egyszer arra indult, ugyan azon folytatja minden további menését, körül futván a' székest újra, 's újra vég nélkül, és változatlanul, mivel ő örökké hűz a' székeshez és a' székes örökké elüti forgásával magától, indul tehát arra, a' merre lehet, az az: a' merre legkissebb az akadály 's legnagyobb a' nyílás, t. i. a' merre csak először is indulhatott. Es így a' drabant formálja a' székes' forgó-körében másik rendes mozdulását, ú. m. pálya-körben való körül-futását, vagy is a' *kerengést*. (*Notus in orbád.*)

25. Minekelőtte beljebb látnánk a' forgás' és kerengés' dolgába; lássuk előbb a' *forgó-körök' alkotását*.

A' székes, noha sebesen forog, még is azért a' beljé rohanni indótt drabantot nem ütheti-el magától távol — és így nem indíthatja a' körül-járára — a' csak csupa forgása által minden köz nélkül. Mert a' drabant húzó erőjének semmi akadályára nincsen a' székes' forgása magában gondolva, bár mi sebes légyen is. De tehát minden két egybe-kelő csillag körül, melly így egymás ellen tanakodik, kell lenni valami erőnek, mint köznek, melly által eszközöltessék-ki a' vissza-rugás, 's ennél-fogva a' forgó és kerengő járás. Hogy ez a' köz nem más lehet, hanem test és nevezetesen folyó 's levegő-test, vagy is *Aër*, az kitetszik az idevaló szükségből. Szükséges itt t. i. hogy az a' test felvehesse a' kemény testü golyóbitól a' csapást és ugyan ezt más golyóbittal is közölhesse; tehát ne legyen felette finom 's érzhetetlen, valamint más oldalról megint szükséges, hogy a' kerengő golyóbit rajta keresztül hathassék, tehát ne legyen az sűrű, vagy kemény-test, hanem könnyen folyó 's engedékeny; azomban nem valami helyhez lekötött, hanem szabadon lebegő, hogy az egyik golyóbitól át-folyhasson a' másikhoz. Végeztetre szükséges, hogy tartsa-meg az adott arányt, a' meddig csak lehet, és ne csak szenvedőleg legyen, hanem magától is cselekvő, jendólatos, kész adni rugást; tehát könnyű, rugós, folyó, magát-kitesztő, *vigorens*. Illyen az *Aër*; tehát *Aër* az a' köz szer, az a' harmadik, melly eszközöli-ki a' húzó drabantnak a' székestől elrugtatását, 's e' miatt annak forgásra, 's kerengésre veteledését.

26. Az *Aërnek* a' csillag' teste' területén kívül bizonyos távolságyira való körül-ömlését én *Levegő-égnék*, v. röviden csak *Égnék*; (*Atmosfera*) a' mennyiben pedig ez az *Ég* a' forgó csillaggal együtt forog *Forgó-égnék*, vagy *Forgó-körnek* (*Atmosfera volubilis*) nevezem. *)

*) *Carréus* és *Newton* két szelvény írtak ezekről a' levegő-ég körök' erőiről. Az első nagyon sürűen is vala egybe, 's egyfajta nagy ártomány traktát csinált belőlök. A' másik két egységet állítta, hogy majd csak addig megkötözték, vagy kör-örök se lennének a' egyes lineán halott golyóbit' után. Ez hát *égtárgyok* lettek. Főként hagyott egy keskeny agyat, de nagyon köztönyt, alig egy *atmospherae* körlevegőbitől — alkotóját, mellynek egy lényű állító golyóbit' fejeltetés magasztal papíros. a' golyóbit' testekes képpén.

Az *Ég-víz-dőlk*, mikéntülök sűrű plóma-ként egyséket fedestek-fel; minden társolote mellett *Newtonnak* *mé-*
szekre is avar, lóttak. — *Nélem*, *Felvitelém* fejelen az egyséket a' vetelek-fel szükségképpen. Mivel a' drabantnak ha kell merésim szekeré tárgy-egbe, hogy torpít, és kerengőt láthaton; tehát legalább *erős* rojtúit járdón csil-
lagnek kell lenni maga körül magánlón lévő levegő-egyek, vagy is forgó-körök. (Hogy az *atmosphera* kétszámok is a' *székes* legyen, *Felvitelém*ből sem következik közvetlenül. Azomban, kérdök, ha lehet a' valami test *Atmosphera* adóki?)

27. Okoskodás nélkül is könnyen be lehet látni itt, hogy ha azon egy székesnek két, vagy három rendbéli drabantjai vannak; akkor két vagy három rendbéli különös égnek is kerengni kell azon egy közönségesben, p. o. a' Nap' egében kereng a' föld' ege, ennek egében megint a' Holdé, és a' holdnak megint holdja lenne: akkor három rendbéli forgó-kör járna a' Napnak azon egy közönséges egében.

28. Lássuk most annak módját, mint járhat egy forgó-kör a' másikban, a' nélkül, hogy akadályozza egymást:

29. A' drabant, mint golyóbis, ha azon tájék felé forog, mellyik tájék felé a' székes; azon oldalával, mellyel a' székes testéhez fordul — minthogy ehhez képpest ellenzó arányon vág — akadályára van ugyan a' székes' forgó-körének, de a' tulsóval éppen annyiban elő-mozdítására, kerengésével pedig még segít a' székes' forgó-körén; mert feliben maga erejéből köz arány után mozdúl. Úgy de az ég, mint forgó-kör, a' csillag testétől, mellyet körül-veszen, veszi eredetét, arányát, erejét, és azért vele együtt parolában jár, vele tart; tehát e' tekintetben a' székes' forgó-körének változtatására nézve annyi ő, mint a' forgó golyóbis felületének lágy 's folyó alkotásban továbbra való kiterjedése. Következéleg, a' drabant' forgása, vagy forgó-körének kerengése a' székes' forgó-körére nézve, mind egy — csak forgás. A' mi a' drabant' körének, a' székes' egében járása miatt való állapotját illeti; ama' kivágja magát ebben, mint kicsiny ég a' nagyban — még pedig annál könnyebben, mennél e' nagyobb kiterjedésű; mert az annál ritkább, tehát annál engedékenyebb. Ez az Aérnek tulajdonából foly, mert kicsiny területre szorúlva hatósabban dolgozik — rugó-váltság lévén. Azon módon kell okoskodni a' második, 's harmadik rendbéli forgó-körökről is.

30. De ez csak felületesleg hozzá-látás a' dologhoz. A' égben jár B ég, B égben megint C ég; és így tovább. B kivágja magát az A-ban, mint kicsiny ég a' nagyban; C a' B-ben, 's így tovább. Ez lehetetlen, ha csak minden ég maga-hatóságával meg nem különözi magát minden mástól; a' mi megint csak úgy lehet, ha az maga csillagjával különösen tart, az az: ha vele különös elválasztásban, másokkal való zavarodás nélkül forog egy parolás körben. Úgyde ez megint csak úgy lehet, ha a' forgó-kör' materiája — az Aér — a' csillaghoz olyképpen húz, mint a' drabant a' székeshez. És ekkor megint szükséges egy harmadik erő, mint sem ide, sem oda nem tartó köz; mellyel fogva tartóztassék a' húzó Aér, hogy össze ne kapjon forgó-csillagjával — szintúgy, mint drabant a' székesel. (S. 25.) Következéleg, hogy minden csillagnak maga különös forgó-köre fennállhasson különösen 's állandóul maradjon maga formájában; szükségképpen fel kell venniünk megint egy harmadikat, — tehát egygy, az Aéرنél annnyival vékonyabb folyó materiát, mennyivel ez vékonyabb a' csillag' testénél, hogy t. i. az Aér úszhassék benne olyképpen, mint golyóbis az Aérben.

31. Ez a' finomabb rangú folyó-szer, az ide szükséges Felvétel szerént, a' még annál finomabb folyósága, rugósága, kézsége és felvehetősége mellett, — szükséges, hogy ndifferens — tehát egy csillaghoz se tartó — legyen; hogy még is mindazáltal minden csillagnál találhassék 's elegendő bővséggel levegien: teli kell vele lenni a' Világnak, vagy Cartészként, a' Világnak ebbe bemeerülnie, mint valami feneketlen Oceánba. Ezen finom folyamat én Cartés's' szavával Aethernek fogom nevezni, és ama vastagabbat — ma-

ga csillagjához különösen hűzöt — nehezet — Gőznek (Gas); mind kettőt együtt véve Aërnek; mellynek tehát, mint közönséges levegőnek, a' Gőz, és az Aëther — két különös alkotó részei — két alakja (Elementum).

32. Az Aëther' és Gőz' Összszesítéséből (compositiójából) önként foly az egeket alkotó Aërnek sokféle különbsége; mert a' tiszta vékony Aëthertől fogva a' legvastagabb gőzig átmenve igen sok grádusok lehetnek, mellyek alatt az Aër, mint egyvelék, elő-tűnhet az vagy ama' résznek mennyiségéhez képpet különbözőző öszszesítésben, és nevezetesen: vékonyabb, vagy vastagabb, ritkább, vagy sűrűbb, és ennél fogva rúgósabb, vagy lustább formában — a' mint t. i. ez, vagy amaz alkotó-részből több talál benne lenni.

Már csak ez a' kérdés: hol annak oka, hogy ez, vagy amaz alkotó részből több, vagy kevesebb járúljon bele azon egyvelékbe? Az Aëtherben nem; mert abból csak képesleg lehet több, vagy kevesebb — az az: úgy több, ha a' gőzből kevesebb, és megfordítva. Mert az Aëther, mint szabad, 's sehová nem tartó levegő, egyaránt el van arasztva a' világ' térein; nincsen is ok reá, miért gyűljön-meg egy helyen inkább mint másokon. Tehát az a' változó mennyiség — a' több, vagy kevesebb — csak a' gőzre eshetik. Hogy pedig egy csillagnál több legyen a' Gőz, mint másnál: annak megint nem lehet más oka, hanem maga a' csillag — és pedig nem képesleg való nagyságával, vagy kicsinységével, hanem egyedül maga testéből való Gőz' származtatásával, olyképpen t. i. mint e' mi földünk 's minden földi test, a' bizonyos chemiai olvasztások után testéből lett kipárolgással. Ha a' csillag-test ilyképpen természetű a' Gőzt, annyiféle külömb levegő lésson, mint a' mennyi külömb alkotású a' csillag a' világon.

33. E' szerént hát így lesz' a' dolog:

A' Gőz, mint csillag' testéből való származék, természetesen hűz oda, a' hová való — a' csillaghoz; az Aëther indifferens lévén, semmi csillaghoz nem hűz, sőt sehová se, és éppen ezért arányt sem ad maga magának, hanem a' csillag körül, a' mint mindenütt, levegvén, a' micsoda arányt kap ennek mozgásától: a' szerént indul; tehát a' forgó-csillagtól csapást kapván, indul ugyan ettől ferdén tavozólag; és pedig annál messzebbre, mennél rúgósabb a' gőznél; mert annál maradandóbb az adott arány mellett. Minthogy pedig a' csillag — majd tovább látjuk, miért — szünetlenül gőzölög, az Aëther a' gőzzel alább kifejezendő módon öszsze-nyafasodván (*affinitas chemica*) 's vele egybe-keelvén magával ragadja a' gőzt bizonyos határig, és így a' gőz-környeket, melly különbben közel maradna a' gőzölög testhez, sokkal kiljebb terjesztvén, alapúl szolgál a' különös ég' alkotásában.

34. Már most mindenestől láthatni mind azt, hogy ketten — a' Gőz és az Aëther — két viszázkodó hatással (melly szerént az egyik tanakodik közeledni a' csillaghoz, a' másik attól távozni - el) hogyan tessik ketten azt a' köz mértékletet, mellynél fogva keletkezzen egy különös forgó-kör a' csillag körül bizonyos határig való hathatósággal; — mind pedig azt; miként járhat forgót egyikik ég' a' másikkban, a' nélkül hogy vagy maga felbontást szenvedjen, vagy amannak alkotását zavarja-meg.

35. Most vissza, a' kerengés' és forgás' dolgára. Ez a' kérdés először is: Merre felé kereng a' drabant, merre felé forog? Kétség kívül kereng arra felé, merre felé a' székes forog; mert a' forgó-kör aránya a' forgó székes' arányától függ. Úgyde a' drabant'

kerengése a' székes' forgó-körének menését követi, mert arra felé indúl, merre a' forgó székes' testéből kisugárzó arányok csapnak, (§ 24.) tehát ez is ugyan azon tájék felé indúl, mellyik felé a' forgó-kör, és így mellyik felé a' székes forog. Hogy pedig ugyan azon tájék felé forog is a' drabant, az ezekből kitetszik:

Az az erő, melly a' székes' forgó-körében törekedő drabant' felülete ellen visszazugásképpen hathatósodik, nem egyéb', hanem a' felebb leírt' természetű Aër. Ennek ellenkedő erejét a' drabant mintegy osztatja, elől, mikor kerengvén pálya-útján halad, mert az útjában ellent-álló Aërt elejével hasítja, mint a' tengerbe menő hajó a' vizet. Így hasított, vagy eloszott Aërnek egy része hátra felé tolong a' golyóbis' hátulsó-fele felé (in-netső, vagy a' székes' és drabant közötti lévő oldalt értvén); ez által pedig a' hátulsó fél-golyóbis ellen több Aër gyúl-meg, az első mellett kevesebb marad; tehát itt kisebb az ellent-álló erő, ott nagyobb. És így el van veszítve az Aër egyarániatja a' drabant' bántásához képest. A drabant most — természetében állván neki közeledni a' székeshez, a' meddig csak lehet — most elő- fél-golyóbisával kisebb akadályra akadván, elejével ugyan beljebb süljed a' forgó-körbe maga erejéből, de hátuljával éppen annyiban kiljebb, 's vissza-zugatik a' több Aërnek ellenkedő erejétől. Ez olyba esik, mintha az általónak egyik vége a' székeshez, másik a' székestől húzódná két erő által két ellen-arányon. Ebből pedig természetes következik, hogy a' golyóbis forduljon tengelye körül, és ha a' két erőnek ellenkedése szakadatlanul folytatódik, forogjon is egymás után — merre felé? Ha eleje a' székeshez hajol, hátulja pedig a' székestől billent-ki; látni való, hogy azon egy tájék felé a' székesrel-^{*)}

36. Ez természetes, erőszak nélkül való magyarázat, és egyszer-smind arra könnyű felelet, mire Newtonól nem felelhetni. (§ 13.) Hogy ezen fejtegetés mellett meg van az a' természetes antagonis, melly szerént a' két, szemlétomást ellenkedő erőnek viszánkodása egy harmadikat enél, 's tehát egyre át-ki két féle munkája, — és hogy ily fel-fogásban a' kerengés a' forgást, és megfordítva, — segíti elő; azt könnyű látni a' mondottakból.

Dókovits Basilus,
Nagy-Lackai Parochus.

*) Én tapasztalásommal (experimentum) próbáltam megvalósítani gondolatomat, 's megkíséreltem elő- el. Csináltam 2 göngy általóló fa-száraz golyókat, belől üresen a' könnyebb vele békésen végt. Ezek számára simot tekertem 's tartózkodás színt dugtam egy bizonyos erős rézdíssal (mellyt másod magammal teszekedék) lebecsoltam a' fűldre forgatni — éppen oly módon, mint mikor a' gyerekek tekét játszanak (márba leuolát). Mikor forgott a' golyó, és egy más, igen vékony csúszka színt magamól a' kezemből lefuggó papíros golyóbisreket (1 — 2 göngy általóló) neki eresztettem a' forgónak, oda ütöl való szándékkal; de a' papíros golyóbis nem üdültt hozzá, hanem mellette szikánván körözött körölközve 's forgott is — még pedig ugyan azon tájék felé, melly felé a' fa-golyóbis forogott. Ez megértet terroreimnak. Kellott valas még egy harmadik forgót is próbálna vesni egyszerre ama' kezűvel, és más az a' második golyóbis körül lértani, hogyan ment volna ki a' dolgot? De már az töltlen nem telhetett. Arra már nagyobb kérészet kellett, és még pedig valami különleges mechanikával való kérészet. Mellyt én állítottam a' dolgot ki éreketni szerencsétlenül előmozdít. Gondolhatni azonban, hogy így az fogva, emelendő a' kimenetel oly egyszerű, mint műlyreval azt az ember gondolja; mert nem mi szűkai, vagy külső szűkai okokból valószínűnk kérészet valas legegyszerűbb képpel talán 2 göngy általóló golyóbis sem ama' való.

9.

P É L D Á K

SHAKESPEARE SZÍN-JÁTÉKAIFORDÍTÁSÁBÓL

I. MACBETH.

1. ELSŐ FELVONÁS. Ötödik Jelenés.

LADY MACBETH. Fejje leveleit elővadás.

Glamisz vagy és már Cawdor: még az is
Kell lenned a' mi ahhoz volt ígérve. Csak
Természetedtől tartok, mert nagyon
Sok benne a' jó szívűség' teje
'S ez nem bocsát a' legkurtább uton.
Nagy lenni vágynál, büszke lelked is van
De nem vagy a' mint kell, elég gonosz.
Reszketsz magas'ra, csak-hogy szentesen
Keszedbe vennéd a' hamis nyerést
Hanem csalárdul szegyeled játszani.
Te, ily kiáltó ösztönzést szeretsz:
„Lásd Glamisz, ez tedd 's így elkaphatod:
És még is inkább félsz megtenni, mint
Attól remegni, hogy tán megleszen.
Jer csak! — Füledbé öntöm lelkesed
Nyelvem' tüzevel miat szílyitt oszlatom
Azt a' mi vissza tart arany gyűrűdtől
Mellyet fejedre szólni látszik a' Sors
És a' világin túl lévő Erők.

Egy Kévet 15.

Mi kell?

KÖVET.

Ma este itt lesz a' Király.

LADY MACBETH.

Tán nincs eszed? Nem 'od hogy nála van
Az Úr 's ha jön, a' rá-készülést
Tudtomra adta volna.

KÖVET.

Higye - el

Nagyságod, itt leszs. Thánunk utban van.
Előre küldé egy pajtásomat,
Ez ló-halálba jött 's alig tudá
A' rá-bizottat nekem ellihegni.

LADY MACBETH.

Gondját viseljed! fontos hírt hozott. (Kévetet.)
Hisz' ebbe a' varjú is elrekedne
Ha Duncan jöttét kárrogná nekem
Mert itt halálát kapja. Szálljatok
Rám vérral élő lelkek, asszonyi
Érzéseimből vetkentessetek - ki.
Tetted! fogva talpaj legmacabbé
Mérget, sűrűvé vált vért most belém!
Fojsátok a' megbánás' útait bé
Hogy a' kebelnek belső szava
Melly néha, vissza'térni intetet,
A' gondolat 's a' tett közé ne lépjen.
Emlőmre gyilkos lelkek 's a' tejet ki —
'S epát helyébe, bár testetlenül
Akármí tájatt kővályogjatok
A' jót azavarni. Jöjj te vastag Éj,
Vedd a' pokolnak gőzeit reád
Hogy töröm' éle a' setétben a'
Sebet ne lássá mellyet majd hasít
'S az ég se pillanthasson a' sűrűn állt'
Est menyőörögni: Állj-meg, állj-meg!
Macbeth 16.
Nagy Glamisz, édes Cawdor, 's egykoron

Köszönetelőd által majd nagyobb!
Írásod engem e' még rejtetett
Jelenvalón túl vitt 's már mostan is
Él bennem a' jövődő.

MACRETH.

Kedvesem,

Duncán az éjjel itt hál.

LADI MACRETH.

És mikor

Megy-el?

MACRETH.

Szeretne, már — holnap.

LADI MACRETH.

Nem ő —

A' holnap ő rá nem virrad soha.
Orczád nemes Thán oly könyvet mutat
Mellyből kirontó szélvészát olvasok.
Időt akarsz e' csinálni? légy tehát
Olyan kívülről mint a' millyen az.
Kéz, nyelv szem a' hogy' most szokás, kegyest
Nyájast mutasson, ~~átállan virág~~
Gyanánt, ha kigyót rejt is. Így fogadd
A' kit ma vársz. Az éj' ádáz ügyét
Bízd bátran én rám. Ennek kell elé
Teremtni hátra lévő éjjelink
És napjainknak osztatlan hatalmát.

MACRETH.

Jó, Jó, hiszen majd szálljunk e' felől.

2. ELSŐ FELVONÁS. Hatodik Jelenés.

MACRETH.

Ha vége lenne már a' tittel, úgy
Jobb volna által-esni hirtelen.
Ha a' kivégzés a' következést
Hálóba fogná 's a' véghez-vitel
Megfojtna mindent és csak egy düfés
Leüldökölne a' mi van 's leszen
Az év' sebessen roptta 's gátja közt
Úgy a' jövődöt áll-szokném. $\cup$ De illy

1) Itt nem hely képeve az illendő magyarázta szót
van fordítva. Ezen kifejezés az év' sebessen roptta
és gátja közt, ennyit csak tehát: a' mennyei az év' és az

Eset reánk már itt sujt átkokat.
Utját mutatván a' meggyilkolásnak
Fejünkre pattan vissza a' sudar.
'S a' rést leső Igasság a' magunk
Szájába tölti a' mérég pohárt. —
Itt kétszeressen áll bátor helyen
Alatt-valónál lévén, sőt rokonnál.
'S ez és amaz vonsz a' tittől. De meg
Házamban is van! a' hol még nekem
Kell gyilkosát leverni nem hogy én
Ragadjam a' kést. ~~(Macedon-ve)~~ Osztan olly kegyes
Oly tiszta lelku! 's a' thron bajjait
Olyan szeliden rendelgette-el
Hogy anyjalokként védik virtusi
Harsány szavakkal mélyen kárhozott
Kilöktetése ellen: 's meztelen
Most szült gyereknek arczával repülvén
Szelvész között a' Megszánás, vagy egy
Chérub könyörgő képében suhogván
Az égi láthatatlan méreken, illy
Irtózatossal mindenek szemét
Eltöltene míg könnyek fojtanak —
El a' szelet: $\cup$ Mit? Szen nekem rugóm.
Sincs a' mi hajtná e' szándékomat.
A' nagyra vágyás! ez, magam kerestül
Szökik 's lehül a' más felem $\cup$

(Lady Macbeth 16.)

Mi ujság?

LADY MACRETH.

Már szinte végzi asztalát. Miért
Hagyád te ott?

MACRETH.

Tán kérdott?

vitézs következő ütközés-velődő ürvénye állt van. Sha-
kespeare a' gát vagy semét alatt a' halál után józ meg-
teltetésbe való ütközés és fenakadását érti.

1) Az égi láthatatlan méreken: az eredeti szöveg a' levegő-
nek láthatatlan körjárata mint egy lovakra felülvén. Sha-
kespearenek a' levegő körjárata: a' szél. Míg könnyek fojt-
nak-el a' szelet, az ott: hogy a' szél is végre erővel
elrohant csodálatosul.

2) A' helyke levas szöveg. Szerencs.

LADY MACRETH.

'S nem tudod?

MACRETH.

Hagyjuk mi azt a dolgot annyiba.
Csak most emelt lám feljebb 's én arany
Nevet szerzetem Országunk előtt
Megtartom inkább fényét, mint hamar
Meg elveszessem.

LADY MACRETH.

'S így az a remény

A' melly imént gyúlt, részeg volt e hát?
Aludt azolta 's felnyitván szemét
Bágyadva nézi a' mért küsködött?
Látom mit ér már most szerelmed is.
Remegsz e bátor tettedben is úgy
Kiállni a' mint vgyásidba vagy?
Sohajtasz úgy é megmarkolni azt
A' mit diszélül ismerz életednek
'S osztán pulyának ismerd magad?
A' „nem meremre“ mingyárt ez jön é
„Még is szeretném!“ Tán a' macskaként
Téssz a' hogy arról tartja a' beszéd!

MACRETH.

Kérlek, ne ingerlj, én mindent merek
A' mit csak illik tenni férjfinak
Mert a' ki többet mer, nem az.

3. MÁSADIK FELVONÁS. Első Jelenés.

MACRETH. (Begyűlés)

Síess

Mond Asszonyodnak, hogy ha a' pohár
Számomra ~~lám lecsúsz~~ ~~személyem~~. Te meg
Feküdj-le. (A' begyűlés el. Mozhath ~~valóly~~ ~~tantos~~ ~~szem~~
Híveit ~~szem~~) Tör ez, a' mit látok itt?
Felém nyelvével! Jer markom közé!
Nem vagy kezemben 's még is sejtetek!
'S nem fog-fel úgy az érzés, síri kép!
Mint a' szemek. 'S tán lélek töre vagy csak?
'S hágy mázós agyból reppent fattyazat.
Megfoghatólag látlak még is én

1) A' macskaként való angyel példá beszéd így van: A'
macska szeretném a' halat, hanem kíneit sem akarja
vissza adni.

F. M. Or. Minerva 1. Nagysz. 1826.

Mint itten ezt mellyt mostan ránt kezem.
Feltett utamra híjssz te engemet
'S oly szerre vágytam a' millyen te vagy.
Az én szemem vagy több érdekeim
Bolondja vagy csak annyi mint ezek.
Mind látlak én 's már vér-cseppes nyeled
Az, éled: a' mi nem volt így előbb. —
'S ez nem volóság. — A' meggyilkolás'
Feltéte káprádz csak szemem körül. —
Most a' világnak egyik oldalán
Halálba' szenderg minden a' mi él,
Bünt hintve jár kél a' bésszonyegelt
Alvón az álom. Mégyen Hekate
Fülébe sugni a' fonnadt boszorkány.
Ballagdogál a' bésett szemű
Gyilkos, felet-hessüve nyak közé
'S utjának örje a' prédát leső
Farkas, magát elordítván megáll
Leskődve nézi vad nyomát körül,
'S Tarquini rabló arczal, hosszakat
Lépvén ijesztő kísértet gyanánt megý.
Bátor kemény föld! meg ne halld nyomom'
Mert a' kővek kizugnák titkomat
'S lármára kelne a' most borzadón
Elcsendesült éj. Úgy de a' míg itt
Igy tépelődöm, — még él: a' szavak
Szélnak repül a' tette ~~szavak~~.

(Csengélyes hallg.)

Megegy, kivégzem, hív a' csengetyű,
Lélek harang ez Duncan! meg ne halld!
Mert mennybe vagy tán — a' pokolba ránt.

(Megegy.)

— Második Jelenés.

LADY MACRETH.

Az a' mi nékik lábokat szegé.
Engem merésze tett, ók törve vagynak
'S bennem tűz éledt (Bazoly ~~halkítását~~ hall) Ah!
csítt! a' halál-
Madar huhogta a' legiszszonyúbb
Jó éjszakát. Már dolgozóhoz fogott,
Kitárva áll az ajtó 's örjei
Hortyogva csufolgatják tisztetket
Megtömvén lévén, mert olyan savót

Habartam össze, hogy szüntőgy perel
Az élet a' halállal is felelték
Hogy melyikéi.

MACBETH. (hallgat.)

Hé, — ki az? Mi? pszt!

LADY MACBETH.

No most! Bizony felébredtek talán,
'S megtéve még nincs! A' szándék, nem a' tett
Gázol-le bennünk. — Csitt! Közel rakám
A' kardjokat, — csak megtalálható.
Köszönje hogy hasonló volt Atyámhoz
Altába, mert én vertem volna ált?
Férjem: Te!

MACBETH.

(Márczda lép ki a' háttal. A' Könyv tisztánjének kardjait
hozza több és hallasszen.)

A' tett megvan téve. — Nem

Hallottad a' zajt?

LADY MACBETH.

Egy bagoly huhintást

Hallottam és a' prücsöktök énekét.

'S hát nem te szóltattál?

MACBETH.

Mikor?

LADY MACBETH.

Most.

MACBETH.

A' hogy

Lejöttem?

LADY MACBETH.

Akkor.

MACBETH.

Hallgass! —

Ki fekszik ott a' második szobába?

LADY MACBETH.

Malcolm.

MACBETH. (véres kezét nézi)

Be gyász tekintet ez!

LADY MACBETH.

Bolond eszűség gyászának mondani.

MACBETH.

Álmában egyik nagy kacaját ütött

A' másik ezt nyöszörgő: Gyilkolás!

'S egymást felüsték. Megdőböntem én,
'S hallgattam őket: Burgón suttogott
Belőlek egy mély szent imádkozás —
'S megint aluttak.

LADY MACBETH.

Kettő fekszik ott.

MACBETH.

Az egyik így kiálta: Isten őrizz!
A' másik: Ámen. 'S borzadásakon
Némán fülelve, mintha engem e'
Hóhér kezekkel láttak volna is!
Gégémbe fult az Ámen én nekem
Hogy ők az Őrizz Istent eldadogták.

LADY MACBETH.

Minek merülsz-el olly mélyen?

MACBETH.

De mért

Nem tudtam Áment én is mondani?

Áldásra nékem volna legnagyobb

Szükségem és az Ámen fenn akadt!

LADY MACBETH.

Efféle tettet nem kell rázni mert
Megháborodnék, aggságán uszunk.

MACBETH.

Ugy tetszik, egy szó így kihozott.

Ne alugyatok! Macbeth álmot ő!

Ártatlan álmot, a' gond össze-hányt

Sz a' lát feloldó álmot, ált-dőfi

Az életet naponként meglepő

Halált; az izzadt munka fürdejét

A' buba' sajjó lélek' balzsamát

A' nagy tenyészet második futását

A' Lét' leginkább tápláló szerét

E' másad izi vendégségekor.

LADY MACBETH.

Miket hobogsz Te?

MACBETH.

'S e' szó a' szobán

Kongott keresztül — ez meg így felelt;

Ne alugyatok! Glámisz álmot őlt!

'S már Cawdor is majd mind ébren leszen

Mán túl az álmom futja Macbethet.

LADY MACRETH.

Ki volt az a' ki így kiáltozott?
Oh érdemes Thán, hogyha illy beteg
Fővel tekinted e' dolgot, dicső
Erőd egészen elhagy. — *Menj vinért*
'S mossd-el kezéről azt a' csúf jegyet.
De mért hozád e' kardokat veled?
Eregyj csak ismét, tedd helyekre 's jól
Mázold-be vérrel alvó őreit.

MACRETH.

Nem én azokhoz többé. Borzadok
Ha nézem a' mit tettem. *Menj te bé.*
Én nem merek már.

LADY MACRETH.

— *Ingó gyáva szív!*

A' kardokat ~~hát~~. (*Kiszítja azokat Macreth kezéből*)

Alvó 's a' Halott

Csak kép. Csupán a' gyermek szem remeg
A' festve lévő ördögtől.

4. *HARMADIK FELVONÁS. Második Jelenés.*

LADY MACRETH.

Inkább veszt az ember

Mint nyerne hogyha ohajtása már
Béült 's nyugalma még sincsen belől.
Jobb az maradni a' mit eltörünk
Mint a' törésen velt kínzó öröm.

(*Macbeth 34.*)

Hogy jársz te férjem ily magánosan?
Mért gyáva képek mindég társaid?
Mély búdnak azzal a' kin támadoz
~~Szjába keltett roham szállam.~~
Oly dolgon a' min nem segíthetünk
Minek törődni? Meg van a' mi meg van.

MACRETH.

Kigyónk darabba' van de ölve nincs!
Sőt össze-forr majd, ismét ép leszen
'S bűnös kezűnknek gyengén tett művét
Megélesültebb fog közé csipi.
De várj csak, inkább
Szilakba törjék mind a' két világ
Zavarba jöjjön a' dolgok folyása
Mintsem hogy ilyen félelmek között

Üljünk ebédhez, szálljunk ágyba hol
Vad álmodások kinja borzogat.
Jobb a' halottal, a' kinek, helyéért
Nyugalmat adtunk, együtt porlani,
Mint elmebeli kínzó padra így
Vonatra rángatózni szüntelen.
El van temetve Duncan és az élet
Hideglelési güreseit kiállván
Mostan szelíden alszik; legnagyobb
Tettét sűtő rá a' Rossz-lelkűség,
De már se méreg sem ravasz gyilok
Se lelki *inség* 's külső támadás
Nem bántja többé

LADY MACRETH.

— *Jen Férjem, Királyom,*

Derítsd-ki azt a' ránczos homlokot,
Vendégeiddel légy ma vig 's vidám.

MACRETH.

Készültem erre *Lelkem!* légy te is
Kérlek 's leginkább Banquet vedd körül;
Szem szájránta szives gondodat
Mutassa, mert e' kétséges címünket
Hízékedések ömlő árja között
Kell még feresztünk, arczunkon szines
Nyájaskodások rejték a' szivet
Hogy voltakép *ne lássék.*

LADY MACRETH.

Hadd-el ezt.

MACRETH.

Oh Skorpiók *pezzegnek Édesem*
Én bennem. El még Banquo 's Fleance, tudod,

LADY MACRETH.

Örökre ők sem bírják élteket.

MACRETH.

Még az vigasztal, hogy kirúthatók.
Légy csak vidámon hát, monostori
Repdeskedését még a' denever
Nem végzi 's a' bús színű *Hokste!*
Szavára a' rét 's erdő bokraim
Lakó hogár nem dongja álmosan
A' lassudozva szálló éjszákát
'S egy borzadással töltő tett leszen.

9*

LADY MACBETH.

Miféle tett az?

MACBETH.

Szívecském, maradj,
A' nem tudással értatlan 's ha majd,
Megvan csak akkor tapsolj. Jöjj vak éj,
Eressz homályt a' szánó nap' szemére,
Töröld-ki véres láthatlan kezéddel
'S szaggassad össze azt a' nagy kötést,
A' melly miatt én illy halvány vagyok.
Már szülkül a' fény, szárnyain suhog
A' varju a' köd leptte cser felé.
Szendergni vágnak a' nap' gyermeki
És a' bus éjnek préda körme kél.
A' mit gonoszság kezdett azt nagyobb
Lépcsője tézi biztosb lábra. Jer
Kérlek velem most.

4. *NEGYEDIK FELVONÁS. Negyedik Jelenés.*

MALCOLM ÉS MACDUFF.

MALCOLM.

Jer egy magános árnyba félre és
Sírjuk keservink mely súlyát ki ott.

MACDUFF.

Kardot kezünkbe inkább férfiasan
'S keresztül azzal a' jus tépdélón.
Uj szveggy otdit minden reggelen
Uj árva rogy-le, uj jaj verdesi
A' kék eget hogy boltja vissza zeng,
És mintha ő is száná Skóziát
Jajgatja a' bú' tört-sötétjait.

MALCOLM.

A' mit hiszek megkönnyezem, a' mit,
Tudok, hiszem 's ha változatható
Mihelyt barátomná lesz az idő
Mogtesszem. A' mit most mondál, igaz
Talán. De azt a' vad Tyrannat kinek csak
Nevét kimondva a' nyelv feldagad,
Jónak tekintéd egykor 's szíveléd.
Nem sérte eddig. — Én ifjú vagyok
Érdemre kaphatsz még is nála tán
Velem 's okosság értatlan szegény

És gyenge bárányt felkönczolni hogy
A' bosszus Istent csendessé tegyük.

MACDUFF.

Én áruló nem volnék —

MALCOLM.

Macbeth az.

'S a' legnemesebb szív is tántoroghat
Midőn-Királyi Felség bizza-meg.
Lehetsz, megengedj a' kisvagy, de nem.
Csinálsz belőlem mást. Az angyalok
Mind fénylenek még ámbár a' jelesbbje
Lebult. Te a' Jó' szinét mutatod
De a' gonoszság is felölti azt. 1)

MACDUFF.

Reményem eltűnt!

MALCOLM.

Tán kétségeim'

Utján. Mikép hagyhatál te el
Olyan zavarban hitvest gyermeket
(A' szívnek e' nagy kínos lépcsőt)
'S még bucsuzatlan! Sértésül ne vedd
Kérlek gyanúmat, ez csak nékem áll-órt
Derek lehetsz te, bár mit higgyek én.

MACDUFF.

Szegény Hazám hát véred csak folyassd!
Fészkeljed Önnégy jól meg lábadat
Mert a' becsület nem mer bántani.
Viseld igádat, czime helyt marad!
Isten veled már Herczeg, oly silány —
Gaz a' minőnek tartasz engemet
Azon egész nagy Országért se lennék
Mellyet Tyrannunk' körme fojtogat
'S azzal keletnek kincse sem tessék.

MALCOLM.

Ne jöjj haragba. Bizatlankodásom
Nem oly határozott. Meghiszem, Hazánk
Csigáztatik, sir, vérzik 's mind különb
Sebekre virrad, azt is elhiszem,
Hogy sok vitéz felkelne jussomért,

1) Ezen két sornak az eredetiben 16-6 homofonizációját Jókai a magyarázat 's ill. Jókaihoz szent van fordítva.

Itt a' kegyes jó Edvárd is segítne
Néhány csarral. Úgy de felteszem;
Ha megtapodnám a' Tyrann' fejét
Vagy kardba szurnám, a' szegény Haza
Több vétkeket fog látni mint előbb,
Többet nyög és többféle úton
Az által a' ki felváltón helyét.

MACDUFF.

'S kit értesz ezzel?

MACCOLM.

Értem magamat.

Jól érzem, úgy megrögzött bennem a' bűn
Hogy a' midőn lesnék hűvelyem
Macbeth setéte hőfejéru' lessz,
'S határtalan meg bűnhődésemért
Ő benne a' Honny bárányt lelne - fel.

MACDUFF.

Oly kárhozott ördög, mint Macbeth, a'
Pokol fenéknek legioja között nincs.

MACCOLM.

Igaz, hogy álnok és vérengző
Mérges, pazérló, fajtalan, csalárd
Fűvésny 's akármely bűnbe, mely nevet
Visel, belé vsg. Mit használ? az én
Bujálkodásom meg fenéktelen.
Nincs annyi lyántok, hitvestek, ki nem
Vérén idősebb Ászronyt 's szűzet a' kik
Lecsillapítják hajhász kéjemet,
'S eluzna minden korlátot hevem
Ha tartalékot lelne. Jobb tehát
Macbeth tetteket, mint én, ily Király.

MACDUFF.

Mértéktelenség is tyrannkodás,
Miatta már sok legfőbb Thronus is
Korán Gres lett 's több Király bukott-meg.
De még azért ne hagyj azt a' mi Tied,
Gyönyörben uszhatasz kényre tétova
'S látszodj hidegnek, szedd rá a' világot.
Unttig Hazánkban a' hajló fejeznép
'S oly saskeselység csak nem bánt hogy azt
Mind bétemessd a' hány egy öt leső
Királyt szemem tart.

MACCOLM.

Még ezen kívül

Oly éh fukarság vert fészket gonosz
Szerkeztetésű véremben, hogy én
Jószágiért leölném a' Nemest,
Egy kincset a' más házát veztené,
'S a' kapsiságot minden ily csipés
Csak ingerelné bennem. Uj meg uj
Fortélyt koholnék gazdagságokért
És tenkre tenném a' jelesbket.

MACDUFF.

Az ily fukarság mélyebb gyökerű
'S ártalmassabb szelítt-égszású mint
Egy nyári repkény hévé, — az vala
Elhullt Királyink láto; még se tartis —
Kincstára gazdag Skótzianak, ez
Tied leszen bétöltni vágyodat
'S mind ezt egyeb nagy virtus elfedi.

MACCOLM.

Ha volna bennem! Úgy é a' Királyhoz
Mértéktelenség illik 's kegyelem,
Alázatosság, meg nem rettenés,
Erő, kegyesség, érdem ismerés
Jószivűség és ingatlankodás
'S keblemben ilyes még egy szakra sincs
Hanem csak a' sok útu vétkeim!
Poklokra öntém én, mihelyt hatalmam
Lehetne a' szép egység tejét
Zavarba hoznám a' köz békeséget
Nem látna a' föld többé egyezést.

MACDUFF.

Oh Skótzia! Skótzia!

MACCOLM.

Szólj most, előbe adván képemet
Méltó az ilyen hogy Király legyen?

MACDUFF.

Király? Je, arra sem méltó hogy éljen.
Oh! egy hamissan felkapott Tyrann
Véres kezében sínló Nemzetem
Mikor ragyog-fel néked jobb napod!
Ha Thronusodnak örököse itt
Szülői ágját így csufolja-meg

'S fejére átkot mond önnön maga. —
 Kegyes fejünk volt nekünk jó Átyád
 És a' Királyné, a' ki szült, gyakortább
 Volt térdein mint állva, a' míg élt
 Megholt naponként. ¹⁾ Már Isten veled,
 Én Skótzia! ily vétkekért kerülém
 A' millyeket magadra halmozol.
 Reményem itt, oh szívem, megszakad!

(Móni ábr.)

MALCOLM.

Ez a' nemessen csapdosó harag
 Melly a' derekség tiszta gyermeke
 Setét gyanúmat, Macduff! szelylett úzú
 'S becsületedbe bizoni kead ösztem.
 Törébe csalni a' sántáni Macbeth
 Ily lépek által rég' inszelkedik
 'S az őrizett-meg csak, hogy hirtelen
 Hitelt nem adtam. Most az Ég Úra
 Legyen bizonyosság köztem és közötted
 Hogy, vissza-véven önn-rágalmamat,
 Tanácsaidra bízom lépéteimet.
 Mind tettefésék, próbák, esküszöm
 A' rám ruházatom vétkek' mocskáit.
 Asszony nem ismer engem még, hitet
 Nem szegtem, a' mi voltaké' ersyüm.
 Azt sem vevém-fel; ígéreteimet
 Habzó tekervény nem csúfolta-meg:
 Az ördögöt sem áródnám-el én
 Pajtásinak 's a' tiszta lelkűség
 Előttem olyan kedves mint az élet.
 Csak most hazudtam elsőbbszer 's magamról!
 De már, úgy a' hogy' tisztádan vagyok
 Tied leszek 's eltiprott Honnyomé,
 Hová elindult már előre tüz
 Ezer vitézzel a' derek öreg
 Szívvard, midón te, még itt sem valál
 'S intére vár. Jár, éjruk-bé, igaz
 Léven ügyünk, oh Ég bárcsak te is
 Segitenéd. De mért hallgatsz-el így?

MACDUFF.

Egyszerre-ilyen kedvest, és nem azt

¹⁾ Ez a' kifejezés a' Bibliából van véve. M. 1. 2. 1. 2.

Bajos megértnem. ^(Kérlek Mestert)
 Nézzd vallyon ki ez?

MALCOLM.

Nem ismérem, de földim
 MACDUFF.

Ah, hozott

E' földre, Isten, Bátya.

MALCOLM.

Már tudom ki?

Hárítson. Isten ily nem ismerést
 Minél előbb el!

MENTETH.

Ámen, erre Szár.

MACDUFF.

Hát Skótziaiban dől még a' Gonosz?

MENTETH.

Szegény Hazánk! ha belsejébe néz
 Megrázkodik rá: már ne hítja senki
 Többé Anyánknak, sírunk ő, a' hol
 Csak a' dologhoz nem tudó mosolyg.
 Hol jait ~~szorongat~~ nyugónak a' szetek
 És senki nem tesz róla! Balgatag
 Ábrándozásnak tartják a' vadult
 Bánat' haragját 's a' halál harang'
 Csengten-ang van e' kérdés: ~~Kinek?~~
 Hol a' jelesobb Hős előbb elasz
 Mint a' kalapján rengő kis virág.
 A' hol betegség nélkül jó halál.

MACDUFF.

Rajzod heves, de úgy van, fájdalom!

MALCOLM.

Mi a' legujjabb baj?

MENTETH.

Kacskaj beszélni

Arról minek már egy órája mult,
 Ujjal rebegtet minden pillanat.

MACDUFF.

A' hitvesemről mit tudsz?

MENTETH.

Jól vagyon.

MACDUFF.

És gyermekim?

MENTETH.

Jól is.

MACDUFF.

Nem dulá —

Fel a' Tyrannus békeességeket.

MENTETH.

Hogy eljövék mind békével valának

MACDUFF.

Ne törd úgy a' szót, mondj több híreket.

MENTETH.

Egy hírrel a' mint elfásulva jöttem
Számos Nemesség' vesztét sugdosák
'S el is hiszem, mert a' Vérengző
Sergét kiállni láttam én magam.
Mostan lehetne Őt megcsípni, mert
Pillantsatok csak Skótzsiába bé
Talpon lesz a' Nép, és még Asszony is
Elég rogad-fel kardot csak hogy őt
A' meggyűlltetet vér temesse-bé.

MACCOLJ.

Vigasztalódjék, épen indulunk,
Ált engedé már a' jó Anglia
Szwíward Vitézet a' kínél külömb
Hóst a' kereszténen föld még nem szüle
'S vezér szavára tíz ezer morog.

MENTETH.

Bár én is ilyen jó vigasztalást
Tudnék! de bennem oly szók pesgenek
Mellyekhez egy vad pusztá kellene
Hogy őket ottan ordítsam-ki és
Fülhez se hatván szállé vájjanak.

MACDUFF.

'S tárgyak miféle? Országos dolog?
Vagy egy személy kap csak tört általak?

MENTETH.

Megosztja e' büt minden jó szívú
Ámbár csupán Rád omlík a' tehet.

MACDUFF.

Ha engem illet mond-ki hirtelen.

MENTETH.

De nyelvemet, ha szóll, ne hogy füled
Örökre meggyűllöje, mert vadabb

Hang nem csapá még meg.

MACDUFF.

Hah! már tudom mi

MENTETH.

Kastélyodat meglepték 's hitvesed'
És gyermekid' levágták, — módjokat
Elébeszéltem annyit tenne mint
Halottaidnak vérekben köptült
Halmokra döfni 's vetni téged is.

MACCOLJ.

Irgalmas Isten! (Nemzet-Éneke) Ember, mit művelsz?
Ne vágd szemedbe úgy bé kalapod',
Adj szót kinodnak. A' megfalt keserv
Dagadva fur viv míg' szívet rezesz.

MACDUFF.

'S gyermekimmet is

MENTETH.

Hitvest, gyermeket
Cselédet és a' kit csak feltének.

MACDUFF.

'S ott nem lehetnem! Hitvesemet is
Legyűllökák?

MENTETH.

Le, mondam.

MACCOLJ.

Végy erőt

Főzzük-ki most jól bosszunknak szered,
E' sebre írul.

MACDUFF.

Nincsen gyermeke! 1)

'S minden kis apró angyalaimat?
Azt mondtad úgy é? poklok' ölyve, oh!
Egyszerre lőtt-le kis galambjaim
'S anyjok küéz!

MACCOLJ.

Törd, a' mint férjji tőr.

1) Mely dicsően van felelteték az hogy kijávan lé-
szának már most, mert én Macbeth' gyermekét em öle-
hetem-meg úgy mint ő az gyermekét, mivel neki alotta
gyermek. — Hővölés e' helyről az egész Nooka kö-
veteltek.

MACDUFF.

Tűröm, de érzem is mint férfinak kell.
Felejtsem a' mi élt 's nincs! nem lehet,
Nézz az Ég 's nem fogta pártjokat?
Macduff! bűnöd vont ő rájok halált.
Szegény fejem! Nem, ők nem vétkesek,
Miattam estek-el! Szent Ég, teríts
Nyugtot felikbe.

MALCOLM.

Tedd ezt fegyvered'

Fenő-kővévé, kinodban dühödj-fel
Légy éles és nyers tompulás helyett.

MACDUFF.

Oh sirni tudnék mint az Asszonyok
'S fennhejjázással szókát hajtani,
De, felkönyörgök inkább, Ég: te hozzád
Hagyj Skótzsiának ördögével oly
Közel lehetnem szembe, akadály
Nélkül, hogy érje kardom és ha elfut,
Nem bánom akkor engedj-el bűnét!

MALCOLM.

Ez férfi hangja. — Menjünk a' Királyhoz
Kész nála minden, csak hűcsuzni kell,
Macbeth, megért a' lerázásra már
'S eszközt felülől nyújt a' nagy Bíró.

(Macbethhez látva.)

Kapard csak a' mit még szemed kívén
Mig hajnalatlan éjjeledbe tart.

5. ÖTÖDIK FELVONÁS. Harmadik Jelenés.

MACBETH, a' DOCTOR, és LEGÉNYEK.

MACBETH.

Ne hozzatok több hírt, hadd szökjenek mind,
Mit félek én, míg Birham' érdeje.
Felém nem indul Malcolm ki fija?
Asszony szülé őt. — A' föld sorsosa'
Titkához értő lelkek azt sugák:
Macbeth ne félj, mert Asszony szállta nem
Árthat Teneked. Hát csak szökjetek
Kétszínű Thánok a' légy Angolyok
Közé, ő szívembe nem hat félelem

1) Az Erődei itt az Angolyokat, Epicurusoknak nevez;
elfűlde Holingshead Kétféleje szöveg, mely azt mondja

'S ilkem repültte kétségekbe nem fül.

(Egy Legény felkiáltással jö-be)

Mázolja-bé az Ördög arczodat
Te rút savó-kép, úgy nézz mintha lúd
Volnál.

LEGÉNY.

Uram! jaj! tis ezér —

MACBETH.

Ludak? gaz!

LEGÉNY.

Uram! — Kalona —

MACBETH.

Dürzsöld-meg pófádat

Pirost mutass, ha félsz is, nyulszivű
Milyen katonák? Röngy! Halál! Fejednek!
Csak félelemmel tölt-el cseppü képed
Mást is. Miféle katonák? Kobak!

LEGÉNY.

Az Angolyok! ha szállanom szabad.

MACBETH.

Lódulj szineddél. Szejtón! ő a' fejem fő,
Ha megtekintem — Szejtón, mondom, ő pont
Végkép' felállit mostan vagy le vet.
De éltem én már! — eltűnt szebb korom!
Hervadt levél csörg ősi útamon.

Azt a' miből a' vénség által arat.

A' függni kész lét, szíves biztelet

Baráti hívség, nem remélljélelem.

Igen helyettek átkot, hogyha én

Nem hallánám is, mert előttem a' száj

Kész lenne hánggal tette 's a' szegény

Szív meg kitörni vágnék ellenem

Ha merne, Szejtón! (Szejtón lép.)

SZEJTÓN.

Mi a' paráncs? Szár!

MACBETH.

Nincs újabb hírünk!

SZEJTÓN.

Az a' mi már jött, úgy mondják, igaz.

hogy ahán az előbb a' Skótzok csak egyszer ottok exp-
jón 's akkor is kezes. SIEVEENS.

1) Szejtón, Macbeth' meghitt Vezér.

MACRETH.

Vágok döfök hát a' mig csontomon
Csak egy szelet hus függ. Pánczélt ide.

SZEPTON.

Nem sürgető még.

MACRETH.

Váll közé vele.

Küldj több lovasz szélytt, nyargalják körül
E' tájt 's legelső fura azzal a' ki
Fél vagy szepegve csak megmotszan is.
Pánczélt nekem. (a' Doloshoz) Hát hogy van 1)
a' beteg?

DOKTOR.

Testébe' nincs baj. Lelkében keverg
Csendjét rabolva-hajlami-képződés.

MACRETH.

Gyógyítsd az ellen. Nem tudsz faggatott
Észet helyre hozni és magát bevájt
Bát elsimítani? nincs szer, mely kiírta
Az agyvelőbe írt kint? adj szelíd
Elhallatót 'a' költés úgy fel a' kebelt,
Hogy a' szívet ne fojtja több teher.

DOKTOR.

Gyógyítson ilyest a' beteg maga.

Ötödik Jelens.

MACRETH, SZEPTON, KATONÁK. Dolos és sáskák.

MACRETH.

A' vár falakra zászlóinkkal. Azt
Zugják szűnetlen: Jónak. E' kemény vár
Az ostromot kaczagja. Hadd beverjen
A' vár sereg a' míg éhezés
'S halál veriék testeken fanyalg.
Ha nem nevelnek hozzánk tartozók
Őket, zuhogva szembe szállanánk
'S honnyokba vernők vissza seregeket.
(Eszelést nézve más szóval jön keresztül szörny állat-
tűzök hallatának.)
Kik zajgnak kinn?

SZEPTON.

Asszonyok, Királyom! (E)

MACRETH.

'S én szinte, tőbbé még se rezzenek.
Egykor pedig leit a' hideg, mikor...
Bagoly hubintást hallék 's egy mesén is
Ha rémletes volt elhültem, valónak
Hívén, de már sok gyilkolás között
Gázolva vérem edzette hideg.
A' borzadásnak szörnye ön maga
Se undorítva félelmet belém.

(Szepton vánszolja.)

'S min joigatának?

SZEPTON.

Megholt a' Királyné.

MACRETH.

Érhette volna később is halál, —
Ily hír időt felt' volna máskor is.
A' holnap, ismét holnap újra holnap
Igy lépdegelget napról napra míg
Az észbe-fogható vég percére jut.
Bolondokat vitt minden tegnapunk
Felvirradása a' porló halálra.
Aludj aludj-ki lengő gyertya te!
Az élet úgy is csak ballagdogáló
Árnyék, amollyan kábult Alakos
Ki a' színen egy-óráig habar, — dül
'S nem hallja osztán többé senki is.
Egy balgataktól elcsodált vagy
Melly csak bohó hang és értelme nincs.

Ütődik Jelens.

HÁLGÓLYI Király-Herceg, Macbeth meggyötörte vára,
Hírrebe.

Hív szívetekkel hív számót vetek
Minél előbb hogy egyaránt legyünk.
Thánim-Rokonjain! Mán-túl, rendelem
Hogy Grófi névvel éjjen mindenik,
Ti vagytok ilyek Skótriában első;
Egyébbhez a' mit új időnk kíván
Mint visszahívni meghönnystánúit
Barátainkat, a' kik bujdosással
Kerülgeték-ki Macbeth visga törét,
A' most eljett Gyilkosnak pedig
Elékeritni véres szolgálit

10

1) T. i. a' Királyné Lady Macbeth.

Mint a' Királynéúit is, kiről
 Azt zúgatók, hogy késsel önmaga
 Végezte éltét egyenként fogunk.
 A' mint idő hely 's mérték intetet.

Minden dolognak rendbe jóni kell
 Ha a' kegyelmes Isten rá segít.
 Fogadja hálám' még egyszer kiki —
 Szconéba ezzel 's rám a' koronát.

*Az ezen fordításához tartozó Értékezés a' fordításról 's nyelvről való éléről, a' következő
 Negyedik valamellyülébe fog jóni.*

DÖBENTSI GÁBOR.

10.

Garvénak némely kifejezései a' Német nyelvről.

Hibázhatok, — de úgy látszik, hogy csak maga a' Nemzet nyelveti a' nyelvét; helyes esmereteiben való előmenetel által, — hogy, ha egygyes személyeknek iparkodásaik segítik a' Nemzetet a' Nyelv' művelésében, csak a' nagy Irók lehetnek azok, kik gondolatjaikkal egyszer-aminél kifejezéseiket is megkövetelték a' Nemzetet, vagy a' czélszerűságon használt nyelvnek, bemutatott remek-példája által ügyelmetessé teszik a' Nemzetet ideáinak kölcsönös relatiójokra (*Beziehung der Ideen*) és hogy a' Grammatikák és a' Szótárak mind azon munkákkal egygyütt, mellyek a' Nyelv-tudomány ezen két fő-juunkáit előre készítik, és foglalkozást kipótolják, nem cselekedésnek egyebet, mint a' Nyelv-cultúrájá' eddig elért leptsőjét megmutatják, a' közönség előtt esmeretessé teszik, és systematica rendet magyarázásokban és szabásokban elő-adják; de mindezek mellett keveset tehetnek a' nyelv' fellyőbb emelésére.

A' nyelv' tökéletességére megkívántató dolgok e' következők: 1-ször, hogy eleendő szók és szóllás formák legyenek minden fontos megfogások, 's azoknak minden megkívántató színekkel való kifésztésök számára, mellyekre szükség lehet a' beszéllőnek, minden érzései és indulatjai kifejtetésére, 's a' beszéd czéljai elérésére; 2-szor, hogy ezen szóknak szorosán meghatározott értelmök legyen, avagy oly megfogásokkal legyenek össze-kötve, mellyek azon szók mindeneknek, a' kik értik a' nyelvet, elméjükben egyformán, és meghatározott módon gerjesztetnek; 3-szor, hogy a' nyelv ezen szóknak össze-helyheztetésükre számos; gondolatok' össze-köttetésökhöz alkalmaztatott, és a' jó izlésnek tetsző formák nélkül ne szokásödjek. A' két' első tulajdonságot a' nyelv' *lexicographia*, a' harmadikat *grammaticai* tökéletességének lehetne nevezni, mivel a' szóknak számok és értelmök Lexicon által, az össze helyheztetés' szabásai grammatikák által tartatnak-meg. A' nyelv' *bősége*, *meghatározottsága* és *hajlékonysága* (*Bequantität*) más három tökéletlen ugyan, de még is a' dologra mutató kifejezésök ama tökéletességeknek.

Van egy dolog, mely azon vélekedésre, hogy a mi (Német) nyelvünk szűkölködik elegendő szavak nélkül, alkalmatosságot adott. És ez az: hogy a mi tudományos előadásunkban, sőt a mindennapi beszélgetésünkben is más Nemzetektől kölcsönözött szavakat egyvelítünk. De nékem ezen hiba nem igen nagyknak látszik lenni. Igaz ugyan, hogy az nem jó, nem kedves dolog, hogy külföldi szavakat vegyítünk nyelvünk közé, mivel azt hisszük, hogy az azokkal öszszekötött ideákat ki nem tehetjük németül, és azért nem is kerülnék el azokat. De ezen fogyatkozása nyelvünknek közönséges a leg több nyelvekkel, és egynél sem akadályoztatta az ékesen - szóllásnak legnagyobb virágzását, és a nyelv tökéletes Culturáját. A Római nyelv nagy számmal vett fel Görög szókat, és soha sem többet, mint mikor legjobban volt kimívelve. Hasonlóképpen a Franciaik is kölcsönöztek a Latinusoktól, és az Olaszoktól, az Anglusok a Franciaiktól szókat és szóllás-formákat, és naponként most is ugyan azt cselekeszik. De csak nem elkerülhetetlen is az, hogy egy Nemzet, a mely mástól tanul, és annak írásaiból esméretét, tudományát bővíti, annak nyelvéből az új ideáknak megjelölésükre, szókat is kölcsönöz.

Egyébbérint igen hasznos munka, a nyelv tudós megismerése végett a dialectumoknak a könyvekben bevett nyelvtől való eltávozásokat, és a szóllás-formáknak a különböző időkben volt változásaitat megvizsgálni, és feljegyezni; de a nyelvnek ezen elrejtett kincséből, mellyek különös tartományoknak tulajdonok, vagy az elfelejtettek-ből, mellyek eleinkéi voltak, a mostani nyelvet meggazdagítani; ez, azon munka következése soha sem lehet. Új szóknak a szokásban lévő nyelvbe felvételük, bátor milyc jök legyenek is, nem szótárok által, mellyek szókat felvesszik, és ajánlják, esik meg, hanem jeles írárok által, mellyekben szerencsésen éltek velek az írök.

A szók elegendő bőségük után, azoknak értelmük szoros meghatározottsága legszükségesebb tökéletessége egy megérett és tökéletes nyelvnek. Ezen meghatározottság nélkül a beszélőnek nem csak lehetetlen, világosan beszélni, az az: azon ideákhoz, mellyek az ő elméjében vannak, a halgatójának elméjében tökéletesen hasonló gondolatokat gerjesztani; hanem nehéz is lesz neki, ékesen szóllani, holott az ékesen szóllásnak legfőbb segítők eszköze, oly szóknak választása nélkül, mellyeknek finomabb mellesleges megfogásai a szó főbb értelmének benyomását segítik, szűkölködik azon nyelv, mellyben az említett mellesleges megfogások még nincsenek elegendőképpen megkülömböztetve.

Azomban ezen pont mellett is az találatik, hogy azon tökéletesség, mellyet kerestünk, a Nemzet lelkében *) fekszik, és csak ez által közölthetik a nyelvvel. A mely

*) Eppen az akadém és is mandani a Ministera' tavalyi II-ik Negyedelen az érd. Közöségget hallott, a Magyar nyelvről írt beszámolóban (§ 15.) a hol az állom: Nem elégigen több vagy kevesebb nyelvcsodának, vagy tudás, jó írási módok, sőt a Nemzet' kultusából részben állate sem arra, hogy mellyik szók, és szóllás-formák lehet és kell bevittek nyelvünkbe, mellyeket elbeszél, vagy kiemél, ha ide már lejt azaz eszközök vannak, vagy ha még ahiotyanak, de sem venni. Arra az egész Nemzet helybehagyása, és meggyőződés kívántatik. Ez oly bizonyos, világoslat az tapadhatatlan hogy több más, sőt több ezer embernek (p. o. az elbeszélőket, elolvasókat, bátor egyébként pallonozott számos Magyarok) oly különös érdek lehet, melly meg sem egygys az egész Nemzet érdeke; valamint az is bizonyos, hogy a nyelv köze, mellyek bevitésének, és mellesleges ugyan azért az egész Nemzetnek van jussa, azaz is inkább, mivel az egész Nemzet talán-fel az, és sok szókotok által vitte azon állapot a mellyben van.

dolgokról a' Nemzetnek esmérteit még homályban vannak; ugyan azokról két értelműek, és hazók lesznek kifejezései. Azon mértékben, mellyben a' dolgoknak tulajdonságait nagyobb bizonyossággal megismeri, nagyobb világosságra lépnek, 's meghatározottabbak lesznek azon jelek is, mellyeknél fogva a' nyelvben a' dolgoknak neveik osztogattak. És így a' tudományoknak előbb kell mivellettüdniök. Ha azok a' tökéletességnek azon léptőjére felmentek, mellyen az embernek megfogásaiban a' világosság és a' homály egymástól elválnak, (*Opinionum commenta a naturae judicis,*) — a' hol az ember észre-vonái mit tud, 's mit nem tud; akkor a' nyelvből, mellyen azon tudományok szólnak, több 's több szavak enyésznek-el, mellyeknek megmagyarázhatatlan értelműök van, mivel magok a' megfogások is elenyésznek, mellyeknek valóságos (*realis*) tárgyak nincsen.

A' nyelv' azon része, melly leghamarább jut az értelemnek szoros meghatározottságára, az, melly testi és látható tárgyakat jelel-meg; sőt a' régibb időben, a' hol egyedül csak a' testi értékeknek tárgyai foglalatostokdatták az embernek figyelmességét, és ezen érző testmivazerei még élesebbek — ezen időben némelly tulajdonságai és változásai, mellyek a' Nemzet' észrevételének körében előfordúlnak, pontosabban jelel-tetnek-meg, 's a' nyelvben nagyobb számmal vannak a' látható tárgyakat rajzoló nevek, és kifejezések, mint a' tökéletesebb elmébéli Cultúrát' következő periódusában.

A' mivellett, és mivelletlen nyers nyelv közt lévő valódi különbség azon részben van, mellyel láthatatlan tárgyak, lelki tulajdonságok, elvont (*abstractiva*) megfogások, logikai, erkölcsi, és politikai relációk fejeztetnek-ki.

Éppen azon okból, mellynél-fogva valantelty nyelvben a' szónak értelműök nem lehet azorosan meghatározva, ha azoknak, a' kik ezen nyelvvel élnek, a' dologról nincsenek meghatározott megfogásai, éppen ezen okból, mondom, szükségesképpen következní kell, hogy, míg valamely Nemzetben az elmébéli és erkölcsi dolgokról lévő megfogások meg nem egygyeznek, a' vélekedések különbözök, az esmértek nincsenek közönségesen elterjedve; addig a' szónak meghatározottságok sem lehet közönségesen egyforma. Mennél nagyobb, vagy kisebb mértékben mentek által a' Filozófiának vizsgálódásai *) a' közönséges megvilágosodásba; annál több vagy kevesebb meghatározottság lesz a' nyelvvel való élésben is. De a' köz-nép, mellyhez a' tudományos esmérteknek elő-menetele, az elvont megfogások' elválasztásában és össze-kötésében, (*Analisis et Synthesis*) által nem hatott, a' nyelvvel való élésben mindég meg fog tartani, vajamit azon bizonytalan, habozó-értelmű szavakból és szólás-formákból, mellyekkel a' régi időkben éltek elei. Sőt, minthogy ezen Népek az embereknek megvilágosodottabb, 's cultusabb részével különböfélé össze köttetésben lévén, erre is és annak nyelvére nem kis befolyása van; mind addig határozatlanok maradnak sok kifejezések, mellyekkel a' közönséges társalkodásban élni szoktak, míg közönségesebbe léssen — — — minden rendek közt a' megvilágosodás! **)

MAGDA PÁL.

*) *Cultura animi Philosophia est.* Epimod Cicero.

**) Szabad légyen az is megemlékeztetni az érd. Olaszról azon állítására, melly az említett értékeknek' utóbb f-ában találhatók: Csak az a' Nemzet bensíthet és lehet szépen, felségesen; melly az igazat, a' jót, a' szépet, mint hajdan a' görögök, meg is emelte, érel is elevenen. — Es imé: Csak az igazságos erbe mivellettök, óvsa és jó földi Nemzetnek lélek mivellett, nép és tökéletes nyelve. —

11.

A Z E M L É K E Z E T .

Hol a' nap búcsualkonyával
 Kieált sötét pusztát hagyott,
 Egy Istenné bájszállagával
 Reánkviradva tün-fel ott.

Így él a' hold' tündér világa
 Az éjborulat' szőnyegén,
 Így a' hajnal' piros virága
 Kelet' mosolyra gyúlt egén

Elhúnyt tájak felé evezni
 Buzdúl az ész, az érzet.
 Pillangószárnyon lengedezni.
 Jó hűsen az Emlékezet.

Olykor sebő tekintetével
 Gyászban mutatja udvarát;
 Majd ödvözítő tárt egével
 Őkel-meg úgy mint hív barát.

Meleg, forró, és langy ölcébe
 Most élvedezni von, 's ragad;
 Most süllyeszt teljetlen körébe,
 'S minden vidor kéjt megtagad.

Nem egyszer vad bűnbát emel-ki
 A' csendnek karjai közül;
 Ekkor riód-fel-már a' felki
 Önvád, 's terhével szívre dől.

Te vagy, Te vagy! ismerj magadra,
 Ki a' ködöt szétrombol,
 És múltba-tévesztő utadra
 Kész szellemink' kalauzolod.

Te vagy, Te vagy! ki szatóninket
 Birod más-más vidék között;
 'S jősz méha-ostorozni fejeket,
 Vagy az örömfényt küldözöd.

Szállj mint honlánggyújtó saikrázat
 A' szendörgő Magyar felé;
 'S haljon-meg a' gyarló alázat,
 Őt lobot villants belé.

Légy búszake térítő minálunk,
 Buzogtassd győző lelkedet;
 Így benned Órangyalt találunk,
 Ki e' Hazában ébredett.

MARÁY GYÜGY.

AZ ÚJ-MODI WERTHER.

„Élni többé nincsen kedvem,

„Ez mai nap lementét

„Lehetetlen már el-érnem,

„Mert Pepimnek szerelmét

„Elvesztettem örökre!

„Átok már ez életre!”

Leragadja a szerelmes

Úrfi ezzel pisztolát,

Hogy ne legyen késedelmes

Metszai élte' fonalát;

Kisiet a' szabadba

Egy elnémult magányba.

Önnét el fut a' szán folyó'

Bükfa erdős pártjára,

Hol szomorgóan le hajlót,

Aggúzek' árnyékára

Nem' vehet a' nap sugárt,

Hol még kevés ember járt.

A' Víznek ravaszéja

Itt a' szannal üszvehül,

Mélyörvényes bugyborékja

Viszsa-csapva szörnyen dől;

Természet e' Scénája

A' hajat felborzasztja.

Itt az Egekre tekintve

Zokogva sir a' Szegény,

Kedvesétől megvetetve

Halni akaró legény,

A' Síron-túl tán jobb lesz, —

E' világtól búcsút vesz.

A' serpenyőt fel porozza,

A' csóvben két önot vert,

Homlokának arányozza

A' gyilkoló tűz fegyvert;

Csak a' lövés volt hátra —

Hogy meghökként egy tárgyra.

Egy virgancz pásztor-leánya

Erre hajta juhait,

Mint a' vidám nő-szarvaska

Szókik, fűnczöl- 's daljait

Vig trillával éneklí,

Az Echót felingerlí.

Úrfi a' dal' báj-ereit

Álmokodva csendálja,

Az éneklő kellemeit

Nyelő szemmel bámulja,

Karjait ki terjeszi,

Fegyverét így elejti.

Édes érzés fogja körül

Természettől lágy szívét,

Az életnek émet örül,

Érzi az inger' hevét;

Szerelme felgerjedez,

Ölelére epedez.

A' szép nyelvére kacsint

A' reszkető Úrfira,

Eget-győző szemekkel int,

Hívja a' zöld pásitra

Hogy üljön-le melléje,

Nyújtja kezét feléje.

Örömmel engedelmes lett

Az Uracska — sietve

Lánya mellé heveredett,

Viszsa-téve jó kedve,

Pepi' gögjét felejti,

Bohóságát neveti.

Lánya könténye' fodrával

Úrfi' izzadt homlokát

Törülgeti, és csókjával

Illetli láng orcáját;

Fejét melyjére tenni

Engedi, 's ott pihanni.

Öszveszáradt víz-csontjai
 Helyet a' rút halálnak,
 Kerekded puha karjai
 Egy gyönyörű leánynak
 Úrfinkat ölelgeték,
 Az egekbe emelék.

A' halál' bús gödre helyet,
 Az ékes nő' ölébem;
 Ellen-sorotól nem reménylett
 Édes kény' kellemben
 Kiván örökre élni,
 'S így élve elenyészni.

KISS KÁROLY.

A' SZŐLŐMÍVELŐK.

BALLÁDA.

Isten velünk, hív jobbágyim!
 „Várjatok-meg ebédde!
 „Mátyás ma vendégetek lesz
 „Több, ifjú vitézivel.

Így köszönte kegyelmesen
 Barátságos-felségesen
 Bőröczre a' nagy Király
 A' mint udvarába száll.

'S míg a' háznép serénykedett
 Szolgálhatni Fejedelmét,
 'S neki lángzó hő szívének
 Kimutatni szerelmét.

Es vitézivel kijára
 A' vidéknek látására;
 'S „adj Isten jó aratást“
 Mondá a' nagy vitéz.

És örül vala magában
 Látván a' dús kelleket;
 'S hogy sokszorta hajt-ki a' mag
 Mellyet a' munkás vetett.

Illy Fejedelem ne hamvadjon!
 Hogy állandó példát adjon
 Mint kell népet szivelni,
 'S annak javát kedvelni.

A' nap dél-pontjára hágott,
 A' mikorra a' Király,
 Készen várva már az ebéd,
 A' hús völgybe le-leszáll;

Mondván édes örömsében
 Bizva deli reményében:
 „Ha mindenütt így vagyon;
 „Áldás van a' Magyaron.

Ebéd fellett nyájás arczal
 Bőröczet megkérdészen:
 „Kormányát miként eléglik“
 Néki ezen válasz lén:

„Úrunk, Felség! hogy kegyelmed
 „Pórra pazarlod 's figyelmed,
 „Sebbedt szívvel vehetjük
 „Mert Királyunk szeretjük.

A' hűséggel a' nyíltság így
 Szakadallan együtt jár;
 Szól a' hív, de tőr is ha kell:
 Rejtékeny a' csapodár.

Mátyás a' valót szerette
 'S azt gyakran kikérdette
 Népiből, 's hof bizottság,
 Ott vagyon az igazság.

„Országomban szabad a' szó,
 „A' tettek van törvénye,
 „Rab Nemzet' Királya lenni
 „Hunyadinak nem kénye.

Est mondá a' nagy Magyar faj,
 'S rája így zeng az öröm-zaj:
 „Isten tartsa Királyunk!
 „Mivel nyíltan szólhatunk.

'S míg az arany biliköm most
Kézről kézre eljutott,
'S a' vendégek' ajkairól
Király-áldás harsogott:

A' réten a' sürgő ménék
Benne mint egy résat vevének:
E' vígságnak ünnepe
Hegyes füllel figyelvén.

Köztök a' Király' tűz-peje
Felségesen áldogált,
Büszke nyakán dús sörénye
Hullamként lefolydogált:

Csákó levén apja neki
Szájta magának vaddöki,
Hat országban nem volt ló
Mátyáséhoz fogható.

A' Király apródja által
Lovaglást rendeltete —
'S a' paripák gazdag fényben
Állnak már megnyergelve:

Mátyás a' barnára villant,
'S körüskörül-intve pillant
Bőröcz nyargal mellette
Mert szívét nem rejtette

Hogy az erdő hátra maradt
Egy szép völgybe jövének,
Mellynek belső hegy-oldalán
Termény szőlők fekvének.

Fenn a' szirtől Hollóvára
Néz-le a' völgy' áldására:
Ott fenn baglyok hahagnak —
Itt légy szellők vuhognak.

Ezen gyönyörű vidéken

A' Király megállapodt
Körülnézve mint fáradnak
A' jobbágyok itt amott.

'S látván a' szorgalmas népen
A' hó veríték miképpen
Csurog a' hév homlokról,
Lelke egy szép tetterre gyúl.

Néz; lesszáll a' büszke ménről,
'S legott egy szállóba lép:
Csodálkozva egybe vonult
A' dolgozó serény nép;
'S elnémult a' sürgő ének
Hogy a' nagy urak jövének,
És a' kies vinczér-lyány
Mégvonult elpirulván.

„Mért fel-hagyni a' dologgal,
„Jámborok, ha vendég jő?
Mért megszűnni a' dalokkal?
Jőj elé, kis éneklő.

Mond a' Király somolyogván,
'S a' leánykát kézen fogván,
Ásót kívánt adatni,
'S az éneket folytatni.

'S egyéb szorgos művelőként
A' földet felbontotta —
Hol egykor sok magyar bajnok
Nemes vért ontotta! —
Az udvariak pirúlva
Őt követni megszorúlva
Köveit — de ám legott
Kiki heven izadott.

Akkoron a' voltak ismét
Kényes finnyás Magyarok,
Kemény vassal villongani
Meg-nem'-szokott légy karok.
'S ősi virtusok' helyére
Idegen czikornya tére —
Magyar? szép hon lén neked:
Mért hagyád-el teleked?

Látva őket a' nagy Muskás
Felmenti a' dologtól,
'S mosolyogva önmagában,
Komoly szemmel imigy szól:
„Uly fáradtság szerzeménye,
„Mít gyakran egy óra' kénye
„Feláldoztat veletek! —
Ifjak! emlékezetek.

SÁSZI FÉNYEK.

FELSŐ MAGYAR-ORSZÁGI

MINERVA.

Harmadik Füzet. Mártziusz 1826.

12.

ÉSZRE-VÉTELEK

a' Selyem-Juhok' nemesítéséről, a' classificálás által.

Közönségessé tette Elsner Úr, több Uradalmak' Fő-Tiszte, a' Státus-Tanácsos Thuer Albert Úr Mőglini gazdaságheli Annálisaiban; melly a' következendőkben Magyarra fordítva adatik-elő, a' Fordítónak előre-bocsátott elmélkedésével együtt, mellyben a' Selyem-Juh-tenyésztésnek Magyar-országra való állandó, 's más gazdaságheli ágazatok felett való hasznos befolyását, igyekszik rövideden megmutatni.

Ha gondolóra vesszük, hogy a' természettől különösen megáldott Hazánk' terményei becseknek nem léttek miatt, a' föld-birtokost 's művelőt, melly szorongató, 's szűk környíl-állásokba helyeztetik; valóban ez a' gondolat leverő érzéssel tölti-bé az igyekző szívet, 's az ezen szükség' elhárítására, 's meggyőzésére fordított erőlködéseink, csak megkettőztetik fájdalomkat, és sorsunk nem javul. — 1817-ben a' Hegy-alja' vidékén, várták a' Szűret' beköszvetkezését, a' Termesztő az 1811-dikihez hasonló nemes termést várván, feltette, hogy ez, a' régibb időkhöz képpes, húzamos esztendőig tartván, várakozását nagy karnat fogja jutalmazni; sok kereskedők pedig, ebben a' háborúk' vége, 's az előre el-nem-látott új Finanziális systema' kezdete, 's ezek miatt a' kereskedés' megszűnése idejében, a' Hegy-aljai borok' vétele által gondolták heverő pénzüket hasznos hajtó állapotban tehetni. Mind ezen két rendbéliék, éltető szerencse helyett, szerencsétlenséget és veszedelmét találtak. A' termés a' kívánt' jóságtól messze, a' vevők' nagy concursusa iszonyú nagy árért, az észre-vehetőséggel fogyó pénz' állapotja, és a' bor' súlyósága pedig, a' második 's harmadik kézből vevőket elretentvén, elkészítették mind azt, melly a' speculálók' pusztulását eszközi. A' szerencse csupán azokat kereste-meg, a' kiket

F. M. Or. Minerva 1. Negyed. 1826.

11

vagy szűk környülállásuk kényszerítettek a' jókori eladásra, vagy béható eszük által, a' következő kedveltségeket által-látván, az egymás ellen törő, és megfélejtkezett vigyázatlan speculánsok' hibáit hasznokra fordították. Ezen szerencsétlen esztendő, erősebb külföldi vevőinket is, vagy koldusságra juttatván, vagy nagyon meggyengítvén, Lengyelország' nagy szegénysége, a' Muszka határi nagy adók okosták és okozzák leginkább hogy a' közelebbi esztendők' nemes termései, érdemlett árokon nem keltek, sőt a' jelenvaló időben olly alá-szállottak, hogy ha ez így maradand, a' szorgos munka, és nagy költségek miatt elfárad'tt szálló-míves, azon, enyhítő gondolatlól is megfosztatik, melly szerént nemes természetének fáradtságos, 's költséges művelése által, környül-állásait jó karbon fogja tehetni; szóval a' bor-termesztő' nyeresége, a' termés jóságának, és a' kiadott költségeknek nem megfelelő. — Az élet-termesztők' sorsa az elsővel megegyez, mert ennek árra gyakran olly alacsony, hogy a' reá-fordított munka sincs általa megfizetve, az ezen bajon való segítés, a' pálinka égetés sem ad illő nyereséget, 's ezen fábrikai eszűközöknek is határtalan megszorodása, az égetett-italoknak majd nem elkelhetetlenségét okozza. A' fában szűkölködő vidékek ezzel sem élhetvén, az előbb- említett bajnak inkább ki vagynak téve. Noha a' fában való gazdálkodást hasznos találmányok elő-segítették, de a' Gőz-apparátusok' drágasága, és az új dolgoktól való idegenkedés, 's az ezeket jól készíteni tudó mester-emberek', 's véle való bánók' ritkasága okozzák, hogy ezen hasznos találmányok, a' régi mód szerént való, nagy fa-pazarlással járó égetés' módját el nem nyomta. Minden esetre még is, ezen Technologiai ágazatját a' gazdaságnak, inkább tarthatjuk az Országra való néve hasznosabb befolyásónak, mert az ezekkel egyben kötött marha-hízlálás, és így készült' hizott marháékért, a' Kül-földről esztendőnként sommás pénzek érkeznek. — A' dohány 's más kereskedésben lévő plánták' termesztése is vigasztaló befolyással nincsen. A' mester-emberek', nap-számosok', és bérben fogadott cselédek' munkások' ára, 's bére, szinte illő mértékben nem lévén, az Ország' gazdaságbeli állapotjában, a' szorongató környül-állásokat nevelik mind addig, míg ezen elő-számlált' bajok iránt, kegyelmesen uralkodó jó Királyunk, 's az Ország Rendei, jöltévő elrendeléseket nem tesznek. — Csupán a' marha-tartás az, melly a' gazda' iparkodását meglehetősen jutalmazza. Ezek között első helyen áll a' Selyem-juh tenyésztés, ide értvén azt, hogy csupán oly helyeken, a' hol mind elégséges, ezen állat' természetéhez alkalmas nyári legelő, mind pedig elégséges téli-takarmány vagyon; mért egy-résztől, a' gondos utánna való fürkészés után világosan kijön az, hogy semmi marha a' legelő', és téli-takarmány' árrait oly gazdagon meg nem jutalmazza mint ez más résztől pedig ezen természért jön-bé a' legtöbb külföldi pénz, melly szükségünket pótolgatja. Ezen tenyésztésben tehát elő-menni, keltős kötelességünké válik, annyival is inkább: mivel ezen marha-tartás' ágazatja, folyvást tartó hasznainak állandó megmaradása iránt, több okaink vagynak, ú. m. Spanyol-ország háborús viszontagságai által a' nemes juhokból igen kipuasztult', 's Amerikai Colonisainak elvesztése által, pásztori élet-modját elhagyni kéntelen, 's rengeteg legelőjünek nagy részét Cereálisok' termesztésére fordítani, melly okból, számtalan vándorló (transhumantes) nyájait, sokkal kevesebb számú, egy helyben tenyésztett, (estantes) nyájakk váltották-fel. Lásd Ruffin és Ribbe 1825-ben a' Selyem-juh-tenyésztésről kijött Munkáit. Továbbá a' tapasztalás bi-

zonyítja, hogy a' gondos szorgalmatosságnak, és czél-arányos fogásoknak, ezen tenyésztésre igen nagy befolyása van; a' Spanyol tenyésztők pedig, elbizván magokat abban, hogy oly nemes gyapjút csak a' Spanyol-föld és Clima producálhat, ezen elbizakodottság őket annyira hátra-hagyta az elő-menetelben, hogy a' colossális kereskedői-lélekkel, 's hatalommal bíró Anglia, a' nagy fűnságú gyapjú' szűkit, melyet az előtt Spanyol-ország fedezett, sokkal jobban kipótolja, a' Saxoniában, Morvában, Szilozsiában, 's Magyar és más Országokban termett nemes gyapjúkkal; mivel ezen Országokban a' Spanyol-országból oda költöztetett Selyem-juhokkal való helyes bánás, és ápolgatás által, a' gyapjú is annyira mag-nemesedett, hogy a' Fábrikások' és Nagy-kereskedők' állítása szerint, ezek a' Spanyol-ország-
 git felül-haladják. De a' fent-émlített Országokban, Magyar-országot kivén, gyarapodó népesedésekhez képpast, napról napra, a' föld-mívelésben, a' termés változtatói gazdálkodás (Wechsel-Birtheft) uralkodóbbá lévén, mely a' legelők' eltérésével együtt, azon országokban, a' Juh-tenyésztést is megkisebbiti, a' qualitás' tekintetiben ugyan progressivának lehet a' Selyem-juh-tenyésztést ott is tartani; de a' quantitásra való nézve, regressivának' nézhetjük; továbbá azon országok' népeségek miatt, csak nem magok szövik-fel, és emésztik-meg terméseiket. Ezekből látszik, hogy csupán Magyar-országok van az a' belső ereje, mely szerint Anglia folyvást nevekődő kereskedői praeponderantiájának szükségét kipótolhatja, mely most ismét, déli Amerika politikai szabadságot nyert' állapotja, 's ez által a' luxus' terjedése, 's az ezekkel' tett újabb kereskedési kötéseknel fogva megnagyobbodott, sőt az ottani népesedés elő-men'tével együtt nevekedni fog.

Itt az ellenvetés támadhat, hogy majd egyszer Amérikában is megstaporodnak a' nemes juhok, és a' fabrikák is. Erre azt felelem: hogy az nem egy napi munka! de-cenniumok kívántatnának reá, ha azon Státusok különös igyekezetet fordítanak is azoknak elterjesztésére, 's illő, hogy addig is ne studjunk, 's ne feküdjünk-le fölöstököm' idején, tudván azt, hogy az éjszaka bizonyosan bé fog következni. Hogy ha pedig némely hitelt érdemlő útasok elő-adásából ítéletet hozunk, tán nem is fog az megtörténhetni, a' mitől félünk. Ide tartozik az, mely szerint az Európából Amérikába, noha ugyan azon mérséklet alá vitt állatok és plánták, mind formájokra, mind belső testi alkotásokra, húsok' izére, és táplálhatóságokra való nézve elálltasódnak, (az eledelnek legnagyobb befolyása vagon ebbe, mely ottan nem olyan táplálatos mint nálunk.) Ezeknel fogva reményleni lehet, hogy az innen tán azon világ részekre szállíthatandó nemes juhokkal is úgy lehetne a' dolog, mert tudjuk, hogy a' kevés táplálhatóságú eledel, megdurvítja a' gyapjút. Így tehát e' részben, a' kölcsönös kereskedésnek, és az ott lévő gyapjú szűkinek következése az lenne, hogy ozen productumnak nálunk folyvást kelendőnek kell maradni. A' természeti dolgoknak tapasztaljuk azon bölcs elrendelését sok más esetekben is, egyik tartománytól megtagadja azt, a' mit más helyütt bőv mértékben lehet feltalálni, 's ezen kölcsönös bővsége és szűksége a' terméseknek, a' földi részek, 's azoknak lakosai között, szűli az emberek' sorsába oly nagy befolyású kölcsönös kereskedést, mely a' gazdaságon kívül, a' civilizációt is oly nagyon előmozdítja. R. Szlez Úr, a' maga tudományos köz-hasznú Budai-újságában, ezen elő-adat-takat tárgyazó útasoktól vett szép kivonásokat tézsen, melyeket állításaim' bizonyosságát lefordítva ide íktatok:

„Schmidt Úr, a' maga interessáns Észak-Amerikai útazásairól tett tudósításában, helyben-hagyja azon állítást a' régibb útasoknak, hogy Amérikába valamint az állatok, úgy szinte a' plánták is belső tökéletességekre, és tartósságokra való nézve, a' régibb száraz világ részeihez képeest, sokkal alább-valóbbak. Az Európai Amérikában költöztetett állatok és plánták, az ő eredeti jóságokat elvesztik, 's még az érczek is tökéletlenebbeknek találtnak ott, mint a' régi continenson. A' Göttingai Hístoríai Magazin II-dik Kötete', II-dik Részében a' 376-dik lepon e' következő van: A' Föld-golyó-bisának részei között egy sincsen, mellynek ég-hajlatja (clíma) oly mostoha befolyással lenne, nem csak az ő okos lakossáiba, (ott rövidebb élettűek az emberek) hanem még az oktan állatokban, és növényekben is. Az állatok és a' föld' termései Amérikában sokkal rosszabb szerkezetűek, 's egyszerűamin kisebb belső értékkel bírók, mint akármelly más földi részben találtnak. Északi-Amérikában is, a' vad-bivaly' húsa oly könnyű, hogy azt az ahoz nem szokott Európaiak is nyersen megehetik, a' nélkül, hogy ez által legkevésbé éreznék annak értalmát. Schmidt még a' következőket tészí hozzá: Éppen az a' mostoha befolyása az Amérikai ég-hajlatnak, melly a' ragadozó állatoknak minden kedveket és erejeket elvessi, 's húsokat a' szelid állatokéhoz hasonlóná tészí, megfosztja az asztali vad-húsnak is tulajdon kellemetes szagát, és szinte a' szelid állatok húsnak azon táplálatossgát, vagy is gazdságát a' tápláló részeknek, mellyel azok másutt bírnak.“

„Egy újabb világító Útas azt mondja, hogy Pensilvániában, a' nyolak, foglyok és pávák, csak fél annyitak nagyságokra, mint nálunk, és a' nagyobb vadak húsaí olyan izdek, mint a' szelid állatoké.“ — Gage egy régibb útazás' írója azt hozza-elő: „Mí nem csak Mexikóban, hanem egyéb részeiben is Amérikában azt tapasztaljuk, hogy két vagy három óra mulva ebéd után, mellynél három vagy négy tél órá, vagy marha, borjú avagy más szárnyas-állatokbul, 's vad-húsból álló ételket evének, sem megéhez-tünk, úgy annyira, hogy kéntelenítettünk, ha ájulásba nem akartunk esni, az éhség miatt, viszont vagy egy csésze csokoládét, vagy becsináltat, vagy pecsenyét enni. Továbbá azt mondja, hogy ezen kéntelenségből történt örökké való evés, annyival inkább csudálkozásra méltó volt előttem, mivel azt tapasztaltam, hogy minden hús, kivévén a' tehen-húst, olyan kövér és jó ízű nedvességgel bíró, mint Európában. Hogy magamat megnyugtassam, 's ezen különös tünemény' okát kinyomozhassam, egy nevezetes Orvoshoz folyamodtam, a' ki nekem azt mondotta, hogy minden hús, kivévén jó és szép külsőjét, belső tulajdonságaica, 's belső táplálatossgára való nézve, az Európáinál sokkal alább való, mellynek egyik oka az lehet, hogy ott a' legelők szárazabbak, és a' Tavasz' jöltévé változásaiival nem élhetnek. Ez az észre-vétel nem csak az állatokra illik, hanem minden földi-növényekre, és gyümölcsűkre is; ezeknek ugyan ingerlő szép külsőjük, 's kellemetes ízek van, de felényi táplálatossgával sem bírnak, mint Európában, 's éppen, ezen üresség, vagy rossz táplálatossg miatt kéntelen az ember sokkal többször és többet enni mint Európában, mivel minden ételk hirtelen ebben megémszertnek a' gyomor által, és a' testnek kevesebb táplálást adnak. Dobritzhofer azt mondja: „Én megvagyok a' felől győződve, hogy az Amérikai hús sokkal táplálatlanabb, mint az Európai, és éppen így ítéltek azok az Európaiak is, a' kik 40 esztendőikig lak-

lak Parraguájában. Ezen tapasztalások' előre-bocsajtása nélkül, átaljában kimagyarozhatatlan is lenne, hogy oly heves ég-hajlatú tartományban, miért kellessék oly sokkal többet enni mint Európában. A' Klastromokban is a' Monákoknak oly szörnyű portzió ételek adatnak, hogy egynek portziójával, 4 Németek, és 8 Olaszok, otthon hazájokban jól laktának. — „Más hitelt érdemlő útasok is azt állítják, hogy azon mennyiségű hússal, melyet egy ember Amerikában napjában megesszik, Európában három, napokig érné-be egy Európáé. Éppen így van ez a' főzelékek, és más eledelekre nézve is. A' mi Déli-Amerikát illeti, ezen állítások' alapját abban kell keresni, mivel ott minden növénynek, a' nagy meleg miatt hirtelen, és buján nevednek-fel, következőképpen, oly rövid idő alatt, sem a' tápláló-nedvességek ki nem formálódhatnak, sem a' tápláló-részek ki nem szedethetnek a' földből a' gyökerek által, úgy, mint a' sokkal mérséklettebb Ég-hajlatú Európában. Egyébaránt a' nedvesebb levegő, és az erős itallakkal való élés is, szaporábbi emésztését az ételeknek elő-mozdíthatják.

Jegyzet. Ezen utolsó észrevétel, az orvosi ismeretelnél fogva, éppen megfordítva nagyon. — Lásd ezek iránt az 1825-diki Geseinnüpiége Blätter 1-ső árkusát.

Ezeket állításaim' erősségéről előre-bocsajtván, tovább megyek, 's a' gyapjúnak ezentúl való kelendőb'ségét részszerént abból is következtetem, hogy napról-napra szaporodik a' gyapjú szövényekből készült ruhákat hordó emberek' száma, rész-szerént pedig azon nyári ruhák' materiái helyett is, melyeket ez előtt, a' melegebb tartományokban termelt pamutból készítettek, most sokkal szebb és jobb nyári ruháknak való materiákat készítenek fain gyapjából. Mivel pedig ezen kereskedési, és hasznot hajtó tenyésztési kinézéseknek, csupán a' nagy fáinsággal bíró gyapjú lehet és marad a' tárgya, mely a' fabrikai szortirozás által, az Electába, és Pruinába esik; tehát azon kell lennünk, hogy ily magas fáinsággal bíró gyapjút legnagyobb mértékben termesztünk. — Az újabb tapasztalások, oly fogásokra vezettek a' tenyésztés' folytatában, a' külföldi Saksz. Morva és Siléziai tenyésztőket, melyek által a' gyapjúnak azon magas fáinsága, nagy költségek nélkül eszközölthetik. Elsner Úr egy külföldi Fő-Tiszt, a' nagy tekintetű és becsű Thaer Mőglini gazdasági Annálissaiban, oly nyomos és tökéletes elő-adást térszen e' tárgyról, ezen nevezet alatt, *Ésre-vételek a' nemes juhok' classifikálásáról*, hogy ez az ezen Annállissal esmeretes Közönség' figyelmét, meglegedését és helyben-hagyását meggyerte, ~~és így szólván azon homályt~~, mely ezen tárgyat ismeretlenségbe tartotta, a' maga tapasztalásainak systemában való elő-adása által megvilágosította, és elszélesítette. A' mennyiben egy részről sok hazámfiái a' fennebb említett gazdaságbeli Annállissal nem ismeretesek; más részről pedig az említett Munka' foglalatjai, az előre-hatni törekedő tenyésztő előtt nagyon interessánsok lehetnek; és es ilyes okok kistettek arra, hogy ezeket hazámfijaival, nemzeti nyelvemben közöljem.

A' mennyire bizonyosokká lettek a' Selyem-juh-tenyésztők az iránt, hogy csupán az az igen finom gyapjú nincs nagy mértékben kitéve az érr' alább-szállásának, és hogy e' mindég legkelendőbb és kívánatosabb természetű; szint oly mértékben szükségesképpen ébreszti ezen dolog' a' tenyésztőket, hogy e' nemes produktumot lehetővé

leltességében igyekezzenek természeteni. — Ezen említett dolog' elérhetését némelyek sokkal könnyebbnek tartják mint a' millyen, mások ismét sokkal nehezebbnek. A' következő megjegyzések néminémű-képpen meg fogják világosítani, hogy az említettek közül kik hibáznak nagyobbban.

Ha meggondoljuk, hogy sok nyájjak, melyek több decenniumok óta nagy költségekkel és fáradsággal nemesítettvén, még is a' kívánt czéltól távol vagnak, sőt mindon várakozás' ellenében gyakran az előbbi durvább állapotba estek vissza; ezen meg-gondolás, sokszor elvetheti a' tenyésztő' kedvét, a' fellyebb elő-hozott gyapjú fűnsága' lehető tökéletességét, a' gyarapodó nemesítés által eszközöltetni, s azon gondolatra hozhatja, hogy jobb a' tenyésztőnek az alább-való, vagy közép-szerű fűnságú gyapjával megelégedni; a' mennyiben ez sem annyí költségekben, sem fáradságban nem kerül, mint a' nagyon kitetsző, és ritka fűnságú természetmény elő-állítására törekedni. De nem következik, hogy ha egyik a' nemesítési fogások' elvétele, vagy hozzá nem tudása miatt, a' czél elhárítá, s el nem érte, hogy már más is éppen oly szerencsétlen lesz. A' nyomosabb hozzá-értés, és utánna való látás, helyes és czél-arányos bánás mód által, gyakran könnyen eszközöltetik tökéletesen az, a' mi más előtt elérhetetlennek s lehetetlennek látszik. Ezen tárgyakra leginkább megkívántatik az, hogy a' juhok classifikáltassanak. Tudván hogy a' juhok illyes classifikálásáról való megfogások, és képzetelek még nagyon tökéletlenek: tehát igyekszem e' jelen-való értekezésben, ezen hasznos tárgyat néminémű részben megvilágosítani.

A. Legelsőben is azon kérdésre felelek-meg: Mit értenek, vagy mi értődik a' nyájjak' classifikálása által?

Semmit nem egyebet annál, hogy az Individuumok, a' rajtok lévő gyapjú minémű-ségéhez képest, osztályokra, vagy classisokra osztatnak-lel.

Ezen dolog' jó s tökéletes végben-vitelére minden esetre, igen éles szem, nagy gyapjú-isméret, s ritka gyakorlottságú szem kívántatik. Egy czél-arányos tekintet, és úgy szólván mathematikai gyakorlottságú szem, a' melly a' gyapjúk köz't lévő csekély, s csak nem észre-vehetetlen különbséget is, hirtelen és jól éltalálja, természet szerént igen megkönnyebíti ezen foglalatosságot. Ezekből látszik, hogy nem minden ember viheti ezeket tökéletesen végben, mert azon tulajdonságokkal nem is birhat.

A' classifikálásnál semmi az állatnak külső természetét illető tulajdonság nem jön tekintetbe, s vigyázni kell, hogy ez a' foglalatokodót férre ne vezesse. Mert mihelyest ez megtörténik, nem lehet hogy hibás következtések is ne essenek. Reá fordított figyelmetesség után számtalan nyájjaknál lehet az elő-adottak' bizonyító példáit találni. Csupán akkor, ha a' gyapjú' finomsága két állatoknál egyenlő, és választani kell vagy lehet; tehát természetes, hogy a' tökéletesebb test-alkotású, a' másiknak sokkal előtte van. E' tárgyat alább ismét elő fogom venni.

B. Hogy vitetik végben a' classifikálás?

Az állatok egy arra készült' párkányos asztalra tétetnek, ne hogy lecsusszanak, és a' gyapjú minden tagjain szorososan megvizsgáltatván meghatározatják, hogy azon darab minéműségéhez képest melyik classisba tartozik. Ez osztán a' fülein teendő jegy által megjelletetik; ezen jegyzést a' classisok' különbségéhez-képpent ki-ki tetszése szerént

teheti. De ha a juhok, vagy a nyakokban függő táblácskák által, vagy pedig a füleiken tett különbözőféle számolási jegyek által vagnak numerisálva; abban az esetben a classifikáló gradusa csupán a juhok lajstromában jegyeztetik-fel, hogy ha t. i. már az a nélkül is kilyukgatott, 's úgy szólván megrongyolított füleket még inkább nem akarjuk megformáltlanítani. Hány classisok állittassanak-fel a classifikálandókból, az annak a dolga, a ki ezen foglalatosságot vezet. Legjobb egyébaránt ilyen esetekben az embernek magát a fábrikai gyapjú-választókhöz (Woll-Sortierer) alkalmaztatni. (Ilyen gyapjú-választó intézetet állított-fel közelébb Pesti Nagy-kereskedő Kappel Úr.) Ezen esetben a következők a különbözőségek, *Electa, Prima, Secunda, Tertia*, és a mi ezen alól van *Quarta* név alatt. Ámbár azon juhon, melly az *electa* classisba tétetik, igen ritkán vagy soha sincsen egészen ebbe a classisba eső gyapjút; mindazonáltal megkívánatik, hogy ily tulajdonságú gyapjú a tagjain legyen legnagyobb mértékben. Ugyan ezt kellek megjegyezni a többi classisokról is. Ezeknél fogva, ha csupán egy kis része esik a gyapjának a primába és a többi a secundába és tertiába; akkor az a juh legfellebb is a secundába esik. Mivel pedig a juhok tagjain a gyapjú különbözőféle kvalitású; tehát nagyon hibás kifejezés az, ha a prima classisban lévő juhok gyapját egy sommában, és ki nem lévén még az válogatva, még is azt prima gyapjának nevezük. Ezen hiba sok bal vélekedéseket is szült már a gyapjú-vevők és termesztők között. Mert bizonyos az, hogy a jól classifikált prima juhokon is legalább három féle gyapjú található, ha az hulladék gyapjút ide nem vesszük is, t. i. egy kevés *electa*, *prima*, és *secunda*. Ezekből látszik, hogy a lenyírott gyapjút külön választgatni (Sortieren) és azt szét-szaggatni nagyon hibás dolog, mert chez először nagyon gyakorlott kéz, és bizonyos a jó választású és különböztető szem kívánatik, továbbá a gyapjú-kereskedők is, kinézésekhez képpent, különbözőféle osztályokat (Sortimente) csinálnak. Ugyan is a Fabrikátumok', és a Tartományok' különbözőségéhez képpent is, a hová a gyapjú kivitetik, a választási felosztások is különbözőfélék. Ezekhez járul még az is, hogy itt még a gyapjú egyéb tulajdonsága is tekintelbe vétetik t. i. ha az a hosszabb vagy rövidebb alkotásukhoz, avagy a sűrűbb, úgy szólván össze-szorított, s tömött, vagy ritkábban szerkeztetettekhez tartozik é? Az említett hibás szét-tépése a gyapjának, mellyet némelyek szortirozásnak neveznek, okozta és okozza azt, hogy a gyapjú-kereskedők megjednek, a mikor azt halják, hogy ez vagy amaz gyapjú szortirozva van, és nem adták-meg osztán annak az érdemlett árát. Még nagyobb zavart okoz, ha a nyájak tudatlanságból hibásan classifikáltatnak, vagy ha a classifikáló, a tulajdonos eránt viseltető alacson hízkeldeésből, örömet akarván néki az által szerezni, hogy sok első rangú juhai vagnak, a minden alább való classisú juhokat is, az elsőbb classisokba teszi, — ezen hízkeldeésből származott hiba sok alkalmazhatlanságot szül. A tulajdonos azt képzelvén magának, hogy tiszta magas fűnségű gyapjút viszen a vásárra, bosszúság és harag fogja-el, midőn tapasztalja, hogy a szemes vevő, azon képzelt tulajdonságokat a gyapjúbán fel nem találja.

Millyen nevétséges tehát az, a midőn minden különös nyájnál szinte új és különböző gradualis classifikációt akar valaki béhozni, melly szerént a fűnőbb nyájban alig lenne secunda az, melly a másik nyájban a juhok első fokon való állások miatt, az

electába esne, magában látszik. A' classisok' mértékének minden nyájakra való nézve, egyenlőnek kell lenni, ha a' dolog bizonyos és állandó alapon akar gyökereztetni. Ha pedig ez rendszeren történik, igen könnyű különbözfélé nyájoknak egyben hasonlítása' alkalmazval, a' különbözőségeket felfedezni.

C. Mít ér-el az ember egy jól folytatott 's végben-vitt classifikáció által?

A' leggyorsabb és szerencsésebb mód által azt a' mit a' szokásban vett, és ismertetve-megnemesítési fogások által egy nyájban minél előbb óhajtunk 's kívánunk elérni, t. i. hirtelen való közelgetést, és elő-menetelt a' lehető tökéletességhez, több nyájjak' példái, melyek még nem sok esztendőkkel ez előtt nagyon hátra-voltak, és a' melyek ezen mód' gyakorlása által, hirtelen elő-nyomúltak a' tökéletességben, bizonyítják ennek valódiságát. Hogy ez igaz lehet, az egyéb házi-állatok nemesítési össze-hasonlításából is kitétszik. Ugyan is ha valamely nemes ménes terjesztésében semmi észrevételeket, és czél-arányos fogásokat nem gyakorolnának a' párosodásra megválasztandó eszdőrök és kancaikra nézve, hanem ez minden-rend-nélkül a' történetre bízódna, tehát jobb és sikeresebb módot gondolva sem lehetne találni az elfajulás' eszközésére. Miért ne kelléssek hát a' juhoknál is ilyenekre vigyázni? Ha a' tapasztalás megbizonyította, hogy mely jó következtéseket szolgált, a' nemesítési fogások' alkalmaztatásakor, a' kosok helyes és czél-arányos megválasztása, minden kétségen kívül van, hogy ha még ehez az Anya-juhoknak illendő és ügyes megválasztása, és a' hágatás' idején vigyázattal történt össze-párosítás által, a' kívánt czél, t. i. a' gyapjú-finomsága, 's a' test alkotási tökéletesség sokkal hirtelenebben, és jobban érődhetik-el. A' könnyebben való át-lát-hatás' tekintetéből igyeksem illő rendben elő-hozni, a' jó classifikálás' szerencsés következtéseit. Azok e' következtendők:

1-ször: Tökéletes hiba nélkül való megbírálása a' nyájnak. Ha igaz az, hogy az ön-szeretet az embereket gyakran elvezeti, mely szerint az ember hajlandó a' magáét mindég jobbnak tartani, mint a' másét, tehát ezen állítás' gyakorlata voltát többször tapasztaljuk itt. Leginkább a' jelenvaló időben bizonyos becsületté vált, magas fűnséggel bíró nyájjal excellálni, és azon nagy nyereség, melyet egy némely, a' maga szorgalmatos, és nyomos tenyésztése 's nemesítése által eszközölt, ingerli a' tenyésztőket, szinte ezen czél' elérésére, 's ezen indület által sokan már azt hiszik, hogy sokkal előbbre-hatottak czéljokban, mint valósággal vagnak. — Ezen megtévelyedés leginkább abban mutatja-ki káros voltát, hogy a' tenyésztőt elbizakodottsága, az elő-menetelbe megállítja. Az elő-hozott hibát úgy lehet kikerülni, ha a' tenyésztő' nyájját idegen, de tapasztalt' kezek és szemek által részre-hajlás' nélkül classifikáltatja.

2-szor: Csekély kimustrálása a' juhoknak, (t. i. a' durvább gyapjúaknak) mely dolog az alsóbb classisúakkal nagyobb, a' felsőbb classisúakkal pedig kisebb mértékben folytatatik. Hogy -ha nem egész classis mustráltatik azon esetben az alább való classisúaknál, természet szerint az élet-idő, a' test' alkotása, és nagysága tekintetbe vétetnek. Ezen mustrálást soha sem kell magokra a' pásztorokra bízni, mert ezek gyakran oly darabot mustrálhatnak-ki az első rangúak között, melyek ámbátor korosak ugyan, és gyengések, de még bárányokat hozhatnak. Kiváltképpen vigyázni kell az igen nemes daraboknál, és itt az esztendő' számát tekintetbe nem kell venni, 's ki

nem kell műstráni addig, míg egésségek, mert ha alkalmatlan is már a tenyésztésre, még is a fajta lévő gyapjúnak az ára felül-haladja azon sommát, melyet érette a mászás adna. Milyen sokáig élhet a juh egybáránt jó gondviselés mellett, ez iránt több említésre méltó tapasztalásaim vagynak. Bizonyosságul egyet elő-hozok. Bizonyos jó esmerősöm egy igen jó gondviselés alatt lévő, 's fájnyájából 16 fogatlan Anya-juhokat vett, melyek legalább 10 esztendősként voltak; az eladó nem hitte, hogy még egy esztendőig élhessenek. Igen szorgalmatos felvigyázás mellett az első esztendőben 14 darabok megmaradtak ezekből, és 12 egésséges bányákat hoztak a világra, a második esztendőben viszont 12 darabok megmaradtak, melyek 10 egésséges bányákat ellettek; — hányan élhettek-meg ezek közül, nem tudhatom. En láttam olyan juhokat, melyekről tulajdonosaik azt állították, hogy 15 esztendősként, és ekkor is még egésségesek és erősek voltak. Ezekből látszik, hogy a jó classificálás után, az első rangú darabokat igen sokáig lehet életben hagyni, és használni; mert ha ezt nem tenné a gazda, igen későre érhetné-el a tökéletességet.

Or. A classificált nyájak, sokkal hirtelenebb, és tökéletesen elérik a fűnség legfőbb polcát, — mint más a történetre bízott nyájak. Az elsőbb esetben, a Kosok és Anyák szorgalmatosan kiválasztanak, 's a gondossággal vezetett Lajstromok, melyekben a párosodások, és az ezután lett ivadékok beíratnak, várakozáson felül megbizonyítják ezen hasznos foglalatosság' szerencsés következtéseit.

Ha egy részről a tenyésztésben az individuumok megválasztását gyakoroljuk, más részről pedig azon darabokat, és ivadékokat, melyek illyes szorgalmatos megválasztási párosodás után is, gyapjoknak megfelelő nemességgel bírni nem találjuk, ezen darabokat, az alsó classisokba tesszük, és osztán kimustráljuk, minden élet-idejekre és test-alkotásokra való tekintet nélkül; ha ez így foly, akkor azt tapasztaljuk: hogy ha az ily móddal tenyésztett nyáj, az előtt a nemesség középsszer fokán állott is, kevés esztendőnk múlva, a nemesség' legmagasabb polcát fogja elérni. Mely szekecses ezen bánás módokat gyakorlásba venni, mutatja azon tapasztalás, hogy az alább-való classisú gyapjúnak az ára mindég kissébedik, mert ez a fajta gyapjú nagyon terjed, és csupán a nagy fűnséggel bíró gyapjú tartja-meg jutalmaztató becét. Éppen ezen magas finomságú gyapjút lehet pedig a jelenvaló értekezésben foglalt bánás módok által csupán hozza-értés, és szorgalmatosság által hasonló költségekkel mint a durvábbakat tenyészteni; 's ha igaz is az, hogy a finomabb állatok kevesebb mennyiségű gyapjút adnak mint a durvábbak, tehát ezt még is az ó árának magas voltával egyarányúságban hozni nem lehet. De gyakran csak megcsalatozik az ember azon mennyiségben, melyet a durvább gyapjú mutat; mert tudjuk, hogy a fűns gyapjú mindég mázsásabb, és a durvább felpuffadtabb, vagy kiterjedettebb ugyan, de könnyebb. — Ezeknek igazságát a próba-tételek tökéletesen bebizonyítják. — Noha ez nem alkalmazható azon igen finom gyapjúra, mely a kereskedésben *super electa* név alatt ismeretes, de alkalmazható olyanra, melynek nagy része az *electa* és *prima*ba esik; a többi pedig a *secunda*ba, mert ez a gyapjú, a mostani időben is igen gazdagon tartalmazza producenseit. Ezt a fajta gyapjút azon juhok adják, melyek a classificázió alkalmával, az *electa*ba és *prima*ba esnek. Ha az ember a párosodás idején arra is vigyáz, hogy az ilyen finomság-

gal bírók közül a' sűrűbb gyapjúak párosítatnak össze's ezeknek maradéki alkalmazatának folyvást törzstök tenyésztőknek, akkor mind a' két célra lehet dolgozni és eljutni, t. i. igen nagy finomságra, és bő gyapjúságra is. Az ily sűrű szerkezetű gyapjúnál még az a' nyereség is van, hogy így nagyon ritkán van kitévé a' nyáj a' gyapjú megczérnésodásának. *(Jegyzet. Megczérnésodásnak nevezik azt, midőn a' gyapjú folyamát' (W'ief) felső részén, a' finom gyapjú fűrtök' végei úgy össze-vagnak sodorodva, hogy azt szétbontani vagy nem lehet, vagy igen nehéz, 's ez által a' fábrikai fonás' alkalmával nagy akadályt okoz, ennek a' hibának a' ritkább gyapjú folyamású juhok vagyunk inkább kitévé mint a' sűrűbbel bírók.)* Továbbá a' finom de sűrűbb szerkezetű gyapjú jobb tapintású, és így becsebb a' fábrikások előtt, mint a' ritkább szerkezetű. Egyébránt milyen könnyű legyen az oly nyájakat is, melyekben a' megczérnésodás' hibája beképzott, egyes fogások által megorvosolni a' jövő év ivadékban, arról több próbátélteli példaim vagnak. — Egy nyájba, mely három esztendőktől az én felvigyázásom alatt van, nagyon beképzott ez a' hiba. Igen kikeresett és szoros megválasztása a' kosoknak, ugyan azon nyájból, melyeknek azon hibájok tellyességgel nem volt, és kivételt nem szenvedő szoros ki mustrálása mind azon Anya-juhoknak, melyek ily rossz tulajdonsággal bírtak, olyan szép fajta állatokat állítottak elő, hogy a' ki az előtt a' töké-nyáját ismérte, el nem hitte ezen újjá-született nyájat az elsőbkek maradékának lenni, mert ezen juhok a' sűrű gyapjú folyamat mellett, nagy fínsággal és tökéletes selymes tapintással is bírtak. Ha az említett nyájjal ez nem történt volna, hanem folyvást válogatás nélkül tenyésztettek volna, úgy a' megczérnésodás' és ritka gyapjúság elterjedvén, esztendőről-esztendőre, kevesebb és alább való lett volna a' gyapjú.

Még azon kérdésre szándékozom megfelelni, hogy micsoda grádusom kell állani egy nyájnak, hogy a' classificálás' fáradságos banás' módját megérdemlje?

Hogy egy olyan nyáj, melyben csak kevés darabok vagnak még a' 3-dik classisban, nagyobbára pedig a' 3-dikban, és az alatt, a' classificálás' alkalmatlansággal járó fáradságát meg nem érdemli, világos. Ha pedig oly fokon áll a' nyáj, hogy nem kis része a' primába esik, a' többi pedig a' secundába és tertiába, azon esetben a' classificálás' nem csak jó lehet, de szükséges is, és ez leginkább azért, mivel különben a' kimustrálás' alkalmával sok nemes-darabok elvétetődhetnek, 's levágattatván, a' finomabb darabok ez által megkevesebbednének, 's a' tökéletességben való elő-menetet hátráltatná. Leginkább kell figyelmeznii pedig akár mely magas polczán álljon valamely nyáj a' tökéletességnek, a' kosok' megválasztásában, mert ezeknek descendensei sokkal többek mint az anyáké, és az igaz fajták' descendenseinél, a' legnagyobb mértékben kitetszők a' tör-sök kosok' tulajdonságai. Ezeknél fogva gyakran nevetésesnek tetszél előttem, midőn a' magoknak sokat tulajdonító juh-tenyésztők, valamely igen szép kos' megzemelésé alkalmával azt nyilatkoztatták, hogy még azon kos az ő juhaikhoz nem való, a' melyek a' megvizsgált koshoz képest, még nagyon hátra-vagnak; — továbbá azt állítván hogy oly ritka tulajdonságú kos, éppen olyan alkalmatlan lenne egy durvább nyáj' nemesítésére, mint magához hasonló finomságú anyákkal való párosításra; mivel ezek oly maradékokat hoznának a' világra, melyeknek gyapját a' határtalan fínság miatt használni nem lehetne. De a' hozzá értőbb és mély belátású juh-tenyésztők; ily nemes ál-

lat megszerzhetése' alkalmazásával semmi költségekre nem tekintenek, hogy azt megszerzeshessék, és az 5 nagy örömekre azt tapasztalták, hogy bétett Capitálisait 200 procentumra adták-ki.

Állításaim' bizonyosságúúl, milyen szükséges legyen a' némesedében való elő-menetre a' classifikálás, és az ezen épült' kimustrálása a' durvábbaknak, azon számtalano-
kon kívül, mellyeket tulajdon magam classifikálván tapasztaltam, csupán egyet hozok-
fel erősségül t. i. K. Tanácsos Hágeman Úr' Alsó Süléziában Herrnstadtban lévő nyáj-
ján tett tapasztalásaimat. Ez az Úr, a' mint classifikáltattak juhai, minden classisokat kü-
lön külön szaggattott, és a' kosokat is gyapjok' tulajdonságához képpert osztotta-fel
közöttük. Ezen Systema szerint történt' classifikálás' resultátuma a' lett bárányokon c'
következendő lett: Az *electa* anyák *electa* kosokkal párosítván, a' lett bárányokon 90
procentumnyi *electa* és *prima* gyapjú volt, és 10 procentumot nem tel a' *secunda*, a' *ter-
tia* gyapjának pedig hire sem volt. A' *prima* anyák *electa* kosok által hágattatván, olyan
bárányokat hoztak, mellyek 60 vagy 70 procentum *electa* és *prima*, 's 20 vagy 30 pro-
centum *secunda* gyapjút adtak, *tertia* 300 darabok közül csak egy volt. A' *secunda* anyák
pedig *prima* kosokkal párosítván 30 vagy 40 procentum *electa* és *prima*, 40 procentum
secunda, és 30 procentum *tertia*, és 10 procentum *quarta* gyapjójú ivadékokat hoztak a'
világra. Mind az anyák, mind a' kosok, ugyan azon nyájból voltak választva, követ-
kezőképpen mindnyájan egy tör'sökből, vagy fajtaból eredtek. De még is leg kité-
szőbb példa történt a' Vajdingi Majorságnál, ottan csupa *secunda* anyák voltak, és két
nagyon szép kosokkal hágattattak. A' következése ezen foglatatosságnak 121 tokjoknál
az lett, hogy 19 *electa* volt, 64 darab *prima*, és 38 darab *secunda*. — Ha ezeknél fogva
felvesszük, hogy két *secunda* darabok érnek-fel egy *electa*-val, tehát ezen dolog egy vi-
lágos sokszorozás' példája, mellynek factorai az atya és anya, a' származottak pedig mind
a' kettőnek productumai. — És így nyomozva az *electa* anyák megválasztása után mint egy előre meglehet mondani, 's határozni, hogy az ivadék, mellyik clas-
sisa fog esni. Ezek után látszik, minden több erősségek fel-hozásán kívül is, hogy
melly könnyen és bizonyosan lehet a' juh-nemesítésben a' nagy tökéletességet elérni, hogy
ha a' pontos hozzá-értéssel történt classifikálás állandóul folytatatik. Mind azon nyáj-
jak, mellyek ezen Systema szerint több esztendő' óta nemesítettek, hihetetlen sebesség-
gel, és nagyobb költségek' tétele nélkül, nagy tökéletességre hatottak-elő. Több nyáj-
jak vannak felvigyázásom alatt, mellyek jószágokban három esztendő' óta 30 's 40 pro-
centumot nyertek, 's mellyek nagyobbára a' *secunda* juhokkal kimustrálják, holott az
első esztendőben a' *quarta* és alig szabadulhatták-meg.

BALÁZS LÁPOS.

13.

MIKLOSFI

„Legyetek vigan Ifjak, — használjátok korotok' kedvező óráját, kevés idő múlva le-
folynak ezek 's komolyabb foglalatosságok jutnak minnyájatok' osztály-részéül. De
erős lélekkel előre! a' jövendő bizonytalansága csak a' gyávákat veri-le; a' férjfiú
magos erkölcs, ha hozzá veszély közelit, csendességét megzavarni nem engedi!“ Így
szolt' az öreg Nyáray, 's intésére megzendültek tágas lakjában a' mu'sika' olvasztó hangjai.

Az ifjak hősi Magyar köntösben bátran, virágzóan léptek elő, — szemekben meg-
lelkesedés' tüze lángolt. A' közelgető had lobbantotta ezt fel, melly ama hős korban
hatalmasan hatott a' hajlékony ifjú szívre, mellynek egygyetlen óhajta az volt, hogy
összeinek nyomdokán dicső tetteket vihasson véghez. A' szelid szökek bősös kecskével
lebegtek a' Haza' védőőjének erős karjaikon 's tekintetek az ifjú vitézeket új lelkesedésre
tüzelő.

Az öreg Nyáray, ki hajdan a' harcban emésztő-forgatog volt, elragadtatással né-
zett a' tánczó csoportra. Szomszédjából 's gyűlötte a' társaságot őszre, hogy öreg
napjaiban is, midőn már gyengült karja a' hazának nem szolgálhat, lelke serkentve
szállja-meg az erősbb karúakat. Gazdag birtokú 's egyenes ember-barát volt ő; a' be-
csületes ember nála mindenkor baráti 's stysi szeretettel telley ápolgatást talált. A'
gonoszság csak eszméletlenül közelíthetett hozzá, de mesterséges ál-orczáját a' valóért
égő hős öreg előtt levonni nem meré.

Hallván ez a' had' zajját keletről, monda szelid hűlgyének: „Jó társam, napom'
nyugvásra szet, készítéd magadat egy válogatott kised társaság' elfogadására, hadd
tekintsek jó barátok vigadó köréből életem' elszált gyönyörűbb képeire vissza!“

A' hív feleség örömet engedett a' jó férj akaratjának 's a' vidékbe gyorsan repült'
szélyel a' barátságos meghívás.

Vendég-szerető jó szívű öreg barátjánál örömet össze-gyülekeztek a' hivatalosok,
hogy tőle mint öreg jó szomszédtól elbucszhassanak.

Új élet szükdelt ennek erében 's édes érzés fogta-el, hogy hadba készülő nemes
szomszédjai kívánságot meg nem vetették.

„Isten hozott benneteket az öreg Nyáray' barátságos hajlékjába! Veszély zúg kinn
a' Haza' határjainál 's ismét vérnek kell folyni. Ti mentek a' pusztító zivatar' ellenébe,
én mint Hazám' tehetetlen aggotija, a' köz-ügy' védelmében részt többé nem vehetek.
„Sok történetet addig rajtunk, míg a' vész lecsalpodik! Szeretve 's készen menni a' két-

„séges történetek” ellenébe tulajdona a’ jobb lelkeknek, kiket még a’ romlóság’ mérge nem bír.” Így szólla a’ tisztes Házi-úr ’s rendre szorította-meg megérkezett kedves vendégeinek kezeit.

A’ megjelent ifjak’ serage között volt Miklósi is, egy virágzó, de birtokjára szegény nemes ifjú. Már korán hadhoz szoktatta érdemes atyja, ki száik környüllálásainak közepettek is elég gazdagnak érezte magát nemes tulajdona’ birtokában. Ennek oldala mellett több csatákban jelen volt a’ tettekre született ifjú. Itt látta végre minden fíjti hőisége mellett is kedves nemzójét keményen megebeszetni. Elérzékenyült szívvel sietett a’ hanyatló’ segedelmére megvetve a’ körülé dühöskedő veszélyt. Gyenge és töött hangon mondá ez fíjának: „eróm elhagy, érzem, nem sokára megválok. Utolsó szavam hozzád kedves ez: légy méltó maradékjok összeidnek ’s nekem, becsület és hazaszeretet bízditson mindég, — meghalni a’ harcban a’ Hazáért ne félj, mert ez legszébb dicsősége a’ Magyaroknak ’s Nemeseknek!” ’s elhunyt. Elméjében mélyen bényomva maradtak az érzékeny fíjatalnak az utolsó atyai szavak ’s ezek szerint ölni ’s halni volt szívének legfőbb vágyódása. Sok elsősegek is jelelték-ki őt a’ véle egy korúak között; — becsülte minden, ha tetteit ’s lelkét esmérte. Az érdemet fennen becsülő Nyáray megkülömböztetéssel szerette a’ deréket ’s gyakorta megosztotta véle asztalja’ malasztjait. De komoly volt az ifjú ’s magában merült, szívét bánat és fájdalom emésztette ’s csak magát éreltetve vett részt a’ tánczoló’ örömeiben. Már két estendők óta szerette Máriát Rákosy’ egygyetlen lelkes magzatját. Megkülömböztetve hajlott hozzá a’ szép Szűz is; de atyja cskarva dúlt’ őssze-hangzó érzéseik ellen; mert Máriára tágas birtok várt’, a’ kincseiben kevély Rákosy pedig gazdag örökösét szegény legénynek adni nem akará. Megvetve igazította-el o’ végre magától a’ leányját kérő Miklósiat ’s mérgesen dörgötte utónna, hogy minden reménységről letegyen.

Miklósi mélyen megszáodva hagyta-el a’ bosszús atyát; de nemesen érez szíve nemtelen bosszúra ’s gyűlöletre lobbanni nem hagyá. Reménységet reményvé lévén, harc és veszélyes élet volt szíve’ egygyetlen ohajtása — ’s most, midőn minden felől megzendült a’ had’ lármája, közel érezte magát vágyásainak czéljához.

A’ jobb lelkek, ha méltó béreket meg nem nyerhetik is, felül-emelkednek korok’ mostabbságán, nemtelen bosszú nem vezet őket, csak szomorú sorsokat vádolják ’s magok’ megtagadásával mennek, a’ hová a’ költeesség’ szava int, ’s így nyújtják-bé ünkenes áldozatjokat az Egésznek!

Atyja sokszor serkentette Máriát, hogy hajlandóságáról Miklósi eránt mondjon-le; de ez Miklósinak kijellett’ tulajdonságait ’s szívének jóságát nem felejtéte. Anyja szánta emésztődéseit, de a’ kemény atya meghatározott végzése ellen szállani nem mert’.

Jelen volt Mária is Nyáraynál. Örömejobb otthon maradtól volna, mert csak a’ magánosság’ volt kedves, lelkének; de ezt atyja nem engedte. Rosszúl esmérvén ez az emberi szívet azt gondolta, hogy leányja a’ hasonló korúak között felvidül — de melly igen megcsalatkozott ebben. Miklósi’ viszont-látása új fájdalomokra hívta Máriát. A’ két rokonosan érzők hamar feltalálták egymást ’s lelkeik boldog elragadtatásban lebegtek egymás’ körül. Mérgelődött a’ bosszús atya, ha Miklósi Mária’ társaságában volt; de félvén a’ tisztes Nyáraytól, ezt akadályoztatni nem merté. De Miklósi nem azon ifjak

készül való volt, kik magokat a' környül-állásokhoz alkalmaztatni nem tudják. Ellenkezés nélkül kívánta ő Mária' bírását, 's mióta ebben akadályt látott, minden reménységét letette. Már nem annyira maga' mint Mária' nyugodalma volt eszében. „Hozzám, úgy szálla a' szomorgó Százhez; Hazámnak legelső jussa van, 's ki tudja, ha a' véres ütközetek mezején, melyeknek nem sokára szem-közt megyek, nem esem é el? Mária egy nemes lelkű ifjával még boldog lehet, ha kötelességét meggondolván, az atyai parancsolatnak engedelmeskedik 's elfelejt. Én Mária' birhatása felől már egészen lemondtam. Állapotunk' egyenletlensége 's Mária' Atyjának meghatározott akaratja kívánta ezt. „Most talán utólszor látjuk egymást, 's ezzel vonjunk leplet a' multakra.“ Így szólt a' lelkes ifjú 's nemes ön-érzéssel tekintett Máriára. Vértett ennek szíve, de megindulását szemérmesen titkolá.

Tudta Miklósi' 's Mária' sorsát a' derék Nyáray, látta szíveiknek küzdését 's így szólla Rákosyhoz: „Barátom!, olyan két szíveknek egyesülését' gátoltad-meg külső hazaszon-keresésed által, melyek egymásért teremtetiek. Szegény ugyan Miklósi Mária-d-hoz képest, de lelke nemes. Magát jelesen megkülömböztetve áll a' véle egyenlő körök között. Elsőségeit lelkes Mária-d jól esméri, 's félek, hogy az az áldozat, melyre a' lemondásban kényszerítéd, néki felette sokba fog kerülni.“ Magával megelégedve mosolygott ezen szavakra a' büszke Rákosy 's hallgatott.

Az ifjak között azonban nagyobb elevenséggel folyt' a' tánczos mulatság. Az öregek, kiket már tánczos mulatság nem vonzott, körben ülve töhöttek nyájias beszélgetések között az időt. A' poharak mellett felhevülve hordották egymásnak harcaikat 's kiállott viszontagságaikat elő. — Csak Miklósi' 's Mária-t tépték belső fájdalmak.

Azokban az éj sebes szárnyakon elrepült, 's jelen volt az elválás' szomorú szempillantaja. Hévesen szoritották-meg a' fiatal vitézek egymást' kezt 's bizodalmasan mondták: „ott, hol a' harc' nesze zajog, ama véres küzdelem' helyén, kevés idő múlva iamét látjuk egymást!“ A' korosabbak megilletődve ölelték-meg egymást 's a' hadra alkalmatlan öregektől szomorúan váltak-el. Miklósi férjfíjs érzéssel sugta Mária-nak: egy jobb világban Mária ismét látjuk egymást 's ment'. Szaggató fájdalmak vonaglottak az igazán szerető leány' erejében, panaszai nyelvén haltak-el, csak félig elfojtott sóhajtások emelkedtek-fel szorongó kebeléből. De egy elő-érzés véd-angyalként lebagte körül 's a' reménység' már csak alig pislógó szikráját élesztgette szívében.

Az Öreg Nyáray könnyes szemekkel nézett kedvesei' után. Hordozzon Isten beneteket 's térjetek dicsőséggel megkoronázva haza! Eat fohászokda 's reménylve törülte-ki szeméből a' könnyet. Egynehány nap múlva megindult a' Haza' véderege. Mindenünnen fegyveresek' dobogása 's zajja hallatott. Komoly ábrázattal tódultak a' hazafiak a' kirendelt' helyre, a' honnét egyesülve az ellenfél' fenyegetőző bosszúja ellen indulhassanak. Elment Rákosy is Mária-nak atya egy válogatott csoporttal. Miklósi nemes elszánással tele, haladott a' hős sereggel előre, — dicső tettek 's halál voltak elméje' gondolata. —

Egy nagy térségen, nem messze az ellenség' kőborló csoportjaihoz szállott táborba a' Magyar sereg. Számra nem nagy volt, de szabadság' 's vitézség' tüze lelkesítette. Nyugtalan-vágyódással várta a' Vezér' parancsolatját az ütközetre, hogy végezván majd

a had' nyughatatlanságait, kedveseikhez mindenik haza mehessen, vagy hadi dicsőséggel koszorúzáva vitéz ősei után költözködhessenek. Eljött végre az óhajtott nap. Szép rendel haladt a válogatott sereg előre. A nap tüzes sugárokkal világosította a messzire kinyúlt térséget. Hah, sokan nem látták ennek elnyugovását! Mozgásba jött a Török sereg is. Egyes lovak nyargalták által a nagy számú vad nép' csordáját. Megindult az végre mint valamely veszélyekkel terhes felhő 's lármas rohanással csoport a Magyar seregre. Vitéz elszánással verte ez a megtámadást vissza. Következett most a második rohanás, melly a csatát mindenütt közönséggé tette. Zúgott a had' zajja, haldokló vitézek börgése 's jaj-zsava elegyedett az ébresztő hadi mu'sika' hangjai közé. Miklósi mint bosszús oroszány, úgy dült a fegyverek élének, — megjelenése mindenütt halált 's borzadást osztott. A hol legkétségesebb, legbizonytalanabb volt a ki-menetel, oda rontott ő megrettenhetetlen társaival, kiket példája a követésre buzdított. Végre győzött a Magyar sereg' vitéz bátorsága a sokaságon, — megrémülve vonta ez magát vissza. A Magyar had' erre még jobban felhevülve ölte és típorta csoportjait.

De a bal-szárnyon a Magyarokra nézve egészen ellenkezőleg pusztított a harc' lobbant tüze. Győzedelmi kiáltásokkal tört ott előbbre a nagy számmal lévő Törökség. Már hanyatlott a híven harczoló, de a nagyobb szám előtt össze-olvadt Magyar vitézek' reménysege. A szaladó vertt Török hadat üldöző Miklósi még jókor megsejté a veszedelmet; — megfordul vitéz társaival a meggyőzöttettek' nyomásából 's villám sebességgel rohan a csüggedzők' segedelmére. Követték példáját többen is. A ki az ellenség közsül ellent állott, megölettetett. Zavarodás és rémülés fogta-el a már győzedelmet kiáltozott vad csoportot 's megtörettetve futott a már hátráló test után. Az új lelket nyert' csüggedzők nyomban követték, halált és rémülést osztva csoportjaik között.

Hanyatlott már a nap 's tüzes arczalaja lángoló sugárokkal tekintett a véres történetekre vissza. A győzedelmes Magyar sereg közelíteni látván az éjszakát az ellenség' úzéséből vissza-térni készült, midőn Miklósi meghallja egy megfordult Török csoport' zajját. Kétségbe-esve rontott ez egy felette előre nyomult Magyar csoportra. Miklósi itt is segedelemre kész, rájuk csp a véle-lévőkkel a felbátorodottakra 's kegyetlenül oszt és szór halált mindenfelé mérges bosszúja. Egynehány hazafi-társakat lát körül-kerítettve a feles erőttől, arra tart társaival, 's mire hozzájuk által-tör, egy-gyan kivétel nélkül mind elhollottak. Vitézül küzdött ez, kívánván inkább halni, mint gyálszas rabságra jutni, de lankadt már karja ereje, kardok suhongtak feje felett 's se-beiből ömlő vére roskadással fenyegeté. De oda ért még jókor a szabadító 's eltá-gultak a csüggedt' egyesnek feje felől a bosszús fegyverek. — Rákósy volt ez, Mária' atyja 's Miklósinak ellensége. Öröm és sajnálkozás köz't kérdezte a nemes lelkű megbántatott szabadító Rákósy-t sebei felől. Megilletődve 's csudálva nézett ez a gyű-lött ifjúra 's érzékenyen szorította-meg kezét. Miklósi által-adta a sebeiben gyengélke-dőt hív barátjainak gyámoltásokra 's maga teltével megelőgedve ugratott tovább.

Miklósi Vézere a csata után megkülömböztetett dicsértekkel halmozta 's szerzetel szorította-meg kezét.

Rákósy sebei halálosok-nem lévén, kevés idő mulva meggyógyultak. E' meglé-vén szorgalmazatosan tudakozódott szabadítója' hol-létté után, hogy a vett jót neki megkö-

szőnhesse. De pirúlva futott a' valót igazán esmerő és érző a' köszönő szavak elől. A' mit tettem, így szólás, kötelességből tettem 's örülök, hogy éppen Mária' atyjával tehettem: — életének támasszát adtam neki vissza 's ez által egy nagy szomorúságát távoztattam-el érzékeny jó szívétől. Rákosynak megnyílt szája a' szállásra; de a' gyászos emlékezet által üldözött szomorú ifjú tovább ment.

A' hiú dicséret' 's fennen hangzó hálá' szava csak a' gyengék előtt kedves. Az igaz érdem megbántatva fut előlök, mint megvesztegető kísértetek elől — önnön érzése jutalma 's ez neki elég!

Megvolt a' győzelem, de a' háború még nem végződött. Nagy volt még az ellenség' ereje 's megérkezett segítő csoportok által neveltetvén új veszedelemmel fenyegetődzött. Segedelmet nyert' a' heves csata által meggyengült' Magyar sereg is. A' két ellenséges-fél győzedelem' reménységétől élesztetvén, ismét közéletett egymáshoz. Miklósi, mint a' leg-ügyesebbek közöttül egyikik, ki eránt a' bizodalom a' közelebbi csatában új fényben láttat, 's Veszér által az ellenség' fekvésének kinyomozására egy kis válogatott csoporttal kiküldetett. Ugyan abban az időben más oldalra küldetett-kü Rákosy is. Örömet vette mind a' kettő a' megkülönböztetés' ezen jelét 's rendeltetését végre-hajtani, különböző úton bátran rugtatott előre. Miklósi minden akadály nélkül megjárta kijelölt helyét 's a' másik oldalra bizonyos tudósításokkal akart vissza-térni. Midőn egy kis erdő mellé ér, fegyver-zörgés' zaja hat füleibe az erdőből. Közelebb megy 's Rákosyt egy nagy csoport lesben állott szagulózó Törököktől látja körül-véteve. Bosszús fleg futja-átal erét a' hazafi vér' folyására, rettenetesén hasít kardja az elrémült' 's véletlenül megtámadtatott ellenség' között, 's Rákosy újra megszabadul élete' veszedelméből.

Ki győzött a' két fél' kölcsönös meglepettetését leírni? Érzéseikben elmerülve mentek együtt vissza a' két vitéz: Rákosy az emberi sors' különös folyása 's Miklósi nemes lelkősége által mélyen lealáztatva látta magát, kijózanodott kevélységéből, szíve szelidebb érzésekkel emelkedett élete közszeres megszabadítója eránt 's ellene elkövetett hibájának jóvá tehetéséről gondolkodott. Miklósi a' múltnak szép álmaiban merült-el 's fájdalomak kősa' jelent-meg lelke előtt a' szenvedő Mária' képe.

Komor volt az éjszaka, a' távolságból a' szélesen kiterjeszkedett ellenség' tábor tüze pislogva láttattak a' Magyar táborba által. A' derék Magyar Veszér, Hazája ügyét buzgó szívvel intézni kívánván, össze-gyűjté maga körül a' Jelesebbeket, „Barátim, így szólja hozzjok, holnap ütközetet próbálunk. Kijelölt helyén mindenitek híven megáljon. Nehezek és véresek lesznek a' holnap történetek — véresebbek talán a' közelebbi multaknál. De reményelem, hogy ha holnap a' győzelem kezünkre kerül, a' mellyen vitézségeket és az igaz ügy' hathatóságát esmérvén, nem kétségeskedem, az utóbbiak sokkal könnyebbek lesznek. Erre nézve az éjszakán csendesen, minden gyáva félelem nélkül előre nyomulunk, hogy hajnal-hasadásával az ütközetet elkezdhessük.“

Néma csendességgel haladott a' sereg az éjszaka' homálya alatt előbbre. Az ellenség' táborában a' tüzek már elaludtak, 's minden álomanak volt dűlve. Semmi ellensé-

gea csoport sem mutatta magát. Bizonyos távolságra az ellenség táborhoz megállapodott a sereg 's még ekkor sem volt az észre-vétetetésnek semmi jele is. Csak aludjanak, így szólla a szemes Vezér, nem sokára véres reggelre költöm-fel őket! Csendes méltósággal osztá ki parancsolatait a sereg között. — Azomban távol Napkeleten emelkedni kezdett a közelgető hajnali-fény. Jel adtatott a megtámadásra. Megrémülve ugrált-fel a veszedelmet nem gyanított 's ugyan azért bátran nyugodott Török-sereg 's zavarodva tette minden készüléleit. Sebes rohanással csapott a Magyar-sereg a készületlenekre. Lárma, zaj repült ált' a Török táboron, a' rendelések gyorsan megletettek 's mind a' két fél' részéről bátor elökélléssel kezdődött a' csata. A' Török-had sokaságban bírván új meg új seregekkel ujította-meg a' csatát. A' sokaság megvetni látzott a' kevesebb számú ellenséget; es pedig vitéségében bizkodott. Majd egyikik, majd másik nyomattatott vissza. Sokáig kétséges maradt a' győzelem. Néki búsult vitésünk dühösen rontott előre; példája lelket üntött a' bátoratlanokba 's csüggedzőkbe. Végre sok sebei miatt meggyengült' karja, a' keresett halált feltalálnak gondolta 's még beljebb hajtott az ellenség-közé. Iten követőjéből megfosztattatván 's karja ereje elfogyván, elfogattatott. Azomban folyt még a' harc' dühe. Új próba-megtámadásokkal ostromoltatott az előre törő Magyar-sereg. — Végre övé lett a' győzelem. Erejéből 's bátorságából kifogyott a' Török-had 's zavarogva hátrált. Sokan elhallottak a' futásban-ja közsüle 's több öközetet nem mert' próbálni. A' háborút békesség váltotta-fel 's a' megmaradt Magyar-hazafiak diadalmasan 's örömtől részegedve tértek házájba vissza.

— Miklósát a' verit Török-had mindenütt magával vitte. Kigyógyult szerencsésen sebeiből 's mint szép és erős test-alkatású ifjat a' Vezér magának megtartá.

Kedvező időben érkezett-meg a' Török-sereg hazájába kirendelt' helyére. A' Vezért Fejedelmének parancsolata Konstantinápolyba hívá. Boszszonkodott az a' had' kimenetelén; de-mivel a' Fő-vezér egyikik volt kedves emberei között, bosszúját véle nem érezte. Miklósfinak a' Vezér búsánit rab-szolgaképpen kellett szolgální. De ő, a' ki annyit vesztett, már megkeményedve lévén a' sors' csapási ellen, minden bajt békével tűrt' — Többen-is voltak Konstantinápolyban az elfogottak között, a' kik a' kiváltást mindnyájan békétlenül várták, csak Miklósí volt csendes és reménység nélkül.

A' hadból vissza-tért Magyarok mindnyájan holtak tartották 's sajnálták a' magát annyira megkülönböztetett ifjat. Barátjai tetteiről gyakorta emlékeztek 's könnyekkel nedvesült' szemek estén. Még maga a' véle hajdan ellenséges Rákósy is megilletődve vette elvesztését 's kemény szemre-hányásokkal terhelte lelki-estérete a' méltatlan véle-hánásért. Látta már most hogy leányára senki érdemesb' nem lett volna nálánál; megismerte, hogy a' lelki nagyság, mely magát mindeneken fölül-emelni képes, leg-főbb tulajdon 's legszeretetre méltóbbi tess'. Mária sem felelhető benne az egyenes lelkü deli ifjat 's szívének választott hívét. Atyja sokszor könnyekben találá 's érzékenyen vigasztalta kedves gyermekét. Sok deli termető, gazdag, hős ifjak kérték Mária' kezét; de ő mindeneken kiadott 's egyedül Miklósí emlékezetének élt. Az öreg Nyáray, a' ki igen becsülte Miklósít, megilletődve könnyeket sirt' estének meghallására.

F. M. Gr. Műnyer 1. Ngyed. 1826.

A' Török-vezér sokszor szem-ügyre vette a' borongva elmerült derék ifjat rab-szol-gájú között. Különösnek tetszett előtte csendességgel vegyült szomorú maga-viselete. Látta, hogy nem csupán rab-szolgaságának terhe nyomja. „Keresztyén, így szólla hoz-zá egykor, magad-viselete nekem különösnek tetszik. Bús és szomorú vagy, de vá-gyodást szabadsgod 's hazádba való vissza-térésed eránt benned még sem tapasztalok; sőt inkább minden dolgaidd híven és pontosan viszed véghez, mintha mindég mos-tani foglalatosságaid mellett akarnál maradni. Mond-meg nekem, honnét vagyon ezen „különös magad viselete?”

„Hatalmas Vezér, így szólla szomorúan a' szenvedő, sorsom a' maga nemében „egygyetlen. Engedj-meg, hadd rejthessem én azt el önön kebelemben, kibeszélése „úgy sem okozna sem hasznót, sem gyönyörködtetést.”

Megilletődve nyújtá kezét a' jó érzésű Török Miklósnak 's így szóla: „legyen bi-rodalmad hozzám, én is ember vagyok; — idegen fájdalomra az én szívem is elérzé-kenyül, ha hír nemzetem, vad szokása néha elragadja. Ha vagyon valaki, kinek meg-mondhatjuk, hogy szerencsétlenek vagyunk, enyhül fájdalomunk.”

Csodálkozva nézett Miklósi a' nyílt szívű Vezérré 's elbeszélte néki sorsát. Saj-nálkodott az embert-szerető rajta 's szép feltételekkel hagyta-el.

Már fertály esztendeje elmúlt Miklósi rab-szolgaságának. Az elfogott Magyarok köz-szül már sokan vissza-váltak, csak néhányad magával raboskodott még. De nem békételenkedett sorsa ellen. Minekutána boldogsága' főbb részét elveszeve tartotta, a' még hátra lévő vesztési válóval keveset gondolt.

A' súlyos csapások alatt megörbédett nem ézi többé a' kinn pusztító zivatart — magába vonulva tapogatja sebeit 's fájdalma legfőbb polczára lépven, kevésbé veszi sorsa' súlyosabb nyomását!

Egy este a' Vezér' elejébe hívatlák Miklósi. Nem tudta elképzelni mi oka lehet hívatlításának, holott ez előtt ez még soha sem történt vele, hanem csak külső mun-kája közben szállott vele a' Vezér. Bément nyugodalmasan elejébe.

„Keresztyén, így szólítá ez meg, többi rab-társaid a' városban, ki vagynak váltva. Rólad senki sem emlékezett meg mivel talán holtnak tartanak jó barátjaid és roko-said. Rajtad áll azonban még is, ha kívánsz e' vélek hazádba menni, vagy itt ma-radni. Nehezen válok-meg ugyan tőled, mert hozzám mindenekben hívnék és igaznak „találtak, 's megvallván előtted az igazat, bizonyos hajlandósággal is voltam hozzád; — „de ha itten maradni nem akarsz, még is elbocsátlak.” „Hatalmas Vezér, monda Mik-lósi, nekem tehetségem nincs, hogy váltságom' bérért letehessem, 's oly jó hazámfija „is nehezen találkoznék ezen idegen földön, ki azt helyettem lefizetné; ehhez járul még „az is, hogy ha ámbár még hazámhoz szorosán lekötötve érzem is magamat; mind-azonáltal ott is csak szomorú lenne az én életem. Váltságodért monda a' Vezér, sem-mit sem kívánok, légyen az jutalma hozzám mutatott hűségodnek. Honnét vagyon „hatalmas Vezér, szólla Miklósi, hogy benned ily nagy emberségre talállok? Nemze-tem úgy képzeli magának a' tiédet, mint a' keresztyénség' megesküdt ellenségét 's „te még is Nemzeted' szokása ellen haszon-keresésedről lemondasz é 's keresztyénnek „ajánlod é szereteted' ebbéli zálogát? Jó ifjú, viszonzá a' Vezér, a' mit teszek, szívem'

„Sztönéből teszem, nem véén tekintetben mit tett volna más helyemben. Úgy áldani
 „s használni fogom szivednek ebbéli szeretetre méltó áldozatját, szólá Miklósi. Új vi-
 „lág nyílik-meg szemeimnek, a' vágyódás Honom után bennem hatalmasabban ébredsz,
 „s a' reménység, ez az egy időtől fogva esmérletlen vendég ismét jelentgeti magát ná-
 „lam. Légyen boldog, légyen boldogtalan a' Magyar, honja még is minden más föld-
 „rész felett legkedvesebb néki! mennj hát jó ifjú viszonzó a' Vezér, szerencse kíséje
 „nyomaidat, hazádban talám még örvendetes sors vár reád. Vidd vele sorsodra való
 „szíves sajnálkodásomat, ezen felül elvett javaidnak pótolékjául e' ládácskát, melyet
 „majd egy rab-szolga utánad fog vinni a' hajóra. Áli nyújtja ezt neked, ki az ér-
 „demet tudja becsülni 's színt oly szerencsétlenül szeretett hajdan mint te. Mond-meg
 „hazádfijainak, hogy, ha bár kevesen is, de csak ugyan vagnak a' Törökök között is,
 „kik az idegen szenvedést résztvevő szíval nézik.“ Ezzel hallgatott.

Csudálkozva nézte Miklósi Mahomet vallása' felséges követőjét, ki Nemzetének
 durva szokásain oly dicsően felül-emelkedni tudott. Megilletődve köszönte néki a' pel-
 dítálan tettet, az pedig kéz-szorítva, cselekedete érdemének érzésében vált-el öle.

Egy hajó várakozott a' ki-kötőben rája, mellyen több kiváltott keresztyének voltak
 egygyütt. Csendes és kellemes volt az idő 's a' honjokat már régen nem látott haza-
 fíjak örvendezve indultak útnak. Csendes szelek tolták a' szerencsések' hajóját, lassú
 loccsanással szakúltak-el a' békés habok annak oldalán. Éjszaka volt. Kék szín borí-
 totta az eget, róla a' csillagok pilogva világítottak alá, telyes orcsával nézett-le a' hold
 a' tenger' tükrébe. A' Magyar föld sokat szenvedett fíjainak szívek csendes, megboldo-
 gító érzésekben úszott. — Megenyhülve érezte magát a' fájdalom Miklósi is.

Szerencsésen ment' végbe az útazás. A' boldog emlékezetekben elmerült Miklósi
 mint valamely álmódzó egy borongós késő éjszakán ért' ősi lakjába haza. Egy öreg
 édes anya és egy szeretott leány-testvér fogatták meglepettve mint régen siratottat.
 Annál kellemesebb volt ez a' meglepettetés, mivel Miklósiúnak életben létéről senki
 semmit sem tudott 's holt híre volt mindenfelé elterjedve. Öröm könnyeket sirt' a' sze-
 rető anya és az érzékeny jó testvér. Miklósi is boldog volt egy ideig a' boldogokkal;
 de nyugtalan érzései ebbéli boldogsága ellen is felriadának.

Azomban terjedt a' hír a' vidékben a' holtak tartott 's megérkezett Miklósiról.
 Sok jó szívek örültek a' derek ifjú' életben létélén 's megérkezésén. Meghallotta ezt a'
 még életben lévő 's közel lakó Nyáray is. Magához szállíttatá a' szeretett 's tetteiről
 az utolsó haborúban annyira elhíresedett ifjat. Szívesen elment ez a' jó érzésű lelkes
 öreghez, 's ez barátságosan ölelte-meg őtet.

Kevés idő mulva zörgés támad az udvaron, lovak' dobogása hallatik lenni 's bé-
 lépnek a' hivatalos Rákosyek is. Ki irhatná-le a' költsönös meglepettetést, mely Mik-
 lósiúra és Rákosyekra oly különösen hatott. Az embert szerető ősz Nyáray, ki előtt
 Rákosy Miklósiúró többször bánatos emlékezettel szállott, kívánt ezen örvendetes vi-
 szont-látásnak a' maga barátságos háznál eszköze lenni 's most gyermeki örömmel lel-
 kesítettett. Halavány orczával, virágjait szenvedéseiben elhullatva, mint valamely ál-
 módzó úgy állott földre szegezett szemekkel Mária, — úgy Miklósi is. „Barátim, így
 „kiálta az örvendező Nyáray, Innepet ülünk — a' szeretet' és barátság' Innepét, és te

„Rákósy hozzá adod é chez jóvá-hagyásodat, midőn az öreg Nyáray a' kérdő? Szívesen, felele a' hálaadatos Rákósy. Erre a' bámuló Miklósiúhoz megy, által-öleli nemes meg-szabadítóját 's csudálkozó leányát hozzá vezetvén, így szól hozzá érzékeny hangon: „nagy lelkű ifjú itt van jutalmad, melyet még a' csta' mezején néked szántam. Bo-csáss-meg, hogy szerető szívvednek tárgyát tőled hajdan külső haszon-keresésből meg-tagadtam. Felejsétek-el mind ketten a' kiállott szenvedéseket 's legyetek egymás bi-rásában boldogok, szívçitek megérdemlik egymást.“ Erre édes elragadtatással dült a' boldog pár egymás' karjára, nyelvek boldogságok' szerzőjének hálát rebegett. A' mind-ent előre látott 's e' végre elkészült tisztes Nyáray lármás örömmel intett 's a' mellék szobából egy-Bárdnak éneke olvasztó mu'sika hangok között így zengett-ki:

Bár harczoljon vesztélyekkel

A' jó szív' gerjedelme

Bizonyos' győzedelme —

Feljűn napja szebb fényekkel.

Igaz virtus bért nem vesz

Ha cügged is reménysege,

Megless' végre dicósége

'S buzdó hátára ébrest.

Nem néz ő semmi rangot itt:

A' fejedelmi bíborban

Sínt' úgy, mint lenni a' porban

Blündent egyformán boldogul.

Dogya Mária'nak hős fia,

Ki nemesen küzdöttél —

És béhével szenvedtél,

Készen van virtusod' díjja; —

A' boldogságnak ülőben:

Fogsz te pándorlani már,

Sok öröm nyíl' karral vár, —

Szerencséd' napod' csendjében.

Az ének elhangzott 's a' két boldog meglepettevén 's érzéssel nézett a' jó Nyárayra. Jól értette ez őket 's megelégedve mosolygott. Mindnyájan örvendezve hagyták-el a' nyájas Nyáray' házát. Miklósi nem sokára össze-kötöztetett Máriával 's kedves szomszédjainak szerető társaságában örömmel, megelégedve élte napjait. Egy üresebb órában, midőn már megszűntek a' történetek' gyors egymásra tolongásai, megnyitott a' Török-vezér által ajándékozott ládácská. Sokat érő drága gyöngyök 's kövek voltak abban lehetvén. Miklósi elbeszélte Mária'nak 's több kedvesseinek a' Vezér' jó szívűségét, 's mindnyájan áldották emlékezetét. —

K. 1826. J. 1827.

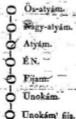
14.

2 §. A' Grádusokról, (vagy Ízeokról) és a' Lineákról.

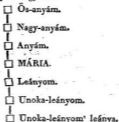
A' vérségben vagy atyafiságban megjegyzésre méltók a' grádusok és a' lineák. A' grádusok az atyafiságban egymástól való távolságaikat jelentik és mutatják. Lehet valaki két személyekkel atyafiságban, hanem hogy az egygyikkel közelebből, a' másikkal távolabbról is, a' szerint a' mint az ember vagy közvetlen, vagy közbe-veve, több vagy kevesebb köz-belső személyeken által valakitől, vagy az az egy valaki egy közös törzsek-ától; ő vele egygyütt származtak. Ezen két személyeknek egymástól való különböző távolságok, az ő atyafiságokra nézve, grádusnak nevezetik. A' grádusok tehát tulajdonképpen olyan Egységek, a' mellyek valamely atyafiságban; a' törzsektől való távolságot, vagy közelséget mutatják. Már pedig mivelhogy minden atyafiság abban áll, hogy egy személy, vagy egy másik személytől, vagy pedig mind a' ketten egy ugyan azon személytől származnak; tehát innen látni való, hogy a' származások (*generaciones*) mellyek által az atyafiság vagy vérség elő-áll, teszik természet szerint ezen utóbbaknak grádusaikat is.

A' linea pedig nem egyéb, hanem az atyafiságban egy sorjok, az az több atyafiság vagy vérek sorban a' származás' rendje szerint egygyütt véve tesszek egy lineát. A' linea vagy egyenes (*linea recta*) vagy mellékes, seu *collateralis*, seu *transversalis*.) Ha én valakitől származok, vagy az a' valaki én tölem származik; tehát úgy mi az egyenes lineában vagyunk egymással atyafiságosok vagy vérek. Ez az egyenes linea tehát Maradékokat (*descendentes*) és ~~Ös-átym~~ (*ascendentes*) foglal magában. Tudniillik az én maradékaim (*descendentes*) mind azok, a' kik én tölem származnak, p. o. az én Fiam, Unoka-fiam, Unokám-fija, 's a' t. vagy az én Leányom, Unoka-leányom, Unoka-leányom'-leánya 's a' t.

Az én ~~Ös-átym~~ (*ascendentes*) pedig mind azok, valakitől én származtam, p. o. az én Atyám, Nagy-atyám, ~~Ös-átym~~ 's a' t. az én Anyám, Nagy-anyám, ~~Ös-anyám~~ 's a' t. Az egyenes lineát ilyen módon szokás elő-adni:

Vagy pedig így, hogy ha asszonyok vagyunk:

Ellenben a' Mellek lincében úgy vagyok valakinek atyafija, hogy ha én nem ő tőle származtam, és ő sem én tőlem származott, de még is mindazáltal mind a' ketőnknek egy közös tör'sök-atyánk, vag egy közös tör'sök-anyánk vagyon. Mellekes-atyafiak (*collaterales seu transversales*) tehát ezek:

A. és B. testvérek (*fratres*) vagy:

a és b. leány-testvérek (*sorores*) vagy:

C Nepos ex fratre, Neffe, és D Patruus, Džheim, vagy:

E és F két testvértől született gyermekek, *Patruales seu Fratrum liberi*, *Onkelkinder* fínder, vagy:

az a és b consobrinai seu consororinai seu duarum sororum liberi; ha pedig az a és b leányok volnának, akkor consobrinas, seu consororinas, seu duarum sororum filias névvel nevezetnének.

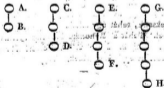
A' Mellék-léncza azon személyekre nézve, a' kiknek atyafiságairól szó vagyon, vagy egyenlő, vagy egyenetlen (aequalis vel inaequalis.) Egyenlő akkor, midőn az egyik ezen személyek közül a' közös tör'söktől éppen olyan távolságra vagyon, mint a' másik; egyenetlen akkor, midőn az egyik közelebb van a' közös tör'sökhöz, mint a' másik, p. o.

A és B egyenlő transversalis, A és C pedig egyenetlen transversalis lénczban egymásnak atyafijai.

3 §. A' Grádusok' számítása az egyenes lénczban.

A' Grádus az atyafiságnak egymástól való távolságai. Az tehát a' kérdés: hogy mihodan határozatalk-meg ezen távolság, vagy hogy mint számítottak a' grádusok? Meg kell itt a' Római Polgári Törvény, és a' Kanonika Törvény szerint való számítás módját egymástól különböztetni. (Computationes graduum secundum legem civilem et secundum legem ecclesiasticam.) Az egyenes lénczban mind a' két Törvények egymással pontba megegyeznek; mert mind a' kettőnek ez a' regulája: a' mennyia a' származások (generationes) vagnak, annyin vagnak a' grádusok is. Minthogy pedig a' származásokat olyan húzások által különböztetik meg, a' mellyeket felülről lefelé húznak: tehát csak ezeket a' húzásokat kell számba venni, és tüstént távja lesznek a' grádusok, p. o.

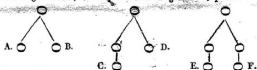

A és B az első, C és D a' második, E és F a' harmadik, G és H a' negyedik grádusban egymással atyafijai.

Jegyzet. Azt mondja ugyan a Kanonika Törvény C. 2. C. 35. Q. 5. hogy a személyeket kell megszámlálni a közös törzsek atyát kihagyván, és annyin lesznek a grádusok (*quot sunt personas, tanto stipes, tot sunt gradus, nemo in linea recta Ascendentium et Descendentium*) de ez, a mi regulánkkal mind egyre megy. Lásd S. F. Beisser *Ableitung der Berechnung der Verwandtschafts-Grade nach Grundsätzen des Römischen und Päpstlichen Rechts.* Stuttgart 1781. A mely könyvet jó lésszen egybevetni a többi itt mondatokkal is.

§ 5. A Grádusok számítása a Mellék-lineában.

Hanem már a Mellék-lineában a Római és Kanonika Törvények (*Romanum et Canonicum Jus*) egymástól különböznek. A Római Törvény megmarad-ezen régula mellett; a mennyien a származások vagy generációk vagnak, a melyeken a kérdéses atyahság épül, annyin vagnak a grádusok is. Tehát a szerint itt is csak a Származás-lineákat kell megszámitani, és annyin lesznek a grádusok, p. ó.

A és B a másodikban, C és D a harmadikban, E és F a negyedik grádusban a Mellék-lineában atyahsajk a Római Polgári Törvény számítása szerint.

A Kanonika Törvény ellenben ilyen regulát tart: *Csak az egyik oldalt kell számitani, míg pedig az egyenletlen Mellék-lineában a legközelebbi oldalt.* Tehát abban a grádusban, a melyben egy személy körül a szó vagon, a közös törzsekkel atyahsajk, ugyan azon grádusban atyahsajk a másik személlyel is. P. ó. akarom tudni azt, hogy két atyahs gyermeknek A és B melyik grádusban atyahsajk egymással?

tehát azt kell megszámitani, hogy az A a C vel, vagy a B a C-vel hányadik grádusban atyahs? Ha ezt cselekszük, tehát úgy találjuk, hogy egyik is, másik is, a második grádusban atyahs a C-vel. Tehát a Kanonika Törvény szerint az A és B is a második grádusban egymással atyahsajk. De a Római Polgári Törvény szerint a negyedikben, és ezen Törvény szerint egybe-kelhetnek. Vagy

akarod tudni hogy D az ő atya-testvérjével az F-vel melyik grádusban atyafi? tehát meg kell számítani a' leghosszabb oldalt, az az: hogy a' D és az E mitsoda grádusban atyafjak? Ezek pedig a' második grádusban állanak, tehát D és F is a' Kanonika Törvény szerint a' második grádusban atyafjak; de a' Római Polgári Törvény szerint a' harmadik grádusban atyafiak azért, mert három a' generatio vagy származat.

Az én Nagy-atyámnak leány-testvére nekem:

vagy B az A-val az Egyházi Törvény szerint a' harmadik grádusban, a' Római Polgári Törvény szerint pedig a' negyedik grádusban atyámfia.

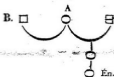
Hogy a' Római Polgári Törvény szerint való számítás mód, az Egyházi Törvény szerint való számítás módjánál a' grádusok számításában a' Mellék-lineákban, a' természeti józan-okossággal sokkal megegyezőbb azt kiki világosan láthatja. Minden érzi és látja azt, hogy az atyám' férjü-testvére (*patruus, Onkel,*) és a' férjü testvérem' fija, (*nepos ex fratre, Nefte*) közelebbről atyafiak, mint a' két egy testvér atyafjaknak gyermekeik' (*patruales, seu fratrum liberi, Stiefwaisenkinder*;) még is mindazáltal a' Kanonika Törvény' számítása' módja szerint amazok szintőgy mint ezek, a' második grádusban egymással atyafiak. A' grádusoknak a' származásokon (generációkon) kell épülniek; minek akarnak tehát két származásokat (*duas generationes*) egy grádusnak számlálni? és miért nem számíttatnak a' származások ~~egy valószínű kérdéssel személy és a' törzsök atya között, holott pedig nem az ezen személyek közt lévő atyafiságról vagyon a' kérdés és szó, hanem a' közös törzsök atya alatt álló, és attól származott két személyeknek vérségekről?~~

Jegyzet. Polack Mathes. Forens. pag. 82. edít. 4. azt állítja ugyan, hogy a' Kanonika Törvény szerint való mód a' grádusoknak számításokban a' dolog' természetével sokkal jobban megegyezik mint a' Római Törvény szerint való, de az ő okai igen hitványok. Számítják még, hogy a' dolgot annál pontosabban kifejezzék, az egyenellen Mellék-lineának eseteiben mind a' két oldalakat; és így tehát így mondják p. o. A és B atyafiak a' 3-ik és 1-ös grádusban az egyenellen Mellék-lineában, de ez is valami csúzállatosan hangzik. Azomban még is a' Protestánsok is az ő egyházi rendelkezésekben a' Kanonika Törvény' számítása' módját tartották meg a' tilalmas házasságokra néve. Az örökösödés rendjéről való tudományban (*in disciplina de ordine successorum*) a' holott az atyafiság' grádusainak pontosabb felszámításoktól sok függ, ez a' számítás mód tehetőséggel semmit érő és hasztalan volna, mire néve, erre ott semmitsem tekintenek, hanem egyedül csak a' Római Polgári Törvény szerint való számítás' módját követik, mert itt az örökségről és jószágról, nem pedig feleségről felesének.

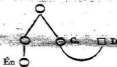
F. M. Or. Minerva 1. Negyed. 1826.

§ 5. A' Sógorságnak grádusai és lineái.

A' Sógorságnak (*Affinitatis*) tulajdonképpen sem grádusai sem lineái nincsenek; mert valamiképpen a' grádusok, úgy a' lineák is a' származás vagy generáció által lesznek és állanak elő, a' sógorok közt pedig semmi egybe-köttetés a' származás vagy generáció által nincs, hanem az elhálás által (*concupitus*, *Bejűdítaf.*) Azokban még is a' grádusokról és lineákról való tudományt a' sógorokra is reájok szabták, és ilyen regulát állítottak-fel: a' melly grádusban és lineában valaki énnékem atyámfija, ugyan azon grádusban és lineában az a' személy, a' kívül ő hál (*concupit*, *bejűdítá(t)*) énnékem sógorom: p. o.

Én az A-val az én édes Nagy-atyámmal az egyenes lineában, a' második grádusban vér vagy atyafi vagyok; ugyan azért Én a' B-vel az én mostoha Nagy-anyámmal, a' kívül az éni édes Nagy-atyám az A hál, az egyenes lineában a' második grádusban sógoros vagyok. Vagy

Én a' C-vel, az én atyámnak férjfi testvérjével a' Római Polgári Törvény szerint a' harmadik, de a' Kanonika Törvény szerint csak a' második grádusban, a' Mellék-lineában vér vagy atyafi vagyok; ugyan azért én a' D-vel, az én atyám férjfi testvérjének feleségével, a' kívül ő hál, a' Római Polgári Törvény szerint a' harmadik, de a' Kanonika Törvény szerint csak a' második grádusban, a' Mellék-lineában sógoros vagyok.

§ 6. Azok a' személyek, a' kik nekünk szüleink' helyett vagynak (*parentum loco sunt, vel respectum parentelas habent*.)

Bizonyos személyekről az szokott mondani, hogy azok valakinek szülei gyanánt (*parentis loco*) vagynak, vagy hogy ezeknek mint szüleiknek szülei tisztelettel tartoznak (*respectu parentelas us tenentur*.) Egy vég szerint való atyámfija tudósílik, nekem szülem gyanánt vagyon, ha ő az én őseim (*meorum ascendendum*) között, egyiküknek valamelyiknek férjfi-testvére, vagy leány-testvére; vagy a' mint homályosabban szokták kifejezni, ha ő a' közös Törzsök-ata alatt áll közvetlen, és én attól más lineában távolabb vagyok. P. o.

A. nekem szülém' helyet vagyon, mert ő az én Atyámnak férfi testvérje; B nekem Szülém' jelesen anyám' helyett vagyon, mert ő az én Anyámnak leány testvérje. Az én nagy-atyám' férfi testvérje (Thius, *Thius, Grefeheim*,) vagy leány-testvérje (Thia, *Thia, Graftante*,) nekem hasonlóképpen szülém' helyet vagnak; azért, mert ők az én nagy-atyámnak férfi- és leány-testvérjei. Ha házas-társul vésszi valaki azt, a' ki nekem Szülém' helyett vagyon, tehát úgy annak az a' házastársa nekem nem csak sógorommi (*adfinis*) lésson, hanem még azon kívül ő is szülém helyett (*parentis loco*) lésson.

§ 7. ~~Regulák a' tilalmas grádusokról, a' Római Polgári Törvény szerint.~~

Az eddig elő-adott tihlásokot és ~~regulákat megértvén, igen könnyű lésson már, a' tilalmas grádusokról szöllő tudományt is megérteni. A' Római Polgári Törvény azt mondja:~~

1. Az Egyenes-líneában, vagy is a' Felmenők és Lemenők közt (*inter ascendentes et descendentes*) tilalmas a' házasság (párosodás, egybe-keelés) végnélkül, az az: a' grádus bár molly igen távol való légyen is. Tehát az atya és leánya, az anya és fija, nagy-anya és unoka-leány, nagy-anya és unoka-fjú 's a' t. egymást házas-társul el nem vehetik, és így ezen regula szerint ha Adám vagy Éva szivegyen ismét feltámadnának, férjét vagy feleséget nem kaphatnának, a' mint már fellyebb megjegyzettük.

2. A' Mellék-líneában a' Római Polgári Törvény' számítása szerint való második grádus tilalmas, az az: hogy két testvér-atyafijak házas-társul egymást el nem vehetik, de a' két egy testvérektől ~~származott, két atyán' gyermekeit (Ponius vagy Conobrinus, Grefhwiiterfinder), bátran egybe-kelhetnek. Midőn tehát én ezen Folyó-írás' 1825-iki I-25 Negyedjében, a' törvényes kérdésre adott rövid feleletemben ellenkezőt mondtam, azt Jure Canonico értettem, és úgy igaz is, most is.~~

3. ~~Az szöllő következendő grádusokban a' házasság nem tilalmas, ha csak valamely személy a' másíknak Szüléje helyett nincs. Mert ha úgy van, tehát olyankor a' Szüléi tisztelet (*respectus parentelae*) megakadályozza a' házasságot. Tehát két egy-testvér atyafijaknak gyermekeik (*Grefhwiiterfinder*) össze-házasodhatnak. Ellenben az én atyámnak férfi testvérje (bátyja vagy ötte, *patruus, Onium, Onfio*,) az én leányomat, vagy az én férjji testvéremnek leányát (*fratris sororisve filiam*) vagy leány-testvéremnek leányát, vagy unoka-leányát feleségül a' *respectus parentelae* miatt el nem vehetné; sem az én atyámnak leány testvérje (nénnye vagy húga, *avula, Sante*,) hozzám vagy az én fiamhoz, vagy unokámhoz férjhez nem mehetho.~~

§ 8. A' Mó'ses' Törvényének Tilalmai.

A' Mó'ses' Törvényében és pedig 3. Mós. 18. és 20. részeiben meg van tiltva a' házasság:

1. A' Szülék és gyermekek közt.

2. A' Nagy- atya és ennek unoka-leánya köz't.
3. Az egy testvér atyafjak köz't.
4. Én közöttem és az én atyám' leány-testvére köz't' hasonlóan.
5. Én közöttem és az én anyám' leány-testvére köz't'.

Ezekre jegyezzük meg:

1. Mő'ses a' szülők és gyermekek vagy unokák közt való házasságra halálos bűntetést mond és kiált.

2. A' testvérek köz't' való vér-fertőtetésre, már akár egy, akár két szülőkről légyenek testvérek a' nép közzül való kiűrtást szabta és rendelte büntetésül.

3. Az atyámnak leány-testvérijével, vagy az anyámnak leány-testvérijével való házasságomra pedig csak azt mondja: hogy a' tilalom-török az ő gonoszságukat hordozzák.

Most már az eránt vetelkednek a' Juristák, ha ugyan vallyon Mő'sesnek ezén' házasság tilalma tsupán-csak azokat a' személyeket illeti é, a' kiket világosan megnevez és említ, vagy pedig a' grádusokat is illesse? az az, csupán csak az olyan személyek köz't' légyen é tilalmas a' házasság, a' kiket Mő'ses világosan kinevezett, vagy pedig az olyan személyek köz't' való házasság is tilalmas légyen, a' kiket Mő'ses ugyan világosan ki és meg nem nevezett 's nem említett, azonban azok is ugyan azon grádusban egymás köz't' atyafjak, a' mellyben az ő általa megneveztek? Ugymint, az anyámnak leány-testvérijével való házasságomat Mő'ses nyilván megtiltja: meg van é tehát tiltva, ha én p. o. leány vagyok, az én atyámnak férj-testvérijével való egybekelésem vagy házasságom is? továbbá, mivel Mő'ses azt mondja: hogy a' nagy- atya, a' maga unoka-leányát feleségül el ne vegye; tehát az a' kérdés: vallyon az unoka-fiú a' maga nagy-anyját feleségül el veheti é? A' helyes vélekedés az, hogy Mő'ses csak a' személyeket, nem pedig a' grádusokat is tiltotta meg. Éa ezt Michaélis a) oly érök okokkal megemeltta, hogy azt, minden részre nem hajó helybehagyja. De az még is semmi kétséget nem szenved, hogy Mő'ses a' nagy-anyának, az ő maga unoka-fijával való házasságát, és így minden házasságokat az egyenes-líneában halgatva meg akart tiltani, és meg is tiltott, és csak azért nem nevezett több- eseteket, mert azt hitte, hogy azok elő nem fogának fordulni. Hogy jöhetne p. o. az unoka-fiú arra a' vad gondolatra, hogy ő a' maga nagy-anyját feleségül elvegye, vagy egy ós-nagy- atya arra, hogy ő az unokájának leányát feleségül elvegye? b)

§ 9. A' Kanonika és Protestáns Egyházi Törvényeknek Tilalmaik.

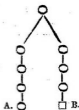
A' Kanonika Törvény megtiltja a' Házasságot.

1. Az Egyenes-líneában minden grádusokon korosztúl végtelenül (*in infinitum*.)
2. A' Mellék-líneákban a' negyedik grádusig bérekesztve vagy inclusive, az az, hogy az a' negyedik grádust is belé kell érteni, még pedig a' Kanonika Törvény' számitása szerint; és azt is így kell érteni, a' mit én az 1825-ki E. M. Quinercva' első Negyedeben, a' törvényes kérdésre adott feleletemben mondtam a' végén; tehát.

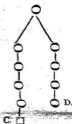
a) Michaélis Miksaustaus von den Ehegesetzen Wolff § 71. und beyrn Hofrathes Recht, oder Zeit § 117.

b) Rm a. O. der Ehegesetze § 31. und des Hofrathes Rechts § 117.

A és B özsze nem házasodhatnak a Kanonika Törvény szerint, mert ámbár a Római Polgári Törvény szerint a nyolczadik, de ama Szent vagy Pápis Törvény szerint csak a negyedik gráduban atyafjak; minthogy csak az egygyik oldal számlálótik, a másik oldal pedig elmellőztetik. Ellenben a távolabbi grádusokban szabados a házaság a Kanonika Törvény szerint is, és egy

C és D özsze-párosodhatnak; mert ezek az ötödik gráduban atyafjak az említett Szent Törvény szerint; a Római Polgári Törvény szerint pedig éppen a kilenczedik gráduban atyafjak.

A Protestáns Tartományokban tekintenek:

1. Mósesnek a házaságot tilalmazó törvényeire. Ezek ugyan a mint ezt a mi időnkben már közönségesen megismerik, csupán csak Zsidó politzia-törvények, és minket kötelező semmi erejek nincs. Azomban ezeket a Protestánsok, még is, mint helyes és kötelező erejű törvényeket bé-vették; legalább annyiban; hogy a mely esetekben Móses a házaságot megtiltotta, azokban nem egy könnyen adatik dispensatio. Igény-gyakran és tüzesen vetélkednek ők még az eránt is. α. Ha vallyon egy Protestans Fejedelem a Móses által megtiltatott esetekben dispensálhatna é? β. Ha vallyon a Móses által megtiltatott házaságot, megkészsülvén az, semmit érőnek (nullum) kellessen é itélni, és annak folytatását meg kellessen é tiltani? Már a mai Theologusok és Törvény-tudók de nem a mordak, abban alkalmasint megegygyeznek: hogy a házaságok a szülék és gyermekek vagy unokák közt; hasonlóképpen a testvérek közt nem

dispensálhatók, és ha az olyan házasságok már megkészkültek volna is, még is semmit érők és el nem szenvedhetők; ellenben az atyámnak leány-testvérjével, vagy az anyámnak leány-testvérjével való egybe-kelest bűn és veszedelem nélkül meg lehetne engedni.

Miódon pedig a' Mó'ses' törvényében semmi tilalmazó törvény nem található, tehát olyankor a' Protestánsok tekintenek:

2. Az Egyházi Rendelésekre. Vagynak t. i. sok Protestáns Tartományokban Egyházi Rendelések az Evangelikusok' közt, a' melyekben a' Házasság még távolabbi grádusokban is, mintsem a' Mó'ses' törvényében meg van tiltva, mint p. o. a' Szeferdarm-ízbtti Egyházi Rendelésben lap. 379. a' második és harmadik grádus, még pedig a' Kanonika Törvény' számítása szerint, meg van tiltva. Azomban ezen tilalmazó törvények elől az illendő bérnek lefizetése mellett dispensáltatnak. De ha pénzért lehet, mond a' Természeti Törvény-tudó, miért nem ingyen? A' felelet kéz és ez: Politika' okokból. A' házasság nem is semmit érő azért, hogy az, az előre meg nem nyert Dispensázió nélkül (a' holott annak helye lett volna) készült-meg, és annak folytatása éppen meg nem tiltatik.

3. A' Római Polgári és Kanonika Törvényre a' Protestánsok közt semmi tekintet sem szokott lenni, az az: ha a' házasság sem a' Mó'ses' Törvényében, sem az Egyházi Rendelésben megtiltva nincs, tehát az olyan személyeknek, a' kik még is így egybe-keelni akarnak, nincs Dispensázióra szükségek, ámbár azt az ő köztök való házasságot a' Római Polgári, vagy Kanonika Törvény megtiltanák is. Némelyek ugyan azt tartják, hogy a' Római Polgári, és Kanonika Törvény a' Protestánsoknál is keletben volna, mások pedig azt, hogy csak nem közönséges vele élés által a' harmadik grádus, és a' holott a' respectus parentelae fenforog megtiltva, a' többi grádusok pedig megengedve volnának. a)

A' mi kedves Magyar Házakbéli, mind a' két Vallás-törvényes és Evangelikus édes Véreinket illeti, lásd a' II-dik Jó'sef Császár és K. 1786-dik eszt. Márts 6-ikán költt végzését, mely az ő kedvéért II-dik Leopold Császár és Király alatt hozott 1791: 26-dik országos és bilaterális törvényben is felvételett, a' mely országos és bilaterális törvényben az említett Evangelikusok, mind a' vérségnek (consanguinitatis) mind annnyival inkább a' sógorságnak (affinitatis) 3-dik és 4-dik grádusaiokban is lineis transversalibus semel pro semper, a' dispensázió alól fel vagynak oldoztatva, úgy hogy dispensázióért a' most említett grádusokban a' Fejedelemez többé folyamodniok nem kell. b) Innen azt lehetne kibizni, hogy a' Magyar-országi Protestánsok az említett 3-dik és 4-dik grádusokat még csak dispensázióra méltóknak vagy szükségeseeknek sem tartják, és az említett országos bilaterális törvénybe, azt a' semel pro semper dispensáziót bététetni azért kívánták, mert azt az ő hit-vallásbéli principiumaik nem csak megengedik, hanem úgy kívánják. Sőt ha nem hibázom, az ő most említett principiumaik szerint, a' Ka-

a) Lásd G. L. Böhmér priat. Jur. Can. § 50. not. h. és Ezechii Concordiæ §. 250. u. f. l.

b) Mielőtt ad Benigna Parentelas, mielőtt a' 26-dik törvényes csak azt a' Jegyzet tennem, hogy ezek azon 36-bólkém méltóképpen készülettek volna. De csak elljárn az ember, hogy a' legdrágább és legveszélyesebb szabadságot általval a' porból újjászépít és a' szűz újjászépít; a' legdrágább szabadságot, vagy akárcsak mondani leggyalárdatobb szabadságot pedig a' szűz és szűzesség.

nonika Törvény' számítása szerint a' második, de a' Római Polgári Törvény szerint negyedik grádus is, alig ha a' *semel pro semper* alá nem tartozna. Még van mindazáltal ezen grádus legalább a' *Patentalis Josephinában* 13. § illyen szavakkal tiltva: *In linea vero collateralis non ultra semel extendat (nempe incapacitas matrimonium incedendum) quam inter fratrem et sororem* (ez az első grádus canonice;) *non inter fratrem et alterius fratris vel sororis filium* (ez már második grádus canonice) *vel et viceversa inter sororem et locum (nempe sororis) fratris vel sororis filium*, (ez is második grádus canonice, *de Jure Civili Romano*, mint az előtteni, úgy ez is harmadik grádus) *demum inter proles duorum fratrum vel duorum* (ez is második grádus canonice, *de Jure Romano Civili* negyedik grádus) *aut vero fratris et sororis* (ez is éppen úgy mint a' legközelebbi, mert ezek is két egy testvér atyjajának gyermekeik, canonice második, *de Jure Civili Romano* pedig negyedik grádus. Ezek a' grádusok az említett országos törvényben is meg vannak tiltva implicite, mert a' *semel pro semper* csak a' *Canonicus* 3-dik és 4-dik grádusokra tartozik.

Jegyzet. Itt már a' sógorságról (*de affinitate*) kellene szólni; de azt a' jövő alkalomra halasztjuk, annyival inkább, hogy a' ki ezt a' *Sógorságról*: A' melly grádusban és lineában nékem valaki vérem vagy atyámfija, ugyan azon grádusban és lineában az a' személy a' kívül ő hál (*concomitát*, akár törvényesen akár törvénytelenül) énnékem sógorom, vagy sógor-asszonyom; az megértvén már a' vérségről való értekezést, könnyen kiszámíthatja magának a' sógorságot. Mindazáltal a' mint mondtam, a' jövő alkalommal a' sógorságról is fogok bővebbesken értekezödni. Most még csak az ide mellékelt két Táblákról szöllok egy keveset, mert a' ki az atyáfiúságnak vagy vérségnek (*consanguinitatis*) grádusait és lineáit jól érti az a' sógorságot is a' most említett regula szerint bizonyosan fogja érteni. Itt van tehát a' vérség' két Táblája, az elsőn a' Római Polgári Törvény, de az utóbbikon a' Kanonika Törvény szerint is a' grádusok' száma fel van jegyezve, még pedig Deák nyelven azért, mert Magyar nevetek nem tudtam. Vagynak tehát az első grádusban:

1-ső Grádus. Felső: *Pater, Mater, Atya, Anya*; alól: *Filius, Filia; Főjő, és Leány.*

Itt már azt kell meggondolnunk, hogy ezek in *linea recta*, vagy az egyenes lineában vagynak, még pedig a' felsőbbek in *linea recta ascendente*, az alsóbbak pedig in *linea recta descendente*.

2-dik Grádus. Felső: *Avis, Avia, Nagy-anya, és Nagy-anya*, alól: *Nepos, Neptis, Unoka-főjő, és Unoka-leány*; a' transversális vagy collateralis lineában pedig *frater et soror, férjfi-testvér és leány-testvér.*

3-dik Grádus. Felső: *Proavus, Proavis, Nagy-atyám-aty, és Nagy-anyám-anya*; alól: *Pronepos, Pronaptis, Unokám-főjő, Unokám-leánya*; a' transversális lineában pedig alól *fratris sororisque filius et filia*, a' Férjfi-testvéremnek és Leány-testvéremnek főjő, és leánya; felsőltől: *Patruus, Avia, Avunculus, Matertera*. A' *Patruus*, az Atyámnak férjfi-testvére, vagy *frater patris*, Görögül *παιπαδελφός*. Az *Avunculus*, az Anyámnak férjfi-testvére vagy *frater matris*, Görögül *μητραδελφός*, és azt mind a' kettőt vegyesen a' Görög *θωός*, a' Deák pedig *Thius*-nak nevezi. Az *Avia*, az Atyámnak leány-testvére, vagy *patris soror*, Görögül *παιπαδελφη*, a' *Matertera* pedig az Anyámnak leány-testvére, vagy *matris soror*, Görögül *μητραδελφη*, és mind a' kettőt vegyesen Görögül *Θαυ*, Deáktól *Thia*.

4-dik Grádua. Felül: *Atavus, abavia*, Nagy-atyám-atyjámnak atyja, Nagy-anyám-anyjának anyja; alól: *Abnepos, abnepōis*, Unokám-fijának fija, Unoka-leányomnak leánya. A' transversálisban, *patruus magnus, amita magna*, az az, Nagy-atyámnak férjfi-testvére és Nagy-atyámnak leány-testvére, *avi frater et soror*, továbbá *avunculus magnus, et matertera magna*, az az: a' Nagy-anyámnak férjfi-testvére, és leány-testvére, az az *aviae frater et soror*, azután *consobrinus, et consobrina*, az az: az a' fiju vagy leány, a' kik leány vagy férjfi-testvérektől származtak, *qui, quae ex sororibus aut fratribus procreati sunt*. Hanem némelyek consobrinusoknak tulajdonképpen azokat akarják helyesen nevezni, a' kik két leány-testvérektől származnak, és így consorocinos-nak nevezik. Azokat a' fijkat pedig, a' kik két férjfi-testvérektől származnak, tulajdonképpen *fratres patruales*-nek nevezik. Ha pedig leányok származnak két egy testvér férjfiaktól, azokat *sorores patruales*-nek nevezik. Azokat pedig a' kik férjfi-testvértől, és leány-testvértől származnak, *amitini* vagy *amitinos* névvel nevezik. A' te atyád' leány-testvérjének fiji, tégedet consobrinusnak neveznek, te pedig őket amitinos névvel nevezed.

5-dik Grádua. Felül: *Atavus, atavia*, Nagy-atyám-atyjának nagy-atyja, Nagy-anyám-anyjának nagy-anyja, alól: *Abnepos, abnepōis*, Unokám-fijának unokafija, Unokaleányomnak unokaleánya. A' transversálisban *propatruus, proamita*, az az: Nagy-atyám-atyjának férjfi és leány testvére, *proavi frater et soror*. Azután *proavunculus, promatertera*, az az, Nagy-anyám-anyjának férjfi-testvére és leány-testvére, *proaviae frater et soror*; azután *fratris patruelis, és sororis patruelis*; ismét *consobrinus et consobrinae*; ismét *amitini és amitinae filius és filia*; ismét *propius sobrino, propius sobrina*; ezek, a' *patruus magni, amitae magnae, avunculus magni, és materterae magnae filius és filia*.

6-dik Grádua. Felül: *Triavus, triavia*, alól: *Trinepos, trinepōis*; a' transversálisban *fratris sororisve abnepos, abnepōis*, azután, *alpatruus, abamita*, az az: *abavi frater et soror*, azután *abavunculus, abmatertera*, az az: *abaviae frater et soror*; továbbá, *propatruus, proamitae, proavunculus, promaterterae filius, filia*; továbbá, a' *propius sobrino sobrinave filius filia*; azután *consobrinus consobrinae nepos nepōis*, továbbá, *sobrinus sobrinae*, az az: *qui quae ex fratribus vel sororibus patruelis, vel consobrinis, vel amitinis progenerantur*.

Czövek István, Prokátor.

STEMMATA COGNATIONUM.

I-⁵⁰ Tábla.

Gradus

Liberi,
sive
Linea recta
Descendentium.

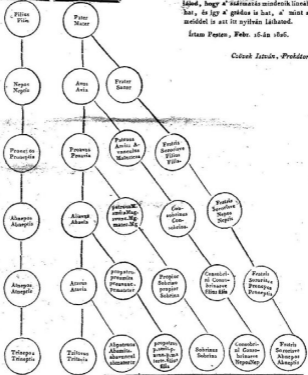
Parentes,
sive
Linea recta
Ascendentium.

*Jegyzet. A' Jus Civile Romanorum szerint, a' gradusokhoz megkülönböztetésükben és felszámításokban es a' regula: A' mennyi számmal vannak a' származások, annyian vannak a' gradusok, quod sunt generationes tot sunt gradus. Mert a' származás a' vér-
szégek oka, természet szerint: p. o. itakár melyik lineában felszámított, tehát úgy találod, hogy a' származás mindenik lineában hat, és így a' gradus is hat, a' mint szemé-
lydel is azt itt nyíltán láthatod.*

Itam Pesten, Febr. 16-án 1865.

Czék István, Proditor.

1.
2.
3.
4.
5.
6.

TRANSVERSALES.

Jegyzet. Ezt a' két Táblát kösse a' könyvkötő a' 65. lap után.

II-dik Tábla.

COZÖVEK AZ OLVASÓHOZ!

Jegyzet. Az olyan Bajszolának, a' melyben a' vérségnek grádusai foglaltanak, kétféle barmint lehet venni: először azt, hogy ha valamely grádus kérdésbe felelzenek, tehát jónak a' grádusnak minden személyeit abban a' Rajszolában könnyen megjelölni találni. A' másik haszna pedig az, hogy feltevéren kérdésre valamely személy, hogy az a' vérségnek melyik grádusába tartozandó vagy helybeutendó legyen? tehát azt könnyen meg tudhassuk. E' végre két Táblák vannak itt a' miat látod kedves Olvasó. Azért is, ha a' grádust tudod, hanem a' személyeket keresed, tehát úgy az előbb Táblához folyamodj, és ott Jure civiliter Romano számba megtalálod. Ha pedig a' személyeket tudod, hanem a' grádust keresed, és azt akarnád tudni hogy azok a' tudra lévő személyek hányadik grádusban vérek? tehát úgy ehes a' a' ik Táblához folyamodj. Itt a' tánytrákban a' személyek római számmokkal az Egyházi Törvény szerint; a' illetők pedig a' Római Polgári Törvény számítása módja szerint azáltal kis számokkal vannak a' grádusok kijegyzve. Ha útmutatást kívánál tölteni, tehát az a' a' lenne: Minthogy a' grádusok való minden kérdés két személyekre nézve sorog fel, az a' hogy két személyek egymással hányadik grádusban vérek, vagy atyafjak? tehát az egyik személyt a' négyesegletbe vagy tetragonumba helybeutend, és így a' másik személyt a' tánytrák közötti valamelyikben meg fogod találni, azt a' módot megtartván, hogy a' szülőkét mindegy a' négyeseglet felett lévő egyenes lineából tánytrákban keresi; a' gyermekeket pedig mindegy az alatta lévő egyes lineából tánytrákban; a' többi atyafjakat az előbbi lévőkben. De nem kell mind'árt az oldalt lévőkre általmenni, hanem először a' kérdésre tett két személyeknek közös törzök szülőkére kell felmenni, és aztután úgy kell leszállani a' girbe lineára és lineára, soha sem térve el azon törvényről a' melyet a' tánytrák alatt húzott összekötök két kis egyenes lineákkal mutatnak. Megtalálván a' tánytrákát, megismernek a' számok is, a' melyek a' grádusnak mennyiségét vagy hányadikát mutatják, a' melyt számok közötti a' felsőbbek a' Pápai Törvény szerint, az alsóbbok pedig a' Római Polgári Törvény szerint való grádusokat mutatják. De minthogy fellyebb a' Polgári Törvény szerint való regulát megfontoltam tehát most a' Pápai Törvény szerint való regulákat is megmondom, a' melyek hármaz vannak, i. l.

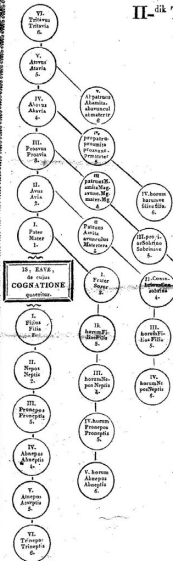
1. Az egyesenes lineában (*in linea recta ascendendum et descendendum*) A' mennyin a' személyek vannak, egy biljan, vagy egy személyt kivéven, a' grádusok is annyin vannak (*quot sunt personae, non deumta, tot sunt gradus*) és itt a' Pápai és Polgári Törvény számítás közt semmi különbség nincs.

2. A' mellékes egyenesenes lineában (*in linea transversa aequali*) az a' regula: A' mennyi grádusnyira áll egyikik vagy másik a' közös törzestől, anny grádusnyira állanak ök is egymástól (*quot gradibus alteruter distat a communis stirpe, eo gradu distat alter uter*).

3. A' mellékes egyenesetlen lineában (*in linea transversa inaequali*) az a' regula: A' mennyi grádusnyira a' távolabbik áll a' közös törzestől, anny grádusnyira állanak ök is egymástól (*quo gradu distat remotior a communis stirpe, eo gradu distat alter uter*).

A' mellékes egyenesenes lineában azok mondottak állani, kik a' közös törzestől mind a' ketten egyenlő távolságra állanak, p. o. mind a' ketten a' 2-ik vagy 3-ik vagy 4-ik grádusban mint itt ebben a' ik Táblában azok, a' kik a' négyesegletet általalakítják (*teragone tetragonu*) állanak, úgy mint ezen három tánytrákban: *Pater, Soror, Consobrina, Consobrina, Sobrina, Sobrina*, a' többiek minnyájan az egyenesetlen mellék lineában állanak egymással, innen kitértek az is, melyly nagy különbség legyen az Egyházi és Polgári számítás közt, mert a' Sobrina és Sobrina az előbbi számítás szerint csak a' 3-ik, az utóbbi szerint pedig a' 6-dik grádusban állnak a' tetragononmal, és a' Successiókban ezen utóbbi számítás a' helyes, mint a' dolgot természetével jobban meggygyesent, és erről is nagy disputatión van a' Jártsók közt, hogy az egyik a' dolgot természetével jobban meggygyesent? és a' Rómaiak tartott.

Médon a' Transversalis lineák nevezetével állnak, azt hiszem, hogy a' linea nevezettel visszafelelik; user a' négyesegletit vagy tetragononból a' transversalis tánytrákakra éppen nem lehet semmi egyenes lineákat (*immediata*) húzni, hanem a' tetragononból a' közös törzestől egy egyesenes lineát, a' közös törzestől pedig a' transversalis tánytrákák más egyesenes lineát.

15.

A' Régiek és Újjak.

A' régieken értjük a' Görögöket és Rómaiakat, kiknek híroket, munkájok' valóságos érdeme hozta halhatatlan szárnyakon a' mai pallérozott Nemzetek közzé. Meg kell ugyan gondolni, hogy nem minden régi munkára illő vak tiszteletet pazarolni; 's bár némely tekintetben több genieket állítanak elő, még is az újjak sokakban felül-haladják őket. Bizonyos tekintetben úgy lehet képzelní a' világot, mint egy embert, ki hová-tovább nyér az idővel. Igaz ugyan, az idő sokasághoz képpes nem mindenkor egy formán; mivel néhány századok alatt csak-nem hatásoz ügyében sűrűdött, hanem felserkenésekor ottan-ottan szépeket talált-fel, vagy a' régieket tökéletesítette. A' középszerű genie, kész jó matériákkal tovább mehet, mint egy felsőbb ész-lángja, azok nélkül. A' Fizikában, Astronomiában, Chemiában, hol az előmenetel szélesen kiterjedett, esmeret-ségtől 's hosszas vizsgálódásoktól függ, az újjak minden bizonynal felül-haladták a' régieket, merem mondani az egyszerű okoskodásban is, mivel a' messze kiterjedett tudományos egygyet-értés nagyobb munkásságha tartja az emberi tehetséget. Ma a' Historiában több politikai esméretek vagynak, mint régenten. Az igazgatás' természete nyilván-ságosabb, mert több formában és környül-állásban láttuk és látjuk. A' föld-keresége csak-nem tökéletesen fel van találva, a' kereskedés messzére terjedt, a' pallérozott nemzetek nagyobb számmal vagynak, a' dolgok' folyási hamarébb körülöttek a' világ' minden részeivel. A' Poézisnek is egy két nemében több reme és üdülőség tündöklik.

Mindenkor meg kell gondolni, hogy a' régi időben a' környülállások kedvezőbbek voltak a' geniere névze. A' kimívelődés ritkább, 's nehezebben lehetett hozzá jutni. A' ki tanulni akart, hosszas és terhes útsakat kellett tenni Egyiptomba, 's más napkeleti népeknel, nem lévén sem Oskola, sem Universitás; azután felkereste az emlékeztető-oszlopokat, Papokat, Filozofusokat, Poétákat, 's a' kiknek hírek volt; így tért hazájába, bómúlván a' miket látott 's hallott. Hanem az ő fáradságoz munkásságoz jobban is megjutalmaztatott-é tiszteletet, mint má. A' bölcsék kevesebb számmal lévén; a' ki-magát megkülömböztethette, bizonyos lehetett a' dicsőségéről 's a' köz-becsüléséről, melyeket a' genie inkább szeret mint akármelly jutalmat. Az egész Görög-ország felgyálve hallgatta nagy tisztelettel Herodotust, midőn Historiáját olvasta az Olimpiai játékon, 's köz-helyen koronáztatott-meg. Midőn a' Péloponésusi hadkor, az Athénébéli sereg egészzen sem-mixé tétett Szíziliában, 's a' foglyok is mind halálra ítéltettek; megengodtek mind azoknak, valakik egynehány verseket tudtak elmondani könyv nélkül az Athénébéli Euripiades-verseiből. A' genie nem nyér ma oly tiszteletet. Ma az ember kevés bajjal sok-ra mehet, 's a' középszerű genie igen sokan vagynak, de annál kevesebben, kik mago-
kat a' sokaság felett tudják mutatni rúka érdemeikkel.

F. M. Or. Minerva 1. Negyed. 1826.

Régen nem esmerete az ész önön magát, nem esmerete azon határt, mellyen-soba től nem ronthat. Mindent elérzékenyedve ölelt, mindenütt lehetőséget ígért, az eleven képzelet. Ma már tisztában van az ész, helyes vagy helytelen útja előre ki van nézve; a' következés felszámolva. Az ész-lángja elvesztette szabad repülését, el hatalmát. Mostani századunktól nem várhatunk többé inspirált munkákat, hol a' genie minden magával való számvetés nélkül sietne céljára; hol ne kellene gondolni a' következésre, sem a' regulákra; hol egyedül egy felsőbb tehetség a' vezető. Analysis idejében élünk; minden vizsgálás tárgyává lett, maga a' vizsgálat is; minden regula és törvény alatt van, még az is, hogy kell regulát és törvényt szabni. Az ész ölsőséget nyert a' talentumon, 's ez nem lehet sokféle tudományos esmerektől megválva. Tudni kell érezni, tudni kell gondolni, tudni kell beszélni. Össze kell az embernek magát-hasonlítani, minthogy szintelen hasonlítottak; tanulni a' mi van, nem csak azért, hogy azt kövessük, hanem hogy inkább inkább azok maradjunk, a' mik vagyunk; mert a' szokás, a' nevelés a' fél-esméret eszünknek más egy bizonyos útát, egy bizonyos módot adott; így annál szorgosabb módon követjük a' közönséges útát, minél alább maradunk; ellenben több eredetiséggel fogunk bírní, ha jobban kitanuljuk és esmerjük mind azt, a' mi van.

E. P.

16.

Eszes mondások Graciano Boldi'sár után.

(Spanyol nyelvűből.)

1.

Már minden dolog nagyra ment; az a' tudomány pedig, hogyan kelljen személyt játszani, a' legfőbb pontra hágott; több kívántatik most egy bölcsőtől, mint régenten héttől és ma több szükséges, ha az embernek egy emberrel van dolga, mint hajdan, ha egy egész néppel volt.

2.

És a' kettő a' lelki tehetségeknak két fényes teteje: az egyik a' másik nélkül csak közönszerű szerencse; nem elég maga az ész, szükség, hogy hozzá járuljon a' tudomány is, 's viszontag a' tudatlannak az a' szerencsétlensége, hogy elvétí helyét a' hazában, a' hivatalban, a' lakhelyben, és a' barát választásában.

3.

Tudni 's Merni, ez a' kettő együtt tesz nagygyá, 's csak ez a' kettő együtt szól halhatatlanságot. Annyi kiki, a' mennyit tud, 's a' tudó mindent megtehet. Az esméret nélkül való ember, homályban borongó világ. Tanács- és hatalom, — szem és kéz, — me-részség nélkül természetlen az esméret.

17.

Az 1526-^{os} évi Mohácsi-vésznek, 3-^{as} Századi gyász- emléke.

Hah! 's en vizsna-vevő s'ed mind 's darva lögyög,
Egyőfőnk öltés s'ere hangja erők.
A' borzasztó lánya, így kővülte ére hasáka,
Nem sem az ellenőg, ha-ka véga sebt.

Kisfaludy Károly.

Nemzeti sírhalom! ó rémes környéke Magyarok!

Eldődink' beesett hamvai' vedre Mohács!

Vérvöd emelkedik ott; 's rezgő csilláma kitör még

Százados alkonyiból Hunnia' fényeinek.

Borzasztó tájék! gyaszos temetője Hazánknak!

Leleke hatalmával süllyede hajdan el itt.

A' pusztító vész, vad lángjait egykor özönnel

Szórta imitt; 's koronánk vér-patakokba merült.

A' föld ingadozék, 's már már gyöz Hunnia, tántorg

A' Török; és hármias disz ledi a' diadalt.

Hah! de öröm-sejtőce kihány, tusakodva hanyatlék

A' Magyarok és véres porba val a' fejek.

Lankadozó nyelvén, Hős társait inti halálra;

'S Hunnia' szép neve zeng vérbe kevert' ajakán.

Rendül a' csata-rend. Lobogó szakad; oszlopi dőlnek

A' Honnak, Zászlós, Pap, Nemes ohk-alá,

Szine Vitézeknek legszebb lángjában enyészik;

'S messze-bató alkony csügg Buda vára felett.

Síri Magyar! iszonyatos napodat ne feledje reményed.

Őseid' össze-típort árnyai' érdeme sz

Szunnyadozó hamvak! Ti vihar-porlofta Vitézek!

E' szomorú napnak milly nemes áldozati!

Kik noha szikla-kébellal, aczél-karral törekedtek

Vívni-ki Nemzeti vér-adta sajátjaikat:

'S most Orkán' dühe küzd hamvokkal. Büszke Halandó!

E' szomorú téren lásd mi az emberi lét!

Itt enyelegve cikáz farkas-kölyök ősi tetem köz'tt;

'S majd idegen boronák' vas-foga rántja-elő.

Hány ugarok' szelén Eldődink' csontja: határ-kő?
 'S mennyi tömött pajták' résein: asztagi vész?
 Nincs Magyar, és Buda dől, 's vele disze reménye hanyatlík;
 'S inség' szívre-ható jajja feszíti szegényt.
 Puszta vidékein ah! csikorogva ödöng ezer Özsmán;
 'S görbült tornya felett nemzeti holdja ragyog.
 Dúlva szabadságod Magyar! Oszmán' láncza szorit már;
 Számkivetés díjod, 's kín iga dúrva halál.

Nemzeti gyász-halom! ó véres környéke Magyarának!
 Eldődink' beesett hamvai vedre Mohács!
 Ősei húnýtával Pannonnak csillaga is húnýt.
 Húnýt: mivel a' bűn-díjt ön-maga kérte-alá.
 Sorvasztó lánczon piheg a' Szűz, 's nyög deli Ifjú;
 Nincs Haza, nincs törvény, nem hagyja semmi reményt.
 Ördögi ostrom alatt epedez már Hunnia' Szépe;
 És öröm-alkonyt lát, anyagi keble felett.
 Szív-küzdése minő? Oszmant lát térden esengni;
 'S szűz-kebelét a' rény nybusza lengi-körül.

Láncza körül Honjába sohajt hív szíve. Nem enged
 A' rab-szűj; 's nehezebb szolgál járma legott.
 Hajt feldúlva piheg Homunk, csikorogva Török-kény'
 Láng-nyomain fordúl a' Budavári kapu.
 Tűz-halom veszigunk, s istergő sikra szökell-ki
 Völgyeiből; 's paloták háttain a' Magyarok
 A' bástyák' ormán foly özönnel Hunnia' vére
 És riadozva útet rejteket érni Fija.
 Szikla-üregbe vonúl, havasokba vadonba botorkáz,
 — Éh, szomj, bú, 's kétség' vas keze fojtja-meg ott.
 Csontjai Ős'inknek ma is össze-koczogva csörögnek,
 Mély hasadékok közt a' szelek' ostromitól;
 Megsárgult kaponyák bordákhoz játszva kopognak,
 — 'S-csontjaik' odvában, skorpio' gyék' faja él.
 Oh hány sirt vajtál borzasztó napja Mohácsnak!?
 A' Magyar e' gyász-kort, ön-maga hívta-alá.

Nemzeti test-halom! ó szomorú környéke Magyarának!
 Ön-vestedelmének gyász-kori halma Mohács!
 Oltárink dőlnek, Rokónok' szent kapcsa megoszlik
 Nemzeti lét 's törvény, szórva leverve sohajt.
 Egyházink' kapujin buzogányok döngvő kocognak;
 'S fosztogató vad-kény' hordja feléte kezét.

Fojtogató kínok, siralom, jaj, könny 's nyomorúság;
 Vérbe kevert agyarit Hunnuzsi testbe döf.
 Haj! rettegve szalad szétszórt hajfürtje lebegvén
 A' Haza; hont keres; és nincs hova hajtsa fejét.
 Sírj Magyar; iszszonyatos napodat ne feledje reményed!
 Oseid össze-tiportt árnyai érdeme az.

Nemzeti fény-halom! ó disz-lakta vidéke Magyarak!
 Hunnia sírjának gyászos alapja Mohács!
 Ó ti sötét tájak, vér-gőz szállotta-vidékek!!
 Ósínk' csontjaitól mennyire fényletek itt!!!
 A' Magyar itt temeté viadal kör'tt szende Királyát,
 Honja' dicsőségét 's Hunnuzsi helyegeit.
 A' Magyar itt nyugszik; itt Nemzete, Honja, Királya;
~~Mennyei láng-körben longjenek árnyaitok!~~
 Nagyra tudt Lajosunk! látlak roskadni-le ménről;
 És koronás fődét barna iszap keveri.
 Látom vér-habokat tőr méned; partra tör, izzad,
 Hant szakad: a' pórát hab nyeli, rüt habarék.
 Rettentő múltás; 's hajdan' bús képei!! Nincs Fő,
 Nincs Magyar; im Buda dől; 's disze halomba rogyik,
 Sírj Magyar! iszszonyatos napodat ne feledje reményed.
 Oseid' össze-tiportt árnyai' érdeme az:

Nemzeti vér-halom! Ó szörnyű hamv-vedre Hazánknak!
 Rettenetes viharok' láng-nyoma tére Mohács!
 Hol zavart ~~hínt~~ Büschöd Csete ~~csat~~ tereken:
 Honni keresztünk ott izre darabra szakadt.
 Báthory hú Nádor! Feleidnek vére piroslék
 Itt; 's minden sebből, egy Haza' élete folyt.
 Honni Királyunknak pálcáján Moldvai mén dült;
 'S durva Pogány viharút a' Haza' czimerein.
 Félre öröm-gondok! vitorító tapsok el innét!
 Századi emlékül hűba merülj ma Mohács!
 Sírj Magyar e' temetón szórt' hajjal' gyászba merülve!
 Hunnuzsi Szűz hintsél zsenge virágokat itt!
 Sírj Magyar! e' nap szült test-halmokat és kebelökben
 Minden Hős' hűnytán egy Haza' élete hűnyt.
 Ó ha van is nyugalom, Nagy Apáink' kardja szerezte,
 Csende Utójkának szüle fejökre halált.
 Ó hány hamvadoz itt kit az élet' súlya csigázott;
 'S minden kincse nemes szíve, Hazója vala.
 És elszánuva rohant boldognak védeni létét;
 'S gyászos enyészteben lelmi-fel a' diadalt.

Nem fénylettek ezek honjoknak kár-özönéből;
Húnyva reménylettek lelmi-fel életüket.

Ah de minő zokogás 's mi zaj' árja borítja Mohácsot,

'S mennyi sötét lobogó hajladoz e' temetőn??

Hallom tárogatónk' tört' hangját; 's fátyla világnál

Villognak látom Nemzeti czimereink.

A' beesett gyermek' torkán egymásra keresztben

Tett rozsdás buzogány, 's nemzeti szablya hever.

'S Pannon' Szűzeinek koszorúja piroslik az éjnek

Halvány fényénél, Hunnia' sirja felett.

Hah borzasztó táj, szomorú emléke Magyaroknak!!

Ajált' szívvel omol, Hős' porára Hazánk.

~~A' zaj enyész; 's itt ott bomlik fel ocsú az éjnek.~~

~~A' szabadult' szívnek tompa fohászi között.~~

Éjjeli szörnyetegek, hosszan nyúlt árnyak, el innét!!

Osei' hamvainak Hunnia áldozik itt.

Szunnyadozó hamvak ti vihar-porlotta Vitézek!!

E' szomorú napnak milly jeles áldozati!

A' hold bágyadozó tört' fényvel sülyed az égről;

'S rettenetes hanggal dörge-meg újra Mohács.

A' Magyar áldozik itt; villámot szór-ki csövéből;

'S bús hanggal tántorg Osei' hamva felett.

For' vérről 's keserű könnyekkel sirja-ki szívét;

'S a' bű' csókjával tántor Osei' hamva felett.

A' Magyar áldozik itt; nem szűnik jajja keserve,

Bánja Hazájának százados alkonyait.

Oszlik az éj; 's a' rózsakelet szenvedve találja

A' Hazáit, nyugovó Osei' hamva felett. —

Sirj Magyar, iszszonyatos napodat ne feledje reményed!

Oseid' ősze-típott árnyai érdeme az.

Debreczeni BÁRÁNY ÁGOSTON,
Bécs-Sz. Györgyök, Teremtő Városgyűlésen.

Foglalatja az 1-⁵⁶ Negyednek. 1826.

Pázmány Péter' Római Sz. Egyház' Kardinális', Esztergomi Érsek', 's Magyar-oroszági Primás' képe. — <i>D. Bárdny Ágoston.</i>	Lep. 521

Első Füzet. Januáriusz.

1. A' Régiék' feléledéséről 's annak hasznairól. — <i>S. K. J.</i>	529
2. Az Írás és a' Könyv-nyomatás. (Herder után) <i>K. J.</i>	532
3. VI-dik Károly Császár' és azon a' névén III-dik Magyar- király' Desz Varssei, 's némelly vissza- emlékezések a' Poésiaról, vagy csak a' Versírásról, 's annak becsületéről. — <i>Professor Kövy Sándor.</i>	536
4. Statisztikai Észre-vételek az Észak Amerikai szövetséges Státusok' nevezetesen az Új-Yorki Oskolák' állapotjáról. — <i>Balogh József.</i>	550
5. A' Győr Vármegyei Hegyek. — <i>Kiss József.</i>	551
6. A' szerencsés Menykö. — <i>Jakab István.</i>	557

Második Füzet. Februáriusz.

7. A' Culturáról. — <i>Professor Magda Pál.</i>	560
8. A' Világ' alkotmányáról egy lépéssel feljebb, mint Cartész és Neuton. (Folytatás.) — <i>Dohosits Basiliusz.</i>	577
9. Példák Shakespeare Szín-Játékai' Fordításából. — <i>Döbrentei Gábor.</i>	583
10. Garvénak némelly kifejezései a' Német nyelvről. — <i>Professor Magda Pál.</i>	594
11. Az emlékezet. — <i>Makáry György.</i> — Az Új-Módi Werther. — <i>Kiss Károly.</i> A' Szöllő-mivelők. (<i>Bulláda</i>) — <i>Sédel Ferencz.</i>	597

Harmadik Füzet. Mártziusz.

12. Észre-vételek a' Selyem-Juhok' nemesítéséről, a' élfissifikálás által. — <i>Balogh János.</i>	601
13. Miklósfi. — <i>Kiss József.</i>	612
14. 2. §. A' Grádusokról, vagy Ízekekről és a' Lineákról. — <i>Czövek István, Prókátor.</i>	621
15. A' Régiék és Újjak. — <i>Balogh Pál.</i>	633
16. Eszes mondások Graciano Boldizsár után. (<i>Spanyol nyelvből.</i>) — <i>K. J.</i>	634
17. Az 1526-dik évi Mohácsi vésznek, 3-dik Századi gyász-emléke. — <i>Debreczeni Bárdny Ágoston.</i>	635

Jobbitás.

550 lepen 8-dik sorban Jéru'sálem helyett, olv. Paradicsom.

DEBRECENI EGYETEM KÖNYVTÁR
Lelt. 637/1980.

Elő-fizetési Jelentés.

Rumi Károly György Úr, Bécsben a' Klinkovströmi Nevelő-Intézetben Magyar-nyelv' Professora, az ifj. Herczeg Auersperg priv. Tanítója, 's Szepes Vármegye' Tábla-bírája, e' következendő munkákat bocsájtja Sajtó alá:

1-^{ör}: **Commentarius de Sacra Corona Regni Hung.**

2-^{ör}: **A' Monumenta Hungarica** Czim alatt, 3 Kötetekben megjelent, és a' két Haza előtt köz kedvességet nyert becses Nemzeti Gyűjtemény' IV-dik Kötetjét, Magyar, Deák és Német nyelven.

A' Munka tiszta csinos betűkkel jó papíroson nyomtattatik. — Elő-fizetési ára az elsőnek 2 for. Váltó Czéd. a' másodiknak 3 for. Váltó Czéd. — Elő-fizetni lehet 1-ső Májusig 1826. Kassán Ellinger István Cs. Kir. priv. Könyv-nyomtató és Árosnál a' Malom Útszán, 361-ik Szám alatt lévő Könyv-áros Bóltjában; valamint másutt minden nevezetesebb Könyv-árosoknál, és azon érdemes TT. Uraknál, 's hazafiaknál, kik az elő-fizetést az efféle munkákra hazafiúi buzgóságból, teljes készséggel bégyűjteni méltóztatnak. A' kiadó háládatossága' bébizonyítására a' hatodik példányt ajánlja.

Kassán, Mártiusz' 30-dikán 1826.

